

EDEL MONSEN • TORIL B. LYGSTAD

OAHPAHEADDJIBAGADUS

EDEL MONSEN • TORIL B. LYGSTAD

VÁRIIN 4

Fáddágiha 8.-10. ceahkkái

ČálliidLágádus

SISDOALLU

1. GEALBOULBMILAT	4
2. SISDOALU, BARGOVUGIID JA ÁVDNASIID OPPALAŠGEAHČASTAT	5
3. HÁMÁDAT: OVDABARGU, OLGOBARGU JA MANŇEBARGUG	7
4. SIIDDUS SIIDUI BAGADUS	10
s. 3: Ovdasánit	10
s. 6: Oahpástuvvangovat, Oahppoulbmilat	10
s. 7: Ovdageahččaleapmi	11
s. 8: Dikta: Ruoktu váimmus	12
s. 9: Gálggojávraí	13
s. 10-11: Gálggojávraí	13
s. 12: Meahcceskuvladiibmoplána	14
s. 13: Bagadusat	15
s. 14: 1. Loga teavstta <i>Gálggojávraí</i>	16
s. 14: 2. Jurddašehket ja ságastallet	16
s. 15: 3. Vástit lohkan-teavstta jearaldagaid čálalaččat	17
s. 16-17: Ruossalassánit	18
s. 18-21: 5. Giellahárjehusat	19
s. 22-24: 6. Doaimmat váris	22
s. 25-29: 7. Luondunamahusat	23
s. 30-31: Muitalus: Jiehtanas	25
s. 32-33: 8. Alla várit Sámis	26
s. 34: Alla várit	27
s. 35-36: 9. Duoddarat Finnmárkkus	27
s. 37: 10. Duottarmátki	28
s. 38-39: 11. Báikenamat váriin	28
s. 40-43: 12. Mii mátkkoštít Sámis	29
s. 44-45: 13. Báikkis báikái	30
s. 46-47: 14. Almmiguovllut	31
s. 48-49: 15. Gos dát lea? Galle báikki don dovddat?	32
s. 49: 16. Nagodatgo 12 rievttis vástádusa?	32
s. 50-51: 17. Kulturhistorjá	34
s. 52-53: Lávostallan	35
s. 54-55: 18. Lávostallan	36
s. 56: 19. Sáivaguolit	37
s. 58-59: 20. Lottit váris	39
s. 60-62: 21. Šattut váris ja duoddaris	41
s. 63-64: 22. Biebmo- ja dálkkasšattut	42
s. 65-71: Boazodoallu	43
s. 72-76: 23. Boazodoallu	45
s. 77: Lohkan-teavsttat ja čállinbargu,	48
24. Lohkat, ságastallat ja mitalit	48
s. 78-79: Meahcceskuvla Gálggojávrris	49
s. 80-81: Njealját ja manjimus geardde Gálggojávrris	49

s. 82-86: Meahcceskuvla ja kulturhistorjá Gálgoguvllus	50
s. 87: 25. Čállinbargu	50
s. 88-89: 26. Njálmmálaš hárjehusat	51
s. 90: 27. Mat sániid váilot teavsttas?	52
s. 91: 28. Ruossalassánit	53
s. 92: 29. Ovdanbuktin	53
s. 93-95: 30. Máhtátgo luonddumátkenjuolggadusaid?	54
s. 96: 31. Maid dieđát Igvuvuovddi birra?	56
s. 97: 32. Oktasaš loahppaságastallan	56
s. 98-99: 33. Maŋnegeahččaleapmi	57
s. 102-121: Loga eanet!	58
s. 100: Dikta: Dolla, Sátnevádjasat, Diiddat	58
s. 101: Muitalus: Buorre goansta	58
s. 102: Muitalus: Eahpárašjuovva	59
s. 103: Dikta: Goahtoeanan	59
s. 104-106: Artihkal: Sáivaguolit	60
s. 107: Luossabivdогоansta Kárášjogas	61
s. 108-109: Artihkal: Boazodoallu jahki	61
s. 110-111: Muitalus: Giđđaeahket duoddaris	62
s. 112-115: Muitalus: Máttaráhkku muitala soadiáiggi birra	62
s. 116-118: Luonddumátkenjuolggadusat	62
s. 119-122: Muitalus/Novealla:	63
Njuolggobálggis Ráisduottarháldái	63
5. OLGOBARGU	64
Mii vuolgit meahcceskuvlii	64
Báikenamat	64
Luonddunamahusat	64
Báikkálaš mitalusat	64
Lávostallan	65
Goahtesadji	66
Boazodoallu	67
Njoarosteapmi	67
Nástebálggis/Luonddubálggis (Dádjadeapmi meahcis)	68
Stašuvdnaoahpahuš:	70
Bivdoráhkkanusat ja biergoborat	70
Oppalaš kulturhistorjá	70
Geologijja	70
Botaniikka	70
Luonddubálggis	72
Málesteapmi	73
Lávlagat ja stoahkan	75
Sámi báikenamat	77
Almmiguovllut (kártta ja kompássa)	77
Dolgevuoggabivdu	79
Meallut káno	79
Alfabehtabivdu váris	80

1. Gealboulbmilat

Dán oahpaheaddjibagadusa oppalaš oasi kapihttalas 7 ovdanbuvttiime tabealla, mii čájeha oahppigihppagiid ja gealbo-
ulbmiliid ovtastusa Máhttoloktema mielde. Nuoraidskuvlla dássái leat guhitta iešguđet lágan dási mat gustojit. Dássi 1, 2 ja 3 sidjiide geain lea sámegiella 3, ja dassi 4, 5 ja 6 sidjiide geain lea sámegiella 2. Vaikke mii VVV's lea válljen deattuhit doaresfágalašvuoda ja iešguđet beliid sámi kultuvrras, de guoskkahat mii eanaš osiid dáidda dásiide. Tabeallas vuolábealde leat mii váldán mielde ulbmiliid mat eanemusat deattuhit *Váriin 4*.

Sámediggi ii leat ruhtadan ollásit daid oahppoávdnasiid otná rádjái. Liŋkkat mat čujuhit iešguđet osiide leat dan sivas čihkosis geavaheaddjiide.

DÁSSI 1	DÁSSI 2	DÁSSI 3
<p>Njálmálaš gulahallan</p> <ul style="list-style-type: none"> • dadjat sámegiela sáni ja buohtastahttit sámi ja dáru giellajienaid ja intonašuvnna • guldalit ja dahkat ipmárdusa eanjalas mitalusaid ja máidnasiid sisdoalus • ipmirdit ja cealkit eanjalas dieđuid ja bagadusaid • gažadit ja vástidit gažaldagaid • jorgalit eanjalas dajaldagaid <p>Čálalaš gulahallan</p> <ul style="list-style-type: none"> • lohkat ja ipmirdit dieđuid ja eanjalas bagadusaid • lohkat ja ipmirdit eanjalas teavsttaid • čállit eanjalas muitaleaddji cealkagiid dálááiggis ja vássánaiggis <p>Giella, kultuvra ja girjjálašvohta</p> <ul style="list-style-type: none"> • ságastallat guovtregielalašvuodas ja dan birra manne ja mo ovdánahttit iežas sámegiela • guldalit ja lohkat sámi máidnasiid ja mitalusaid ja háleštit sisdoalu birra • geavahit borramušdoahpagiid ságastaladettiin sámi borramušaid birra • geavahit bábiršátnegirjiid ja digitála sátnegirjiid 	<p>Njálmálaš gulahallan</p> <ul style="list-style-type: none"> • guldalit, ipmirdit ja sáhttit čađahit eanjalas ságastallamiid • kommuniseret čielga dadjanvugiin ja intonašuvnnain • mitalit iežas vásihusaid birra <p>Čálalaš gulahallan</p> <ul style="list-style-type: none"> • lohkat ja ipmirdit váldosisdoalu muitaleaddji teavsttain • čállit teavsttaid beaivválaš dilálašvuodain • hálddašit vuđolaš čállinjuolggadusaid • geavahit digitála veahkkeneavvuid iežas teakstabargguin <p>Giella, kultuvra ja girjjálašvohta</p> <ul style="list-style-type: none"> • geavahit loguid mitalit áiggi, beaivvi, hattiid, mihtuid, deattuid ja sturrodagaid • guldalit sáme mitalusaid ja háleštit sámi mitalan árbevieruid birra • háleštit sámi báikenamaid birra 	<p>Njálmálaš gulahallan</p> <ul style="list-style-type: none"> • oassálastit spontána ságastallamiidda iešguđet fáttáin ja áigequovdilis áššiid birra ja buktit daidda oaiviliid • láhttet iešguđet lágan giellarollain dramatiseremis, lohkamis ja presentašuvnnas • guldalit ja fas mitalit mii lea mitaluvvon <p>Čálalaš gulahallan</p> <ul style="list-style-type: none"> • lohkat ja refereret váldomomeanttain muhtin teavsttas • čállit teavsttaid mat mitalit, čilgejit ja gulahit • jorgalit eanjalas teavsttaid dárogielas sámegillii • geavahit notáhtaid ja gálduid vuodđun čállimii ja almmuhit gálduid <p>Giella, kultuvra ja girjjálašvohta</p> <ul style="list-style-type: none"> • guldalit ja háleštit sámegiela ja suopmaniid birra • lohkat teavsttaid iešguđet šánjeriin, gávdnat fáttá ja sisdoalu kommenteret • presenteret fáttá árbevirolaš máhtus ja sámi kultuvrras • geavahit digitála veahkkeneavvuid iežas giellaoahpus ja presentašuvnnain

DÁSSI 4	DÁSSI 5	DÁSSI 6
<p>Njálmmálaš gulahallan</p> <ul style="list-style-type: none"> • guldalit earáid ovdanbuktimiid, jearrat gažaldagaid ja buktit ovdan iežas jurdagiid ja oaiviliid • geavahit máhttu eará fágain njálmmálaš mitalusain • ipmirdit ja geavahit loguid gulahallamis <p>Čálalaš gulahallan</p> <ul style="list-style-type: none"> • lohkat ja áddet muitaleaddji ja čilgejeaddji teavsttaid • čállit teavsttaid mat čilgejit, bagadit ja mitalit oaiviliid • hukset logahahtti ja várdolaš giehta-čálalaš teavsttaid ja tastuvrrain • viežžat dieđuid digitála, čálalaš ja njálmmálaš gálduin go bargá iežas teavsttaiguin <p>Giella, kultuvra ja girjjálašvuhta</p> <ul style="list-style-type: none"> • ágastallat luonddunamahusaid birra • ráhkadit ovdanbuktimiid árbevirolaš fáttáin, sámi ealáhusain, dáidagis ja kultuvrras • ságastallat sámi sátnevádjasiid ja diiddaid birra • lohkat iešguđet lágan teavsttaid ja kommenteret sisdoalu 	<p>Njálmmálaš gulahallan</p> <ul style="list-style-type: none"> • guldalit, ipmirdit ja oasálastit spontána ságastallamiin • mitalit dáhpáhusain, plánain, jáhkuin ja vuordámušain • ságastallat iešguđet fáttáin ja áigeovuodilis áššiin • jorgalit eanjkalis teavsttaid <p>Čálalaš gulahallan</p> <ul style="list-style-type: none"> • lohkat fágateavsttaid ja mitalit váldosisdoalus • geavahit notáhtaid, digitála ja eará gálduid čállimii vuodđun • čállit iešguđet lágan teavsttaid fáttáin maid ieš lea válljen • jorgalit eanjkalis teavsttaid ja oaidnit ovttaláganvuodaid ja earaláganvuodaid gaskal sámi- ja dárugielain <p>Giella, kultuvra ja girjjálašvuhta</p> <ul style="list-style-type: none"> • geavahit grammatihkalaš namahusaid go guorahallá sátnehámiid • lohkat čábagirjjálašvuoda teavsttaid, gávdnat fáttá ja kommenteret teavsttaid • geavahit digitála gálduid ja bargoneavvuid ráhkadit eanjkalis seagáš teavsttaid 	<p>Njálmmálaš gulahallan</p> <ul style="list-style-type: none"> • guldalit ja ipmirdit váldosisdoalu guhkit njálmmálaš mitalusain • láhttet iešguđet lágan njálmmálaš rollain ságastallamiin ja ovdanbuktimiin • presenteret heivvolaš digitála bargoneavvuiguin ja mediain <p>Čálalaš gulahallan</p> <ul style="list-style-type: none"> • lohkat, refereret ja buktit čoahtkáigeasu váldosiid muhtin teavsttas • čállit teavsttaid main lea iešguđet lágan hámit ja ulbmil, ja geavahit iešguđet lágan váikkuhanvugiid teakstabarggus • molssodit sátnegavaheami ja dajaldat bajáshuksemiid iežas čállosiin • geavahit digitála ja eará gálduid go bargá iežas teavsttaiguin ja namuhit gálduid <p>Giella, kultuvra ja girjjálašvuhta</p> <ul style="list-style-type: none"> • geavahit molssašuddi vearba- ja nomensojahanvugiid ja daid guovddášlaš njuolggađusaid dajaldathuksemis • háleštit sátnegavaheami ja dajaldathuksen-erohusaid birra lagas suopmaniin • lohkat teavsttaid iešguđet šánjeriin ja reflekeret sisdoalu ja hámi ektui

2. Sisdoalu, bargovugiid ja ávdnasiid oppalašgeahčastat

Ulbmilat ja oasseávdnasat	Oahppanulbmilat:	Oasseávdnasat:	Giellaoahppa:
	<ul style="list-style-type: none"> • lohkat iešguđet lágan teavsttaid vári ja várrekultuvrra birra • máhttit mitalit bargobihtáid birra mat dus ledje olgoskuvllas • máhttit guovddáš doahpágiid mat gullet goahtehuksemii ja goahtegavaheamis • máhttit mitalit mo olbmot leat resursan guovlluin ávkká-stallan ovddeš áiggiin ja mo odne geavahuvvojit • máhttit oasálastit eanjkalis ságastallamis boazodoalu birra (ja máhttit muhtin doahpágiid boazodoalluealáhusas) • máhttit čállit teavstta olgoskuvlla birra, dahje geavahit olgoskuvlla inspirašuvdnan čállit teavstta • oahppit ollu ođđa sániid šattuin, lottiin, sáivaguliin ja luondunamahusain váris • dovddiidit buorebut geografijain ja sámi báikenamaiguin • oahppat ollu ođđa báikenamaid iežas guovllus 	<ul style="list-style-type: none"> • goahtesaji barggut ja doaimmat váris • luonddunamahusat • alla várit • duoddarat Finnmárkkus • báikenamat • almmiguovllut • kulturhistorjá • lávostallan • sáivaguolit • lotti váris • šattut váris ja duoddaris • biebmo- ja dálkkasšattut • bohccot ja gottit • boazodoallu • lotnolasealáhusa jahki • girjjálašvuhta • teakstabargu • feara mat 	<ul style="list-style-type: none"> • ágedajahusat: vahkko-beaivvit ja diibmo-mearit • gažaldat sánit • gažaldagat mas lea jearranartihkal <i>go</i> • suopmanerohusat • vearbajuhkosat • vearbasojaheapmi • kasusgeavaheapmi

Bargovuogit	Lohkat: <ul style="list-style-type: none"> • cealkagat • čuoččuhusat • sátnavidjit • govvateavsttat • bagadusat bargobihtáide ja spealuide • bagadusteaksta: <i>Gálggojávrrái</i> • tabealla: <i>Meahcceskuvladiibmoplána</i> • áššeteavsttat: <i>Alla várit, Lávostallan, Biebmo- ja dálkkasšattut, Darfesámmálat, Bohccot ja gottit, Ávkkít bohccos, Boazodoalu jahki, Sáivaguolit, Luossabivdогоansta Kárášjogas, Sátnevádjasat, Luonddumátkenjuolggadusat, Meahcceskuvla Gálggojávrris, Njealját ja mañimus gearde Gálggojávrris, Meahcceskuvla ja kulturhistorjá Gálggoovllus</i> • bagadusat: <i>Nisonjuoccogáhkut ja Mátkemális</i> • mitalusat: <i>Jiehtanas, Buorre goansta, Giđđaeahket duoddaris, Eahpárašjuovva, Máttaráhkku mitala soađi-áiggi birra, Njuolggobálggis Ráisuottarháldái</i> • sátnevadjasat ja diiddat • lyriikka: <i>Ruoktu váimmus, Dolla</i> 	Sárgut/ivdnet: <ul style="list-style-type: none"> • luonddunamahusat • sáрге sáni ja gova gaskka • sáрге dárogiel sáni ja sámegiel sáni gaskka • sánit sátnavidjis • sárgut gova bagadusa vuodul • ivdnet tevnnega bagadusa vuodul • ráhkadit sárggusráiddu 	Guldalit ja hupmat: <ul style="list-style-type: none"> • earrat gažaldagaid • vástidit gažaldagaid • sártnodit • mitalit • ođđasit mitalit • ovdanbuktit iežas barggu • guldalit bagadusaid spealuin • guldalit go earát mitalit dahje ovdanbuktet • guldalit go jitnosit lohkojuvvo • guldalit bagadusaid • dramatiseret
	Praktihkalaš/olgoskuvlla barguide evttohusat: <ul style="list-style-type: none"> • cegget gohttehaga, cahkkehit dola, málestit • kánoin meallut • oaggut • lágidit luonddubálgá, stoahkandiimmu ja stašuvndaoahpaha mánáidskuvlii • luonddubálggis • ovttasbargogilvvut/násteorienteren • logaldallan boazodoalu/kulturmuittuid/báikenamaid birra • kártan ja kompássain orienteret 	Čállit: <ul style="list-style-type: none"> • sánit mat dajaldagain váilot • sániid ja dajaldagaid govaide • báikenamaid • mátkegeainnu • čoavddasániid • gažaldagaid • vástádusaid • jorgalemiid • iežas teavstta: reportáša, artihkkala, jearahallama, mátkereive, mitalusa 	Praktihkalaš doaimmat ja spealut skuvllas: <ul style="list-style-type: none"> • sátnoahppaspealut • breahttaspealut • bingo • sátnebuđaldat • geografijastafeahhta • stašuvndaoahpahas¹

¹ Geahča stašuvndaoahpaha evttohusa mildosis 1: Teavsttat ja bihtát gihppagis mat evttohuvojit geavahuvvot stašuvndaoahpahas leat dán oahpaheaddjibagadusas merkejuvvon , nu ahte don fágaoahpaheaddji fuomášat daid ja sáhtát «seastit» bihtáid dassái go heivejit čadahuvvot. Teavsttaid ii leat dárbu seastit, lea dušše ovdamunni ahte oahppit lea daid ovdagihtii juo lohkan.

<p>Lasse-ávdnasat</p>	<p>Oppalaš mildosat: Bustávakoarttat doibmii Alfabehtabivdu Mitalus: Dolastallan Bagadusat átnelistu: Goahtesaji barggut ja doaimmat váris Sátnelistu: Kulturhistorjá váris Sátnelistu: Luonddunamahusat váris Sátnelistu: Málestít Vástáduskoarttat <i>Duohta vai gielis</i> Veiledning til bingospillene Bagadusat bingospealaide, sátneoahppankoarttaide, labyrinthaspellui, sátnebuđaldemiide, gažaldatkoarttaide</p> <p>Váriin 4 mildosat: 1: Stašuvdnaoahpahus evttohus 3: Njálmmálaš párrabihtta: Oza erohusaid! 3: Njálmmálaš párrabihtta: Gos bálggis lea? 4: Njálmmálaš párra-/joavkobargobihtta: Boazodoalloquiz 5: Bargobihtta <i>Loga eanet-teavstaide</i> 6: Geografijiaquiz, vástádusárka 7: Geografijastafeahtta, vástádusárka ja bargobihtta-koarttat 8: Geografijastafeahtta, vástádusárka ja bargobihtta-koarttat 9: Evttohus násteorieremii, poasttat 10: Evttohus násteorieremii, vástáduskoarttat 11: Evttohus násteorieremii, bargobihtta sáivaguliid birra 12: Evttohus násteorieremii, <i>Lávostallan ja boazodoalloquiz</i> 13: Geahččaleapmi Váriin 4, sámegeiella 3 14: Geahččaleapmi Váriin 4, sámegeiella 2</p>	<p>Sátneoahppankoarttat oassefáttáide:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Goahtesaji barggut • Doaimmat váris • Luonddunamahusat váris 1 • Luonddunamahusat váris 2 • Kulturhistorjá váris 1 • Kulturhistorjá váris 2 • Lávostallan 1 • Lávostallan 2 • Eallit váris • Sáivaguolit • Lottit váris • Divrrit • Šattut váris 1 • Šattut váris 2 • Boazodoallu 1 • Boazodoallu 2 <p>Breahttaspealut:</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>Váris Várrái</i> • <i>Váriin</i> • <i>Várrelabyrinth</i> (lottit, eallit, divrrit, guolit) • <i>Šaddolabyrinth</i> <p>Bingo:</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>Várrebingo</i> (luonddunamahusat, eallit) • <i>Doaimmat váris</i> <p>Cealkkabuđaldus:</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>Váriin 4: Cealkkabuđaldus 1-4</i> <p>Jearaldatkoarttat:</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>Váriin 4: Jearaldatkoarttat</i> 	<p>Plánššat (VVV 1-4)</p> <ul style="list-style-type: none"> • Lávostallan • Dolastallan • Sáivaguolit • Lottit váris • Eallit váris • Divrrit • Liedit ja daknasat • Jeahkálát ja sámmlát
------------------------------	---	---	---

3. Hámádat: Ovdabargu, olgobargu ja maŋgebargu

Dán oahpaheaddjebagadusa oppalaš oasis (gč. kapihtal 10) meroštalaime dan vihtta muttu mat meahcceskuvllas galggašedje leat. Dás giddejetne fuopmášumi dan golmma muddui main ávdnasat leat heivehuvvon dihto fáddái ja ahkeceahkkái, namalassii ovdabargui, olgobargui ja maŋgebargui, ja bagadetne earenoamážit din geat galgabetet bargat *Váriin 4*. Ohpihii deattastetne ahte buot dát muttut lea deatalaččat čiekŋalitoahppamii, mii maiddá lea guovddáš áhta [Fremtidens skole/Boahtteáiggi skuvllas](#).

OVDABARGU

Vái oahppit galget buoremus lági mielde ávkašuvvat giella-oahpahusas meahcis, de lea ovdabargu skuvllas deatalaš. Moai letne vásihan ahte oahppit sihke árttalaččabut oahppet ja lassin muitet sániid ja dajaldagaid buorebut jus sii meahcceskuvlla veagas ovddalgihtii leat boktán duogášmáhtuset ja áicán maid galget oahppat. Buorre ovdabargu dahká nappo vuđđosa oahppamii ovddosguvlui.

Moai oaivvildetne ahte golbma diimmu luohkkálatnjaaktiiviteahtat leat áibba uhcimusgáibádus ovdabargui, muhto sáhtta áinnas atnit sakka eanet diimmuid. Diimmut eai galggašii čohkkejuvvot ovttá beaivái, dasgo oahppit galggašedje oážžut dili vuodjudit oahpa diimmuid gaskkas – ja áinnas bargat dainna veaháš ruovttus maid.

Váriin 4 álgosiiddut leat oaivvilduvvon ráhkkaneapmin din iežadet meahcceskuvlii. Moai letne eastan «bealljemerke-mis» dihto logu siidduid oahppigihppagis ovdabargui, dasgo meahcceskuvlla lágiduvvo iešguđege láhkai iešguđege guovllus Sámis: Muhtin skuvllain leat meahcceskuvllat nugo misge, eará skuvllat ovttasbarget giellalávvguid/giellačoahkkanemiid hárrái, ja fas earáin leat máŋga oanehet meahcceskuvlla beaivelahkkin dahje olles beaivin mat leat biđgejuvvon miehtá skuvlajagi.

Dasgo mii Olmmáivákki skuvllas leat várren áiggi meahcceskuvlla-seamet nuppi vahkkui maŋŋá go skuvla lea álgán čakčat, de lea mis veaháš uhccán áigi ovdabargui: Dávjá mii eat olle guhkkeliid go siidui 19 ovdal go galgat sirdit luohkkálanja olggos. Buot buoremus lea jus sáhtta bargat gitta siidu 20 rádjai, dahje guhkibut bargat, jus lágideami dáfus nu soahpá. Molssaevttolaččat, jus ii galgga leat máŋggabeaivásaš meahcceskuvlla ollege, muhto jus galget baicca smávva olgomátkkážat, de sáhtta *Váriin 4* iešguđege fáttáin bargat dan ortnegis go háliida, ja meahcceskuvllas geavahit praktihkalaš aktiviteahtaid gihppaga bargobihtáid gaskkas. Ávžžuhetne lihká ahte álgibehtet álgosiidduiguin danin go dát introduserejit dáid iešguđetgelágan fáttáid mat bohtet maŋnelis.

OLGOBARGU

Olgobargguin oaivvildetne meahcceskuvlla sisdoalu ja praktihkalaš aktiviteahtaid meahcceskuvllas. Evttohus diibmoplánii ja doaimmaide mat heivejit *Váriin 4* gávdnabehtet ohppiidgeirjii siidu 12. 5. kapihttalis dán oahpaheaddjibagadusas gávdnabehtet guigalusaid ja assábuš govvádus mo sáhttat plánat ja čađahit dáid ja eará aktiviteahtaid, vai gielalaččat fidnejit buoremus ávkki meahcceskuvllas. Letne maiddáid váldán mielde sátn- ja dajahus-ovdamearkkaid mat sáhttet leat ávkkálaččat.

Muitte váldit mielde kámera ja juohkit ovddasvástádusa govve-mis buot aktiviteahtaid, dasgo iežaset govat sáhttet maiddáid leat deatalaš oassi maŋnebarggus.

>>>

MANÑEBARGU

Manñebarguin oaivvildetne barggu man oahppit barget skuvllas olgoaktiviteahtaid manñá. Manñebargu lea earret eará organiseret ja systemiseret daid, maid oahppi lea vásihan ja dovddiidan luonddus, ja hárjehallat sániid ja dadjanvugiid maid oahppi lea gullan doppe. Nugo áigeatnu ovdabargui lea sorja-vaš meahcceskuvlla rámmafáktoriin, nu lea maiddái áigeatnu manñebargui. Beroškeahhtá rámmafáktoriin lea *Váriin 4* ráhkaduvvon addin dihtii ohppiide vejolašvuoda bargat buot fáttáiguin mat leat ovdanbuktojuvvon álggahettiin. Guđe muttus iešguđege bargobihtá galgá čovdojuvvot, mearridat don gii leat oahpaheaddji. Moai ean leat nappo «bealljemerken» earenoamáš beliid manñebarggus, earret go manñemuš bargobihtáid maid sáhtá geavahit čoahkkáigeassit maid leat bargan olgun.

Sáhtá diehtelasat bargat gihppaga teavsttaiguin ja bargobihtáiguin vaikko ii leat leamaš meahcceskuvllas, dahje ii leat bargan buot fáttáiguin sámegeallii olgun. Dalle ferte bargat vuđolaččat iešguđetge oassefáttáiguin, danin go ohppiin eai leat seamma ollu referánsačuoggát mat livččii leat jus sii livčče geavahan giela praktihkalaš dilálašvuodain ovdalaččas juo. Dat lea mearkkašahetti ahte mađi eanet oahppit leat bargan fáttáiguin ovda- dahje olgobargomuttus, dađi álkit áddejit manñebargomuttu. Oahppit áddejit oahpes áššiid álkbun, ja barget jođáneappot dan sadjái jus áššit leat ođđasat ja váddásut.

Buot diimmuid manñebargui ii berre čohkket ovttá dahje guovtti beaivái, dasgo oahppit dárbbášit áiggi gieđahallat ja vuodjudit oahppanávdnasiid diimmuid gaskka, ja áinnas bargat veaháš ruovttus maid vái ožžot nu buori oahpanbohtosa go vejolaš. Sáhtá áinnas geavahit olles dahje bealle beaivvi manñebargui dalá manñá meahcceskuvlabeivviid/fáddábeivviid, muhto ferte maiddái várret diimmuid vahkuin das manñá. Olmmáivákki skuvllas mii bargat *Váriin 4* áttáin olles čavčča, áinnas gitta skábmamánui goas nu. Jus lehpit buktán šattuid vákkis, de sáhttibehtet manñebargomuttu áinnas álgit šattuid systemiseremiin ja ráhkadit šaddočájáhusa ja atnit sihke sámi ja dárnu šaddonamaid. Hengejehket plakáhtaid gos olles skuvla oaidná. Viidásat bargun lea bargobihtát girjjis, ja daidda gullevaš sátneoahppankoarttat ja spealut. Teakstabargguid lávet loahppa oasis bargat, danin go dalle leat oahppit ožžon valjis iešguđetgelágan movttiideami/inspirašuvnna ieža čállit: dan bokte ahte lohkat teakstaovdamearkkaid, iežaset meahcceskuvllavásihusaid bokte, ja bargobihtáid ja spealuid bokte. Ohppiid teavsttat leat vuodđun árvoštallamii mii lea loahpahan oasis manñebargomuttus. Moai letne maiddái ráhkadan evttohusaid geahččalemiide maid sáhtá geavahit vuodđun čálalaš veardideapmái. Njálmmálaš veardideami sáhtá vuolggabáikin dahkat iešguđetge njálmmálaš bargobihtáin girjjis, ja maiddái áicat ohppiid guldan návccaid, ja áddejumi ja háleštallama breahhtaspealubargobihtáid oktavuodas.

4. Siiddus siidui bagadus

s. 3:

Ovdasánit

Jus oahppit eai leat bargan *Váriin*, *vákkiin* ja *vuonain* ovdal, de berrejit geavahit vehá áiggi vuosttas diimmus oahpásmuvvat girjiin:

- Lohkat ovdasáni ovttas – dás leat ávkkálaš ja dárbbášlaš dieđut lassi mildosiidda ja ceahkkálastimii.
- Divtte oahppiid geahčadit girjji: Makkár fáttáid máhttet juo? Lea go fáttát/siiddut mainna illudit bargat?
- Fuomášahte oahppiid ahte gávdno sámi-dáru sátnelistu buot oassefáttáide girjji loahpas.
- Fuomášahte oahppiid maiddá ahte gávdnojit koarttat ja spealut mainna galget bargat, dát buktá movtta ja vuordámušaid.

ULBMIL LEA Ahte Oahppit Galget

- oahpásmuvvat oahpponevvui
- áddet differensierema

s. 6:

Oahpástuvvangovat, Oahppoulbmilat

Illustrášuvnnat ja gažaldagat leat oaivvilduvvon dego «uksa govken» mii álggáha *Váriin* fátta ja seammás aktivere oahppiid duogášdieđuid. Oahppit dovdet sihkkarit *Meahcceskuvlla* gova *Váriin 3* girjji, ja muitet dás ollu sániid ja dajaldagaid luonddu ja goahtesaji birra. Nubbi illustrášuvdna *Badjeolbmuid luhtte* čájehat osiid boazodoalus, ja mii lea okta váldofáttáin *Váriin 4* girjji.

Govaid geahčadeami oktavuodas soitet oahppit fuobmát ahte sii juo máhttet fáttá birra juoga, ja dát addá máhttindovddu ja hálu eambo oahppat. Oahppit sáhttet áinnas háleštit gova birra guovttá, ja gávnnaht maid máhttet, ovdal čoahkkáigeasu joavkkus. Muhtin oahppit soitet máhttit dušše earjkilsubstansiivvaid, ja earát fas vástidit olles cealkagiin.

Ovdamearkkat:

Substantiiva: *lávvu, oahppit, boazosápmelaččat, árran, loavdda, cakkít, uvssot, tealtá, jávri, dolla, njárga, oaggunstávrá, gárdi, eappir, gákki, bohccobiervu, áhkku, isit, mánná, duollji, njuovvan*

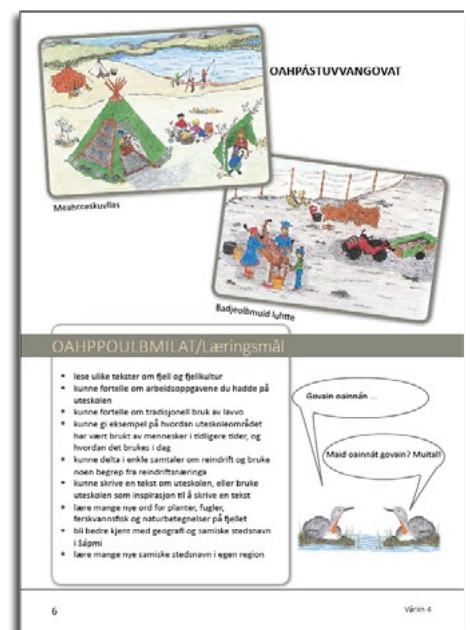
Cealkagat: *Oahppit/Mánát leat goahtesajis. Goahtesadji lea jávregáttis. Sii oggot jávrru. Soai leaba dolastallame. Govas leat tealttát ja ruoná lávvu. Badjeolbmot leat njuovvame. Sudnos lea gákki badjelis. Govas leat eabbárat, ATW ja duolljit.*

ULBMIL LEA Ahte Oahppit Galget

- aktiveret iežaset duogášdieđuid
- áddet maid galget oahppat
- fuomášit ja beroštit fáttáide girjji

GAŽALDAT / VÁSTÁDUS

«Maid oainnát govás? Muita!»
«Govas mon oainnán...»

Viidásat geavaheapmi:

Veahkkegažaldat «*Maid oainnát govás?*» ja vástáduš «*Govas mon oainnán...*» addá liibba háleštit vearba sojaheami ja kasusgeavaheami birra, jus háliidat, muhto eat leat deattuhan grammatihka álgo oasis.

s. 7:

Ovdageahččaleapmi

Ulbmil ovdageahččalemiin lea vuosttažettiin kártet maid oahppit juo máhtet, muhto sáhtta maidái geavahuvvot «mihtidit» oahpama, danin go *Váriin 4* loahpahuvvo maŋnegeahččalemiin.

Ovdal go álgibehtet, de lea dehálaš fuomášuhttit ahte ovdageahččaleapmi ii leat mihkkege gilvvuid oahppiid gaska, muhto ávkin guorahallat maid juohkehaš máhtta. Dan seammás addit juohkehažžii áddejumi mii sis vurdojuvvo. Ovdageahččaleapmi lea maid oahpaheaddjai ávkin, danin go dát buktá oidnosii oahppiid sátnehivvodaga juohke oassefáttás, ja dán lági mielde leat veahkkin oahpahusa heivehit.

Oahppit geavahit muhtin áiggi oktagaslaččat gos galget muitit sámegeiel sániid ja dajahusaid maid juo máhttet, ja čállet dáid iešguđetlágan osiide. Go oahppit eai máhte šat eanet sámegeiel-sániid, sáhtta oahpaheaddji cavgilit iešguđet ge dárogieiel fáddá sániid, muhto oahppit galget čállit sániid sámegeillii:

Máhtat go don ovdamearkka dihtii ...

- sámegeiel namaid muhtin dáid lottiin: *rype, falk, ørn, snø-spurv/snøtiting, ravn, kråke, heilo*
- sámegeiel namaid ealliin mat leat váris: *rein, lemen, gaupe, ulv, bjørn, jerv*
- sámegeiel namaid muhtin sáivačáhceguiliin: *ørret, røye, laks, sik, lake, harr, abbor, gjedde*
- sámegeiel sániid kulturhistorjjás: *gammel boplass, offersted, vannkraft, reingjerde, villreinjakt, fangstanlegg, kjøttgrop, gruvedrift*
- sámegeiel sániid lávu birra: *lavvostenger, lavvoduk, ildsted, navn på døra, «kjøkkenet», og soveplassen i lavvoen*
- muhtin luonddunamahusaid sámegeillii: *fjell, rund fjelltopp, flat fjelltopp, spiss fjelltopp, vann, elv, vidde, ur, myr*
- sámi dajahusaid bargguide ja doaimmaide goahtesajis: *sette opp lavvo, hente ved, lage bål, hente vann, ta ned lavvoen, rydde leirplassen, hugge ved, koke vann, grille pølser*
- muhtin sámi sániid boazodoalus: *lasso, simle, kalv, okse, reingjerde, reindriftssame, vinterboplass, sommerboplass, slakting*
- muhtin sámi báikenamaid: *dás lea buoremus ahte oahpaheaddji geavaha muhtin várrenamaid lagasbirrasis.*
- sámegeiel namaid muhtin šattuin váris: *lyng, mose, lav, dvergbjørk, fjellbjørk, molter, blåbær*

ULBMIL LEA AHTE OAHPPIT GALGET

- fuobmát maid juo máhttet
- «mihtidit» iežas oahppama

The worksheet is titled "OVDAGEAHČČALEAPMI - Mon máhtán ...". It contains several boxes for writing, organized as follows:

- Row 1: Three boxes labeled "Lemte ja eallit váris:", "Sáivaguolli:", and "Kulturhistorjja:".
- Row 2: Two boxes labeled "Lávuállat:" and "Luonddunamahusat:".
- Row 3: Two boxes labeled "Goahtesaj barggut:" and "Boazodoalu:".
- Row 4: Two boxes labeled "Báikenamat:" and "Várrelattu:".
- Bottom left: A section for personal information with labels "Namma:", "Luohtá:", and "Beaivi:" followed by lines for writing.

>>>

Jus ovdageahččaleapmi galgá addit rivttes dieđuid maid duođaid juohke oahppi máhttá, de ii galgga oahpaheaddji leat «siivui» ja veahkehit barggadettiin. Dán muttos ii leat dehálaš ahte oahppit máhttet čállit sániid áibbas riehta: Jus muitet muhtin sániid, sáhttet čállit nugo sii gáddet čállo. Muite ahte boađus dáidá leat dan duohken ahte leat go oahppit ovdal bargan fáttáiguin *Váriin*, *vákkiin* ja *vuonain*.

Jus leat oahppit geat eai leat bargan ovttá ge oassefáttáiguin ovdal, ja eai máhte maidege, de lea dehálaš ahte oahpaheaddji fuomášuhtta oahppiid ahte gávdnet buot dáid sániid manjelis *Váriin 4* girjjis. Jus barget bures, de bohtet oahppat ollu sániid. Ráhkkanahate oahppiid ahte manjegeahččaleamis, mii lea loahpas, besset čájehit maid leat oahppan, ja sáhttá leat gelddolaš buohtastit ovda- ja manjegeahččaleami.

s. 8: Dikta: Ruoktu váimmus

Lávlla gávdno *Niko Valkeapää* (2003) CD:s. Teaksta heive bures álgaheapmin várre ja várrekultuvrra fáddái. Jus oahppit eai dovdda teavstta ovddežis, de berrejit álggos guldalit lávlaga, ja dasto lohkat ja jorgalit teavstta ovttas. Oahppit berrejit maid oažžut áiggi smiehttat sisdoalu birra, ovdamearkka dihtii:

- Maid muitala teaksta sámiid gullevašvuođa birra lundui?
- Mii lea čálli mielas «ruoktu»?
- Leat go sánit teavsttas boazodoalu birra?
- Maid muitala teaksta ráhkisvuođa birra?
- Maid dihtet oahppit čálli birra?

ULBMIL LEA AHTE OAHPPIT GALGET

- vásihit ja guldalit seagáš teavstta jienaiguin
- oažžut beroštumi ja movtta viidásat bargguide
- lohkat teavstta ja jurddašallat sisdoalu birra

DIKTA/LÁVLLA

Ruoktu váimmus

Mu ruoktu lea mu váimmus
ja dat johtá mu mielde

Mu ruovttus eallá luohis
guillo mánnáid iludeapmi
báilut skálet doppe
beavnagat cillat
suohpan njurggane
Mu ruovttus šluggodit
ládegeavtt heaimmut
sámi nieiddáid biddjojuogit
liegga mođji

Mu ruoktu lea mu váimmus
ja dat johtá mu mielde

Teaksta: Niko Valkeapää
Nuorttu: Niko Valkeapää

SÁNIT

biddjojuogit – sameatenes vinten-
bellinger
cillat – š oje
eallit – š leve
heaimmut, heaimmit – koftekont
iludeapmi – giette
johtat – š fynte
ládegeavtt, gávttit – Aldeatjeh
liegga – ruortti
luohit, luohit – joht
mođji, mođji – smil
njurgat – š piyette
skálet – š šlunge
suohpan, suohpanat – isno
šluggodit – š šlunge
váimmu, váimmut – Ajerre

8 Váriin 4

s. 9: Gálggojávraí

Dát teaksta lea álkiduvvon hámis nuppi siiddu teavsttas, ja lea ge dehálaš ahte oahppit ovttas oahpaheaddjin válljejit váttisvuodadási.

Teavstta sáhtta okto lohkat, páras dahje oktasaš joavkkus, muhto lea ovdamunnin ahte vuosttas oasi lohkat ovttas, vai oažžut mielde maiddá heajumus oahppiid.

Teavstta sisdoalu čoahkkáigeasu sáhtta dahkat gažaldagaiguin siidu 14, main leat ruoná moddjennjálbmi. Teaksta heive maid bures lohkanbihtán ruovttus, manjá go lea skuvllas geahčadan.

Oahppit geaid mielas lea dát álkkes teaksta, sáhttet maiddá lohkat teavstta nuppi siiddus, mii lea vehá váddásat.

Govvadieđut:

Govva lea Gálggojávrra lulábealde, Gállajávrra guvlui. Guovllus leat guokte várrečohka seammasullasaš namain, Gálggoaivi ja Gállaoaivi. *Gálgu* lea áhkká dahje eamit, ja *gállá* boahdá sánis *gállis* mii lea dievdu dahje áddjá.

ULBMIL LEA AHTE OAHPPIT GALGET

- hárbhallat lohkanmáhttu
- lohkat eará oahppiid birra geat galget olgokuvllii, vai besset «váldit oasi» sin vásihusain
- oahppat sániid ja dajahusaid maid dárbašit go háleštit iežaset oahpahusas ja vásihusaid olgokuvllas

s. 10-11: Gálggojávraí

Siidu 10-11: Dát leat vehá váddásut teaksta go ovddit siiddus, ja lea guovtti siiddu badjel.

Siidu 11 gullá seamma tekstii, muhto loahppa oassi lea merkejuvvon fiskes moddjennjálmmiin. Ii leat dat ahte teaksta lea nu beare váttis, muhto sivas go teaksta lea guhkit.

Oahppit geat lohket dáid siidduid, sáhttet áinnas muitalit sisdoalu birra oahppiide geat eai loga dáid. Jus ii oktage oahppi loga dáid siidduid, de sáhtta lihka bisánit ja geahčadit, ja háleštit govaid ja báikenamaid birra.

Govvadieđut:

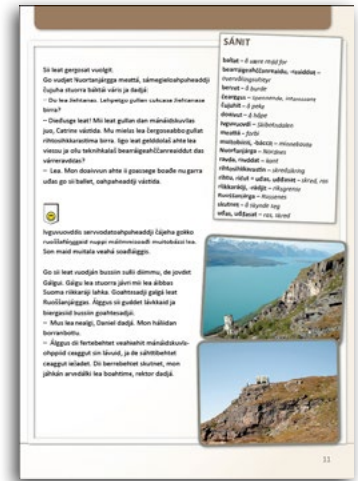
Siidu 10: Govva lea Gálggojávrra lulábealde, Gállajávrra guvlui. Guovllus leat guokte várrečohka seammasullasaš namain, Gálggoaivi ja Gállaoaivi. *Gálgu* lea áhkká dahje eamit, ja *gállá* boahdá sánis *gállis* mii lea dievdu dahje áddjá.

ULBMIL LEA AHTE OAHPPIT GALGET

- hárbhallat lohkanmáhttu
- lohkat eará oahppiid birra geat galget olgokuvllii, vai besset «váldit oasi» sin vásihusain
- oahppat sániid ja dajahusaid maid dárbašit go háleštit iežaset oahpahusas ja vásihusaid olgokuvllas
- oahppat vehá guovllu geografijja ja kulturhistorijja birra

Siidu 11: Dát guokte gova leat Nordnes-váris (Nuortanjárgga-várri) Gáivuonas. Dát lea muhtin váraleamos váriin riikkas, danin go lea stuorra uđasvára mii dagahivččii stuorra tsunámi mii čuohcá gilážiidda Stuorravuona-, Ivgu-, Gáivuona- ja Ráisá-suohkanis. Bajit govvas oainnat oasi dán váralaš várreoasis, ja govvas gurutravddas ovddabealde, oainnat Jiehtanasa man birra gávndno muitalus (geahča siidu 30). Vuolit govvas oainnat osiid uđas sihkkarastindoaimmas mii lea álggahuvvon, ja mihtidanstašuvdna mii registrere ja dieđiha vári lihkademiid. Eambo dieđuid Nordnes-vári birra gávnnat dás: <http://www.nnfo.no/nordnesfjellet.188317.no.html>.

s. 12: Meahcceskuvladiibmoplána

Lea dehálaš ahte buot oahppit leat mielde lohkanin diibmoplána, mii lea vuodđun olgoskuvlla doaimmaide. Oahppit sáhttet bargat guovttá dahje joavkkus. Go teavstta leat lohkan, de sáhttet áinnas geavahit áiggi ráhkadit gažaldagaid diibmoplánii, oahpasmahtit sániid doaimmaide, jearransániid ja áigedajahasaid.

ULBMIL LEA AHTE OAHPPIT GALGET

- hárbjehallat lohkanmáhttu
- lohkat eará oahppiid birra geat galget olgoskuvllii, vai besset «váldit oasi» sin vásihusain
- oahppat sániid ja dajahasaid maid dárbašit go háleštit iežaset oahpahusas ja vásihusaid olgoskuvllas

Ovdamearkka dihtii:

- **Goas oahppit deaivvadit skuvlašiljus? (Sii deaivvadit skuvlašiljus disdaga biellu/diibmu 08.00.)**
- **Galle áiggi busset vudjet? (Busset vulget biellu/diibmu 08.30.)**
- **Galle áiggi sii jovdet Gálgojávrrá? (Sii jovdet Gálgojávrrá biellu/diibmu 10.00.)**
- **Goas leat gaskabeavvit? (Biellu/diibmu 17.00 leat gaskabeavvit.)**
- **Galle áiggi lea nohkanáigi? (Biellu/diibmu 23.00 lea nohkanáigi.)**
- **Mii dáhpáhuvvá disdaga manjágaskabeavvi? (Dalle lea logaldallan boazodoalu birra.)**
- **Mii dáhpáhuvvá eahkedis? (Eahkedis sii galget organiseret stoahkamiid mánáidskuvlaohppiide.)**
- **Maid 8. ja 10. luohká oahppit galget dahkat disdaga ovdal-gaskabeavvi? (Sii galget vázzit Gálgonjargii.)**
- **Mii lea 9. luohká ohppiid váldobargu meahcceskuvllas? (Sii galget málestit buohkaide.)**
- **Goas sis lea ovttasbargogilvu? (Sis lea ovttasbargogilvu gaskavahku manjágaskabeavvi.)**
- **Guđe beavvi sii galget vázzit Sallojávrrá? (Sii galget vázzit Sallojávrrá duorastaga.)**

Diibmoplána lea maiddá jurddašuvvon movttiidahttin dutnje gii leat oahpaheaddji. Dás sáhttát viežžat ideaid doaimmaide go leat olgoskuvlla plánemin oahpiide. Fertet gal sihkarit dahkat rievdadusaid nu ahte lágideapmi heive guvlui gosa dii lehpēt mannamin, ja oahppiidjovkui geat leat mátkái vuolgimin, muhto dát plána sáhttá leat veahkkin dutnje. Fertet maiddá ovttasbargat eará resursaolbmui geat oassálastet olgoskuvllas. Muhtin doaimmaid dán plánas sáhttát rievdat, ovdamearkka dihtii dahkat mátkki boazodoalliid lusa, museas fitnat, dahje turistafitnodaga galledit. 5. kapihttalis gávnnat ollislaš čilgehusaid fealtabargui, ja cavgilemiid gielladoaimmaide.

Lea dehálaš ahte oahppiide čájehat plána ovdal go vuolgibehtet vejolaš olgoskuvllii.

s. 13: Bagadusat

Nugo bohtá ovdan lohkanbihtás ja diibmoplánas, de lea 9. ceahkkis Manndalen skole/Olmmáivákki skuvllas ovddasvástáduš ráhkadit mállásiid buot oasseváldiide olgoskuvllas. Vuottas beavve lea min árbevirolaš oktasašmáli, nu gohččoduvvon *supkaus*. Namma bohtá das go muhtimin dat šaddá málli, eará háve fas lapskausa dahje rudda, ja fas eará háviid juoga dien guovtti gaskkas, ja dát bohtá das maid mállásii bidjat ja geat ráhkadit dán, muhto álot láve šaddat njálggat. *Váriin, vákkiin ja vuonain* girjijis leat gohčodan dan *mátkemálinis*, danin go lea vuogas mális, go ollugat leat mátkkis. Dat mii lea geniála dáinna ráhkadanneavvagiin, lea ahte go juohkehaš váldá mielde eari mállásiid, de šaddá viehka ollu borramuš. Min vásáhus lea ahte šaddá doarvá mális buohkaide. Danin lea dehálaš ahte juohkehaš diehtá čielgasit maid galgá váldit mielde.

Láve álot šaddat vehá vuordináigi dan botta go mális duoldá, ja dalle heivege ráhkadit *njuoccogáhkuid* maid borrat mállásii. Dás gávdnabehtet ráhkadanneavvaga *nisonjuoccogáhkuid*, dát leat fiidnásat go *njuoccogáhkut*, mii lea sámi árbevirolaš láibi. Ráhkadehpet dáiggi buori áiggi, danin go jus šaddá menddo galmmas, de dáigi hilljánit geavvá. *Bagadus*-mildosis gávdnabehtet ráhkadanneavvaga sihke mátkemállásii ja eará ráhkadanneavvagiid VVV girjiide, nu ahte sáhttibehtet čálihit, ja váldit mielde maid áigubehtet ráhkadit.

ULBMIL LEA AHTÉ OAHPPIT GALGET

- lohkat ja áddet ráhkadanneavva
- čalmustahttit sámi árbevirolašborramuša
- movttiidahttot ja ráhkkanahttot vejolaš málesteapmái
- geavahit loguid mihttu ja eari oktavuodas
- dovdat ja áddet imperatiivva geavaheami

BAGADUSAT

Mátkemális
Buohkat geat galget searvat mátkái váldet maid:

- 2 birgobiná
- 1 vajahsa náppola
- 1 ruija
- 2 buotta

Náppol, ruija ja buotta galget leat gárvvuhuvven, čahpojuovven leavun ja biidjuovven pláttihkabusin.

Oahpaheaddji váldá maid:

- lakkuid
- sámiid
- birgobinid
- stuorra bádi

Nisonjuoccogáhkut

1,5 kg nisonjuoccogáhkut
1 pá gárvvohuvvut
1 dt sámiid
Lait sámiid dahje seahkarid miela miela
1 dt olju
8 dt eai

1. Seagut jáluid, gárvvohuvvut ja sámiid (ja seahkarid) litta.
2. Njuorra sámiid čáti ja olju (ja sámiid) litta.
3. Seagut buora. Lait eanet jáluid dárbu miela.
4. Divtte dáiggi geavvat.
5. sámiid duolla gárvvohuvvut.
6. Guoktat dieht bárvvohuvvut dáiggi.
7. Bora beagge gárvvohuvvut mátkemálinis.

1. Biija birgobiná buhtai ja njuorra čáti dárvvohuvvut go geat birgobiná (juo buot njuorra čáti, de dárvvohuvvut, juo buot olju čáti, de dárvvohuvvut).
2. Divtte birgobiná duotta 1-2 dáimmu (biidjuovvun ja vuokabirgobiná fertat duotta gárvvohuvvut go biidjuovvun).
3. Lait ruotessid ja divtte duotta dárvvohuvvut leat gárvvohuvvut.
4. Lait márttan sámiid ja birgobinid.

13

s. 14: **1. Loga teavsta Gálggjovrái**

Bargobihtá sáhtá dahkat oktasaš joavkkus, unnit joavkkuin, dahje guovttis. Dássedifferensieren bargobihtás lea seamma go lohkan teavsttas. Dát mielddisbuktá ahte oahppi gii lea lohkan dušše «ruoná» oasi teavsttas, nappo siidu 9, vuordit ahte máhtá vástidit gažaldagaid bajimus rámmas. Oahppi gii lea lohkan «alit» teavstta, vuordit ahte máhtá vástidit gažaldagaid sihke bajimus ja gaskaleamos rámmas. Oahppi gii lea lohkan «fiskes» teavstta, galgá máhtit vástidit buot gažaldagaid.

Vástádusevttohusat:

1. *Dán jagi sii galget Gálggjovrái.*
2. *Sii galget leat meahcceskuvllas golbma beaivvi.*
3. *Dán jagi váldofáttát leat luondu váriin, kulturhistorjá ja bádjeolbmuid eallinvuohki.*
4. *Gálggjovrái lea Daniela favorihhtabaiki dannego son liiko leat váris.*
5. *Sii galget vuolgit bussiiguin.*

6. *Skuvllas sii leat páhkken biergasiid ja oahppan báikenamaid, kulturhistorjjá ja luondu birra.*
7. *Nikolai vázzá 9. luohkás. Son galgá málestit buohkaide.*
8. *Jiehtanas lea stuorra, vilges bákti váris.*
9. *Várreravddas Nuortanjárggas leat ollu teknihkalaš bearráigeahččanreaidut.*

10. *Ivguvuovddis oahpaheaddji muitala soađi birra.*
11. *Sii guddet lávkkaid ja biergasiid goahtesadjái ovdalgo ceggot lávuidd.*
12. *Báiki gos oahppit lávostallet gohčoduvvo Ruoššanjárgga.*

ULBMIL LEA Ahte OAHPPIT GALGET

- árvoštallat lohkanmáhttu
- oahppat jearransániid
- vástidit njálmmálaččat gažaldagaid

BARGOBIHTÁ

1. Loga teavsta Gálggjovrái. Vástid jearaldagaid njálmmálaččat. Les teksten Gálggjovrái. Svar munttig pá spårsmålene.

1. Gosa Ommáiváiki skuvla oahppat meahcceskuvllas dán jagi?
2. Galge beaivi sa galget leat meahcceskuvllas?
3. Mát leat dán jagi váldofáttát?
4. Maren Gálggjovrái lea Daniela favorihhtabaiki meahcceskuvllas?
5. Govt sii galget vuolgit?

Muittáige jearramålene?

Galge? – Huv? minge?
Gálggjovrái? – Hållas?
Gilt? – Maren? (inngått, enstål)
Mæt? – Maren (inngått, færtas)
Gosa? – Huv?
Gosa? – Huv?
Gosa? – Huv?
Gosa? – Huv?
Mæt? – Huv? (inngått, færtas)
Mæt? – Huv? (inngått, færtas)
Mæt? – Huv? (inngått, færtas)
Mæt? – Huv? (inngått, færtas)

2. Jurddašehket ja ságastallet: Tenk over og snak sammen.

1. Leago du vári mas lea ufoavára?
2. Leago du galge eukasat sámmansa birra?
3. Leago du báikkálat eukasat dahje muitalusat muhtun báiki dahje báikenama birra?
4. Makkár kulturmuitus leat leatet guovllus?

14 váriin 4

s. 14: **2. Jurddašehket ja ságastallet**

Bargobihtá sáhtá njálmmálaččat oktasaš joavkkus dahkat.

1. Nordnes-várris man birra lea teavsttas, lea nugo namuhuvvon muhtin daid váralepmos uđasvárra várreguovlluin Norggas. Miehtá riikka gávdnojit maidá eará várreguovllut main leat uđasvárra. Eanaš oahppiin leat vásihusat uđasvárrain, uđđasiin ja giddejuvnon geainnuin. Gávndabehtet go sámi namaid dákkár várreguovlluin?
2. *Máidnasat* gullet albmotdiktemii, ja máinnas lea muitalus mii galgá leat duohta, muhto dáidá ahte ii leat. Máidnasat leat dávjá, muhto ii álot, sihke áige- ja báikkáigulleavaš dan sadjái go muitalusat gos dáhpáhus álgá «de lei muhtin» ja «nuorttabeal beaivvi ja oarjjábeal mánu».

ULBMIL LEA Ahte OAHPPIT GALGET

- ságastallat iežaset guovllu luondu, kultuvrra ja historjjá birra
- geardduhit mii lea máinnas
- háleštit báikkálaš máidnasiid birra
- geardduhit mat kulturmuittut leat

Gávdnojit mánga eará máinnasjoavkku, ja *Jiehtanas* máinnas lea nu gohčoduvvon duogášgullelašvuodámáinnas mii čilge báikki ja luondduhámi. Sámis ii leat nu garra earut álbmotdiktemis, muhtimat gohčodit Jiehtanas máidnasa *cuvccas*, earát fas *máinnas* dahje *muitalus*. Muitalus gávdno mánga veršuvnnas, ja siidu 30 lea máinnas veršuvnnas maid muhtin oahppi lea čállán.

3. Sihke Romssas ja Finnmárkkus gávdnojit báikenamat mat leat bohciidan Karelasođiiguin. Dát leat čatnon nu máidnasat čuđiid birra. Ovdamearka dákkár báikenamat leat *Čuđeluokta*, *Ruoššajohka* ja *Gárjelvággi*, *Eahpárašjuovva* (eambo dieđut, gč.: Rundberg, Øyvind: *Hutkkálaš vádjo-leapmi. En kreativ vandring*. Gáivuona suohkan, 2009). Eará báikenamma ovdamearka mas lea sátni *eahpáraš*, dáidda báikkiide leat dávjá čatnon goalus mitalusat njuorat mánáid birra maid guđde lundui. Báikenamain main lea sátni *háldi* dahje *gufhtar*, ja lea čatnon gufhtar-mitalusaide. *Loga eanet*-oasis siidu 102, sáhtti-behtet lohkat eambo *Eahpárašjuova* birra.

4. Kulturmuitto čilgehus:
«Kulturmuittut oaivvilduvvo buot mearkkat olbmuid doaimmain min fysalaš birrasis, báikkiide gosa leat čatnon historjjálaš dáhpáhusat, osku ja árbevierut (...). Dán lága vuodul sáhttet kulturhistorjjálaš dahje arkitektonalaš árvvolaš kulturmuittut ja kulturbirrasat várjaluvvot».

(Sitáhta [Kulturminneloven](#) § 2.)

s. 15: 3. Vástit lohkanvástta jearaldagaid čálalaččat

Bargobihtá heive bures ruovttubargun maŋná go bargobihtá 1 lea njálmmálaččat dahkkon skuvllas. Oahppit eai galgga vástidit eambo go maid ivdnekodat lohkanvásttas ja bargobihtá 1 gáibida.

Geahča bargobihtá 1 vástádusevttohusa.

ULBMIL LEA AHTE OAHPPIT GALGET

- hárbjehallat jearransániid
- vástidit čálalaččat gažaldagaid

3. Vástit lohkanvástta jearaldagaid čálalaččat.
 Vástit ollie: cealkagigiin.
 Svar skriftlig på spørsmålene til teksten. Svar med hele setninger.

1. _____

2. _____

3. _____

4. _____

5. _____

6. _____

7. _____

8. _____

9. _____

10. _____

11. _____

12. _____

13

Gáivuona-suopman, mii lea dán oahpponeavvu vuodđun, lea oarjesuopman, mas lea ruhtasat sihke mearrasámegielas, Guovdageainnu- ja Gárásavvonasuopmanis. Eambbo dieđuid davvisámegiela suopmaniid birra gávnnat girjjis *Davvisámegiela suopmanat* (Maaren Palismaa ja Inger Marie Gaup Eira, Davvi Girji 2001).

Suopmanat leat čatnon gullevašvuhtii, ja lea dehálaš atnit árvvus maiddá earáid suopmaniid, ja čájehit beroštumi dáidda. Go oahpásmuvat earáid suopmaniidda de čájehat beroštumi sidjiide, ja maiddá lasihit sániid ja sátneriggodaga iežat suopmaniid.

Viidásat bargu:

Leat go oahppit gávdnan sániid gihppagis mat leat earálaganat go iežaset suopmanis? (Ovdamearka: *suohtas/somá, dadjat/lohkat, gaskabeavvit/mállásat, nohkkat/oađđit, jearaldagat/gažaldagat, disdat/mannebárga, siidii/ruktui, soames/muhtun*)

Tabeallas siidu 18 sáhttet oahppit čállit bohtosiid, ja boahtastahttit sániid iežaset suopmanin, ja vejolaš eará suopmaniin maid sii dovdet. Gáivuona oahppit čállet mihtilmas suopmansániid iežaset suopmanis, ja gávnnahit makkár sánit leat seammalágan dáid eará suopmaniid ektui.

Oahppit sáhttet máhccat fas dán siidui mannelaš, čállin dihtii suopmanerohusaid maid fuomášit gihppagis.

▶ b)

Čoavddusevttohus:

Goas mis lea borranboddu?

Gosa/Manne/Goas don manat?

Gos mu nohkkanseahkka lea?

Maid son muitalii?

Mii/Govt/Mo/Gos lea du favorihttabáiki?

Galle oahppi leat min lávus?

Goas mii vuolgit siidii?

Govt/Goas/Manne mii mannat dohko?

Manne mii fertet vuolgit bussiin?

Manin šaddá lákca jos fierru dan guhkká?

s. 22-24: 6. Doaimmat várís

Oahppit geat leat ángirit geavahan giela, dahje leat bargan *Váriin, várkiin ja vuonain* ovdalaččas, sin mielas sáhttá leat dát bargobihtá álki, ja mii duođašta ahte máhttet ollu sániid ja dajahusaid. Oahppit geain ii leat leamaš vejolašvuhta geavahit giela aktiivvalaččat ovdalaččas, dárbbasit eambo áiggi dán bargobihtái. Sidjiide leat dá vuohki oahppat dajahusaid – ja soitet dárbbasit veahkkeneavvuid (sátnegirjji dahje sátnelisttu girjji loahpas) čoavdit bargobihtá.

Cavgileapmi:

Jus oahppiid mielas šaddá moivvas sárgut sániid gaskka, de sáhttet geavahit loguid čujuhit mat gullet oktii, dahje sáhttet sierra ivnniiguin juohke gullelaš dajahusa merket. Oahppit geat máhttet grammatihka ja kasusiid, sáhttet smiehttat makkár kásusan substantiivvat leat ja manin.

▶ a)

Čoavddus:*bassat lihtiid**báistit bierggu ja gurppi**bivdit dolgevuokkain**ceaggut lávuidd**čoaggit murjjiid**mannat badjeolbmuid guossái**iskat bivdoráhkkanusaid**oaggut stávráin**hukset goavddi**viežžat muoraid**vuoššat mállása*

▶ b)

Dán bargobihtás galget oahppit lohkat ja addet čuoččuhusaid, ja veardidit lea go sisdoallu duohta vai gielis.

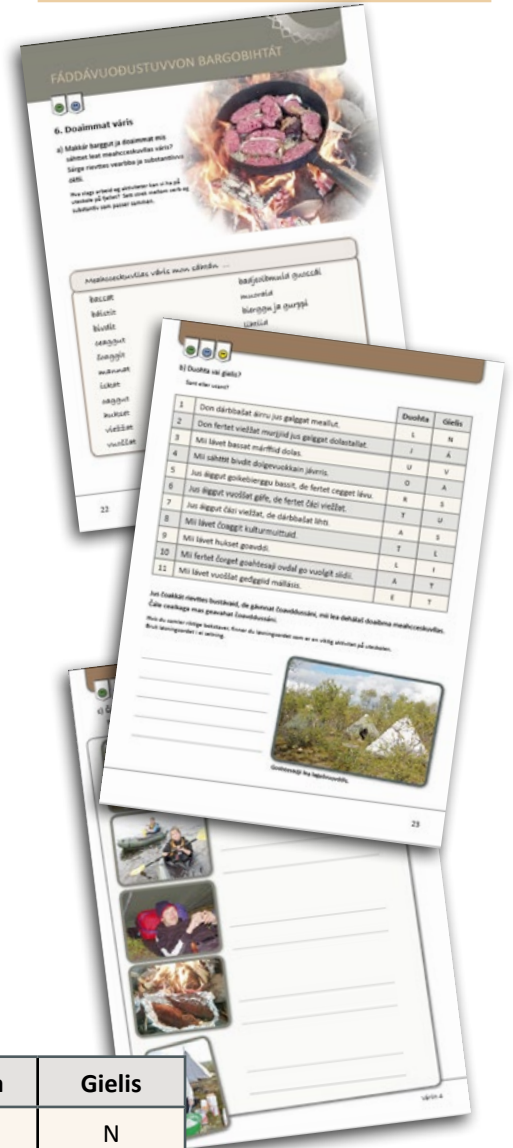
Čoavddus:

		Duohta	Gielis
1	Don dárbbasat áirru jus galggat meallut.	L	N
2	Don fertet viežžat murjjiid jus galggat dolastallat.	J	Á
3	Mii lávet bassat márrffiid dolas.	U	V
4	Mii sáhttit bivdit dolgevuokkain jávrris.	O	A
5	Jus áiggit goikebierggu bassit, de fertet cegget lávu.	R	S
6	Jus áiggit vuoššat gáfe, de fertet čázi viežžat.	T	U
7	Jus áiggit čázi viežžat, de dárbbasat lihti.	A	S
8	Mii lávet čoaggit kulturmuittuid.	T	L
9	Mii lávet hukset goavddi.	L	I
10	Mii fertet čorget goahtesaji ovdal go vuolgit siidii.	A	T
11	Mii lávet vuoššat geđggiid mállásis.	E	T

>>>

ULBMIL LEA AHTE OAHPPIT GALGET

- bidjat oktii substantiivva ja vearbbá cealkagin mii govvida doaimma
- geardduhit/oahppat cealkagiid
- geavahit grammatihkalaš doahpágiid ja máhttu kásusiid birra bargobihtá hálešteamis
- lohkat ja áddet čuoččuhusaid
- čállit cealkagiid govaide

▶ c)

Dás galget oahppit leat journalistan ja čállit ášši áviisi. Govat mat leat siiddus galget mielde áššis, ja sii čállet maiddái govva-teavsttaid.

s. 25-29: 7. Luonddunamahusat

Oahppit geat leat ovdal bargan VVV:ain, lea *luonddunamahusat* oahpes doaba, ja earáide sáhtta leat vehá váddásut. Jus lea dárbu, de sáhtta leat ávkkálaš álggahit bargobihtta bajilčállagiin: Maid mearkaša sátni? Maid jurddašit go oidnet dán? Máhttet go muhtin sániid mat govvejit luonddu?

▶ a)

Dán bargobihtás galget oahppit sihke oahppat sániid, ja oahppat geavahit sátnegirjji dahje digitála sátnelisttu. Bargobihtta jođánit čájeha ahte hálddašit go sátnelisttu vai eai, ja sidjiide geat eai máhte dán, de heive bures oahpahuš dása.

Čoavddus:

duottar, duoddarat – vidde
gáisi, gáissit – spiss fjelltopp, tind
juovva, juovat – ur
luokta, luovttat – bukt, vik
njárga, njárggat – nes
njirran, njirramat – skredplass, skredleie
várri, várit – fjell
jeaggi, jeakkit – myr

▶ b)

Dás leat vel eanet luonddunamahusat:

Čoavddus:

1. *čielgi – fjellrygg*
2. *čohkka – flat topp*
3. *duottar – vidde*
4. *gáisi – tind*
5. *gorsa – dyp kløft*
6. *jeaggi – myr*
7. *jogaš – bekk*
8. *juovva – ur*
9. *lokta – avsats i terrenget*
10. *luokta – bukt*
11. *gorži – foss*
12. *njirran – skredleie*
13. *oaivi – rund topp*
14. *várdobáiki – utsiktsplass*

ULBMIL LEA AHTE OAHPPIT GALGET

- háleštit luonddunamahusaid birra
- oahppat guovdilis luonddunamahusaid
- dovdat luonddunamahusaid
- geavahit sátnelisttu ja čállit sániid ovttaid- ja mánggaidlohkui

7. Luonddunamahusat

a) Sátnegirjehájuš. Čáie sániid mánggaidlohkui ja dárogilli. Oaivut sátnegirji veahkku ja leat oahpaheaddji.

Ovdalávttat: Sihto ovdne under i ferat og overne til neste. Bók ordoala desam du er uikket.

Nominativ entall	Nominativ flertall	Norsk (ubest. entall)
duottar	duoddarat	vidde
gáisi		
juovva		
luokta		
njárga		
njirran		
várri		
jeaggi		

Čoavddus: Čáie sániid mánggaidlohkui ja dárogilli. Oaivut sátnegirji veahkku ja leat oahpaheaddji.

25

a) Čáie riepmes nummara dárogillašit ovtti. Sihto riepmes nummara foran de neste ordene.

Messuáiki

1. čielgi
2. čohkka
3. duottar
4. gáisi
5. gorsa
6. jeaggi
7. jogaš
8. juovva
9. lokta
10. luokta
11. gorži
12. njirran
13. oaivi
14. várdobáiki

— utsiktsplass
 — rund fjelltopp
 — avsats i terrenget
 — fjellrygg
 — dyp kløft
 — foss
 — bekk
 — bukt, vik
 — flat fjelltopp
 — tind
 — ur
 — myr
 — vidde
 — skredleie

26 Váriin 4

Maŋná go leat a) ja b) bargobihtáid bargan, de lea lunddolaš háleštit govaid birra mat leat siiddus:

Man galle luonddunamahusa gávdnabehtet govain Čorgašnjárggas ja Miesseváris (Gáivuonvuovdis)?

Dát leage buorre álggahus ja liegganeapmi c)-bargobihtái gos oahppit ieža galget ohcat luonddunamahusaid illustrašuvnnas.

► c) Dás berre leat álki gávdnat eanaš luonddunamahusaid, ja leage moadde vejolaš čovdosa.

► d) Dá lea sátneviđji maid fertejit lohkat gierddus. Maŋemuš sánit šaddet boasttu guvlui. Eanaš oahppit lihká gávdnet dáid.

Čoavddus:

gáisi, oaivi, jiehkki, njunni, duottar, čohkka, njirran, gorsa, juovva, lokta

► e) Dás lea ulbmilin ahte dovdat luonddunamahusaid bustávva-moivvis:

Čoavddus:

IRVÁJ – JÁVRI – VANN, INNSJØ
JAKOH – JOHKA – ELV
ROŽIG – GORŽI – FOSS
GIGAJE – JEAGGI – MYR

c) Čalle luonddunamahusa don gávdnat sárgunisi? Čále sámiid riivtes sajide. Huvv munge nautubergnetter fover du pá leđnoga? Škrii andena pá riivte ođe.

njárga	gorsa	vuotna
luktta	jávri	šohkka
nujrran	oaivi	gáisi
duottar	lokta	juovva
	oaivi	ođgi

27

d) Čále riivtes nummara dárogáidnáiid ovtti. Škrii riivte nummer fover de riivte andena.

1. žielgi
2. čohkka
3. duottar
4. gáisi
5. gorsa
6. jeaggi
7. jogai
8. juovva
9. lokta
10. luokta
11. gorži
12. njirran
13. oaivi
14. várdobáiki

Másterdájni

___ unskotplass
 ___ rund fjelltopp
 ___ avanes i fjellet
 ___ fjellrygg
 ___ dyb klyft
 ___ foss
 ___ bekk
 ___ bukt, vik
 ___ flat fjelltopp
 ___ trind
 ___ ur
 ___ myr
 ___ vidda
 ___ skredfelle

28

f) Váilje unimásterat vilma luonddunamahusa, ja čále oahkagid main geavahet sámiid. Huvv muid tem nautubergnetter, og skrii settonger der du berder andena.

Ovdamearkai: Lágessunddara leat máđga jávri.

Másterdájni: Lágessunddara lea oassi Máhkejárnna.

29

s. 32-33: 8. Alla várit Sámis

8. bargobihtás lea oppalašgeahčastat buot suohkaniin sámi hálddašanguovllus, ja mii leat ráhkadan listtu gos gávnnat alimus váriid juohke suohkanis. Listtu sáhttet geavahit oahppat báikenamaid, muhto maiddái hárrjehallat adjektiivaid ja loguid, ortnetloguid ja vuodđologuid. Oahpaheaddji sáhtta áinnas jearahallat teavstta birra, dahje oahppit jearahallet guhtet guimmiideaset.

Ovdamearkkat:

Galle mehtera lea Vuorji? Naba Mollejus?

Mii váriid lea Loabága suohkana alimus várrí?

Mii váriid lea Deanu gieldda alimus várrí?

► a)

Čoavddus:

1. *Biernatjáhkkå/Bjørntoppen 1520 m*
2. *Jitnemensnuhkie/Jetnamsklumpen 1513 m*
3. *Ruŋgugáisá/Spanstinden 1457 m*
4. *Iisavárri/Isfjellet 1375 m*
5. *Čohkkarášša 1139 m*

Dákko lea vuogas gažaldat mas leat ortnetlogut:

Ovdamearka:

Mii váriid lea Sámegeiela hálddašanguovllu alimus várrí?

Mii váriid lea Sámegeiela hálddašanguovllu nubbin alimus várrí?

Mii váriid lea Sámegeiela hálddašanguovllu goalmmát alimus várrí?

Mii váriid lea Sámegeiela hálddašanguovllu njealljáv alimus várrí?

Mii váriid lea Sámegeiela hálddašanguovllu viđáv alimus várrí?

Mii váriid lea Sámegeiela hálddašanguovllu guđáv alimus várrí?

Mii váriid lea Sámegeiela hálddašanguovllu logáv alimus várrí?

Váldde áinnas mielde váriid mat eai leat dán 5:sa gaskkas.

► b)

Dás válljejit oahppit váriid dahje čohkaid iežaset suohkanis, ja eatnasat dárbbasit kárta veahkkin, ovdamearkka dihti suohkankárta, dahje digitála kárta: www.norgeskart.no. Go lea geargan bargobihtáin, de heive bures njálmmálaš jearahallan nugo a)-bihtás.

ULBMIL LEA AHTE OAHPPIT GALGET

- lohkat mánggabealat fákta-teavstta
- oahppat vehá Sámi geografii
- oahppat muhtin báikenamaid
- geavahit vuodđo- ja ortnetloguid
- (hálestit adjektiivva birra ja dán sojahanminstara)

FÁDDÁVUODUSTUVVON BARGOBIHTÁT

8. Alla várit Sámis

Sámegeiela hálddašanguovllus leat dá 10 suohkana:

alla várrí – allt várrí – alimus várrí
ei havišat – ei havesse fått – det høyeste fjellet

- Huvvrie/Skjakerhatten, 1138 mehter alu, lea Snåsen tjehtte alimus várrí.
- Jitnemensnuhkie/Jetnamsklumpen, 1513 mehter alu, lea Raarvliken tjehtte alimus várrí.
- Biernatjáhkkå/Bjørntoppen, 1520 mehter alu, lea Divtasvuotna suohkana alimus várrí.
- Čohkkarášša, 1139 mehter alu, lea Porsáigu geaidda alimus várrí.
- Guovdageaidnu/Máitnehaugen, 528 mehter alu, lea Uruvága geaidda alimus várrí.
- Iisavári/Isfjellet, 1375 mehter alu, lea Gáivuotna suohkana alimus várrí.
- Mollejus, 974 mehter alu, lea Guovdageaidnu suohkana alimus várrí.
- Rástegeisá, 1067 mehter alu, lea Deanu geaidda alimus várrí.
- Ruŋgugáisá/Spanstinden, 1457 mehter alu, lea Loabága suohkana alimus várrí.
- Vuorji, 1024 mehter alu, lea Karájsjokka geaidda alimus várrí.

32 váriin 4

a) Čáhe ovdiid siiddu vihtta alimus várrí állodaga mielde:
Siiddu ruonana dá de tem høyeste fjellene på tungen side. Start med det høyeste fjellet:

Namma:	Állodat:
1.	_____
2.	_____
3.	_____
4.	_____
5.	_____

b) Čáhe váđat guovllu vihtta alimus várrí állodaga mielde:
Siiddu ruonana dá de tem høyeste fjellene i det egne region:

Namma:	Állodat:
1.	_____
2.	_____
3.	_____
4.	_____
5.	_____

Itáidnri lea Gáivuotna suohkana alimus várrí.

s. 34: Alla várit

Dán bargobihtás ohppet Norgga, Ruoŋa ja Suoma alimus váriid birra. Jus oahppit leat bargan *Váriin 3* ovdalaččas, de soitet dovdat muhtin várreguovlluid namaid. Sátnelistu loahpas lea buorre veahkkeneavvun jus dárbu.

Ovdamearkkat gažaldagaide teavsttas:

Mii váriid lea Norgga alimus vári?

Mii váriid lea Suoma alimus vári?

Mii váriid lea Ruoŋa alimus vári?

ULBMIL LEA AHTE OAHPPIT GALGET

- lohkat fáktateavstta
- oahppat vehá Sámi geografii
- oahppat muhtin báikenamaid
- geavahit vuodđo- ja ortnetloguid

s. 35-36: 9. Duoddarat Finnmárkkus

Dát bargobihtá álggaha veba fáktádieđuiguin Finnmárku-duoddara birra. Oahppit geat leat ovdalaččas bargan *Váriin 3*, soitet dovdat muhtin namain. Álggahanteavstta lohkahehtet ovttas, dahje oahppit barget guovttes ja guovttes.

▶ a)

Rektángel sisdoallá 13 báikenama, muhto ii leat oaivil ahte buot oahppit galget visot gávdnat. Oahppit geat leat oahppásat guovllus, gávdnet eanet go sii geat leat apmasat dáidda namaide. Oahppit sáhttet geavahit digitála kárta veahkkinn: www.norgeskart.no – vai sáhttet duođaid iskat báikenama, ja seammás oaidnit gos guovllut leat eará báikkiid ektui.

Čoavddus:

▶ b)

G	U	O	M	Á	I	D	E	J	Á	V	R	I	N	G
E	I	M	I	L	E	I	K	Ž	Ž	T	U	O	B	I
A	K	Á	R	Á	Š	J	O	H	K	A	V	E	A	L
Đ	A	Z	I	H	J	E	A	K	S	L	Á	C	Đ	Č
G	N	E	I	P	Á	N	N	S	K	Á	I	D	I	Č
E	Á	Ž	Ž	O	V	Á	Š	Š	T	V	F	F	R	E
V	R	U	O	L	R	I	M	Š	Á	V	Ž	I	M	V
Á	J	U	L	U	I	S	B	O	K	O	F	F	Á	O
R	O	G	U	O	V	D	A	G	E	A	I	D	N	U
R	H	I	E	P	T	S	J	U	P	I	N	G	I	N
I	K	E	A	P	H	Á	L	D	E	V	Á	Đ	Đ	A
S	A	Ŋ	Ŋ	A	S	U	R	R	Á	I	K	K	E	T
N	J	A	L	L	A	J	Á	V	R	I	S	L	U	T

ULBMIL LEA AHTE OAHPPIT GALGET

- oahppat duottarguovllu namaid Finnmárkkus
- dovdat muhtin sámi báikenamaid Finnmárkkuduoddaris
- oahppat geavahit digitála kárta

9. Duoddarat Finnmárkkus

Finnmárkkudottar lea Norgga stuorimus duottar, lea oaktibuođi 22000 km², ja lea 26 % Finnmárku fylkkas. Finnmárkkus leat maid eará duottarguovllut, ovdamearka dihte Lágeduottar, Idjvundduottar, Suoidneakki ja Bissoqovári.

a) Finnmárkkuduoddaris leat eanemus sámi báikenamat, galte gávdnet moivvi?
 Á) Finnmárkkuduoddaris leat eanemus sámi báikenamat, galte gávdnet moivvi?

G	U	O	M	Á	I	D	E	J	Á	V	R	I	N	G
E	I	M	I	L	E	I	K	Ž	Ž	T	U	O	B	I
A	K	Á	R	Á	Š	J	O	H	K	A	V	E	A	L
Đ	A	Z	I	H	J	E	A	K	S	L	Á	C	Đ	Č
G	N	E	I	P	Á	N	N	S	K	Á	I	D	I	Č
E	Á	Ž	Ž	O	V	Á	Š	Š	T	V	F	F	R	E
V	R	U	O	L	R	I	M	Š	Á	V	Ž	I	M	V
Á	J	U	L	U	I	S	B	O	K	O	F	F	Á	O
R	O	G	U	O	V	D	A	G	E	A	I	D	N	U
R	H	I	E	P	T	S	J	U	P	I	N	G	I	N
I	K	E	A	P	H	Á	L	D	E	V	Á	Đ	Đ	A
S	A	Ŋ	Ŋ	A	S	U	R	R	Á	I	K	K	E	T
N	J	A	L	L	A	J	Á	V	R	I	S	L	U	T

b) Jergal teavstta Duoddarat Finnmárkkus dárogil.
 Omasen teavstta Duoddarat Finnmárkkus si eanet.

35

Jus lehpet álggos vuos njálmmálaččat teavsttain bargan, dalle lea álkkit eatnasiidda jorgalit dán dárogillii. Buot báikenamat gávdnojit sátnelisttus siidu 123.

Čoavddus evttohus:

Finnmarksvidda er Norges største vidde. Den er tilsammen 22 000 km² og utgjør 36 % av Finnmark fylke. I Finnmark er det også andre viddeområder, for eksempel Laksefjordvidda, Ifjordfjellet, Sennalandet og Børsefjellet.

► c)

Dás sáhttet oahppit hárhjehallat neahttabáikki geavahit, ja gávnnaht gos dát iešguđetge duoddarat leat. Ávžžut oahppiid háleštít gos duoddarat leat, áinnas báikenamaid ja almми-гуovlluid vuodul. Oahppit geat dárbbášit geardduheami almми-гуovlluid birra, gávdnet dán siidu 46.

► d)

Sivvan lea ahte sis-Finnmárku gullá sámegeiela váldoguvlui. Dáppe ii leat dárogiella váikkuhan seamma ollu go riddo- ja siseatnan guovlluin lullelis.

s. 37: 10. Duottarmátki

Meahccevádjoleapmi šaddá eambo ja eambo bivnnuheapmin, ja dás sáhttet oahppit ieža plánet mátkkisteaset. Sii mearridit guđemuš duoddarii háliidit vuolgit.

Manjá go oahppit leat čállán namaid, de ávžžut muitalit mátkki birra eará oahppái, dahje olles jovkui. Avžžut oahppiid lokatiivva ja illatiivva geavahit go muitalit. Guolásteaddji replihkka vuolleli siiddus sáhtta leat álgun, maid son dat duodaid dadjá?

Govva lea Ivguvuovddis/Skibotndalen.

ULBMIL LEA AHTE OAHPPIT GALGET

- oahpásmuvvat neahttabáikkiin www.ut.no
- plánet várremátkki

s. 38-39: 11. Báikenamat váriin

► a)

Dán bargobihtás sáhttet oahppit váldit vuodá iežaset guovllus, dahje eará guovllus, ovdamearkka dihtii gos sis leat fuolkkit, jus dát lea eanet ulbmilaš.

ULBMIL LEA AHTE OAHPPIT GALGET

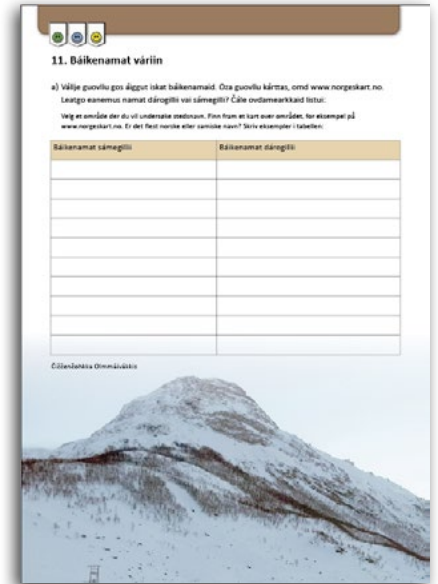
- oahppat báikenamaid ieš válljejuvnon guovllus
- oahppat ahte namain leat ollu dieđut masa čujuhit
- oahppat dulkot báikenamaid luonddunamahusaid máhtu birra
- gávdnat sámi báikenamaid váriin gos oahppit ieža leat leamaš

▶ b)

Dás válljejit oahppit báikenamaid maid háliidit iskat lagabuidda. Bargobihtta sáhtta dahkat okto dahje guovttis, dahje maiddái joavkogilvun gos ulbmilin lea gávdnat eanemus iešguđetlágan luonddunamahusaid báikenamain. Joavkkut ovdanbuktet bohtosiid guđet guimmiideaset, ja vuoiti lea joavku geas leat eanemus bohtosat luonddunamahusaide. Gilvoveršuvdna gáibida ahte buot oahppit barget siskkabealde seamma geográfalaš guovllu, mii ovdagihtti ráddjejuvvo.

Ovdal go álget bargobihtán, de lea ovdamunnin ahte háleštehpēt mo báikenamat leat huksejuvvon, geavat ánnas siidu 31 vuođđun. Dás čájehat mo báikenamat leat bidjon oktii *mearusosiin* (bestemmelsesledd) ja *vuodđoosiin* (grunnledd), seamma láhkai go eará seagášdoahpagat. Báikenama *vuodđo-oasis* lea dábálaččat dušše okta luonddunamahus, ja *mearus-oasis* čilgejuvvo makkár jávri dahje johka lea. Lea álot *vuodđo-oassi*, sáni loahpas, mii mearrida mo namma sojahuvvo.

s. 40-43: 12. Mii mátkkoštit Sámis

▶ a)

Dán a)-bargobihtás leat ovdamearkkat lágidemiide ja gelddo-laš báikkiide mat leat čatnon duottar- ja várreguovlluide Sámis. Ii lean vejolaš váldit buot guovlluid, nu ahte leat váldán muhtimiid. Dii sáhttibehtet ánnas háleštit báikkiid/lágidemiid birra, ja diktit oahppiid geat dovdet dáid, mitalit maid dihtet. Go leat teavstta, govaid ja govvateavsttaid geahčadan, de galget oahppit válljet jurddašuvvon mátkki.

▶ b)

Dán b)-bargobihtás ráhkadat mátkkeruvtta, ja dása dárbbášit kárta. Kárta maid dárbbášit ferte leat dakkár, ahte leat go lagasguovllus vai guhkás mátkkošteamen.

▶ c)

c)-bargobihtá lea njálmmálaš bargobihtta gos oahppit mitalit mátkkistis birra, ja dás lea buorre vejolašvuohta differensieret. Muhtimiidda lea doarvá dadjat báikenamaid gos leat mátkkoštan, ja earát sáhttet hástaluvvot illatiivva ja lokatiivva geavahit – ja ánnas maiddái mitalit maid sii barge muhtin dáid báikkiin. Njálmmálaš bargobihtá sáhttet guovttis bargat dahje oktasaš joavkkus.

Bargobihtá heive bures hárjehallat guldalit ja maid ođđasit mitalit maid leat gullan: Go muhtin oahppi lea mitalan mátkkistis birra, de sáhtta muhtin eará mitalit dan ođđasit.

ULBMIL LEA AHTe OAHPPIt GALGET

- geavahit kárta veahkin plánet mátkki
- oahpasmuvvat doaluide dahje báikkiide Sámis
- oahppat sámi báikenamaid olggobeal iežas guovllu
- geavahit sámi báikenamaid go háleštit ja geavahit illatiivva ja lokatiivva njálmmálaččat ja čálalaččat
- oahppat gažadit ja vástidit JUO/II gažaldagaide
- geavahit báikenamaid njálmma-laš gulahallamis go ovdanbuktet guhtet guoibmáset
- guldalit mii mitaluvvo
- ođđasit mitalit

>>>

Ovdamearka:

Son lea vuolgán.....

Son lea leamaš

Son áigu mannat *geahččat*

► d) og e)

Oahppit barget d)-bargobihtta okto ovdal go barget e)-bargobihtta guovttis.

Oahppit geat leat eahpesihkkarat gažaldat- ja vástádushukse-miidda, fertejit oahpahusa oažžut dás dahje geardduhit dán. Čále áinnas minstarcealkagiid (mønstersetninger) távvalii, ovdamearkka dihtii:

Leatgo don leamaš ... (+ LOKATIIVA)

De lean.

In leat.

► f)

Dán bargobihtás besset oahppit hárbhallat eambbo illatiivva ja lokatiivva, ja sii geat juo hálddašit grammatihkkaohppu bures, berrejit máhttit sojahit vearbaid riehta. Oahpaheaddji meroštallá maid guhtege ain máhtta. Jus oahpaheaddji ii dovdda oahppiid ovdalaččas, de dát bargobihtá bures čájeha oahppiid čállinmáhtolašvuoda ja grámmatiha gelbbolašvuoda.

Čoavvdus evttohus:

Mon váccán Sarvvesráššas Ráisavuovdá.

Sii sihkelastet Áidejávrris Ávžái.

Son vuodjá biilla Ivgomuotkkis Buvrovutnii.

Mii vuolgit bussiin Romssas Kárášjohkii.

Skuhterláhttu manná Gáivuonvuovddis Guovdageidnui.

s. 44-45: **13. Báikkis báikái**

► a)

Dát lea njálmmálaš párra-bargobihtá gos oahppit galget tevdnet mátkkeruvtta. Dás fertejit geavahit illatiivva ja lokatiivva. Bargobihtta sáhtta čaovdit go ráhkada mahkáš mátkkeruvtta, dahje dahko váddeseabbon ahte vuos álggos gávdnat gos báikkit leat iešguđet guovllus, ja dasto ráhkadit mátkki gos finat logálaš vuorui. Bargobihtta sáhtta sirrejuvvot vel eambbo, ahte oahppit geat bagadit, maidái galget mitalit mo dat nubbi galgá johtit báikkis báikái, ovdamearkka dihtii:

Don sihkelasttat Gálgojávrris Ivgobahtii.

Ivgobađas don vuoját biilla lisavárrái.

ULBMIL LEA AHTE OAHPPIT GALGET

- geavahit báikenamaid njálmmálaš gulahallamis
- geavahit illatiivva ja lokatiivva čilget mátkkeruvtta
- guldalit ja áddet bagadeami

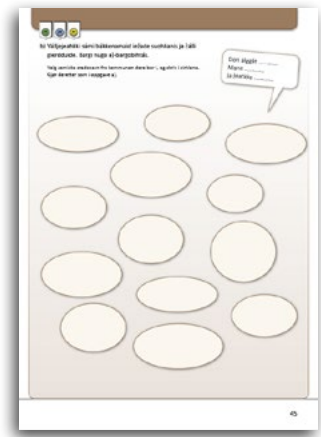
Oahppit sáhttet ieža välljet gos mátkki álgá ja nohká. Go mátkeruvtta lea nohkan, sáhttet geavahit kárta veahkkin ja iskat šattai go jierpmálaš mátkeruvtta, vai šattái go mátkkoštit ovddas maŋos.

► b)

Dát bargobihtá lea dego ovddit, muhto dás galget oahppit välljet báikenamaid lagasbirrasis, ruovttubáikkis dahje vejolaš olles suohkanis. Lea dehálaš ahte soai geat bargaba ovtta, välljeba seamma báikenamaid, muđui šaddá váttis dáguhit nubbi nuppi.

Danin go dás geavahit báikkálaš ja oahpes báikenamaid, de berrejit máhttit ráhkadit jierbmálaš mátkkeruvttaid.

s. 46-47: 14. Almmiguovllut

► a)

Dás dárbbasit eatnašat kárta veahkkin čoavdit bargobihtá. Bargobihtá ii leat erenoamáš váttis, ja oahppit geat dábálaččat välljejit ruoná moddjenjálmmeha, sáhttet áinnas geahččalit dán bargobihtá jus liikojit kártaiguin bargat.

Čoavddus:

		Davás	Lulás	Oarjjás	Nuorttas
1.	Álttás Guovdageidnui	B	I	L	S
2.	Ráissas Kárášjohkii	E	N	O	T
3.	Návuonas Skiervái	Č	I	T	E
4.	Leavnnjas Davvenjárgii	U	H	O	L
5.	Gilbbesjávrris Ráisii	N	M	Ž	E
6.	Finnmárkoduoddaris Ruššii	I	V	H	J
7.	Mázes Áltái	Á	O	U	I
8.	Davvinjárggas Kárášjohkii	T	R	G	Š
9.	Ivgus Gáivutnii	I	T	R	G
10.	Guovdageainnus Gálggojávraí	S	T	A	I

Čoavddasátni: Ittonjárga

ULBMIL LEA AHTE OAHPPIT GALGET

- geardduhit/oahppat almmiguovlluid sámegillii
- oahpásmuvvat Sámi geografijii
- fuobmát ja áddet kasusdoaimmaid illatiivvas ja lokatiivvas sámi báikenamain
- ráhkadit geografijabargobihtta earáide

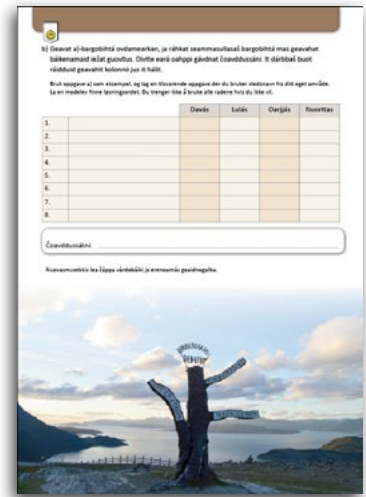
► b)

Sii geat háliidit geavahit a)-bargobihtá inspirašuvdnan, sáhttet ráhkadit ieža sullasaš bargobihtá. Ávččut áinnas geavahit báikkálaš báikenamaid.

Muhtimat várra dárbbasit ráđiid álggos:

1. Mearret čoavddasáni ja čále tabellii.
2. Ráhkak bargobihtáid gos vástádusat heivejit almmiguovlluid masa čoavddabustávat leat biddjon.
3. Bija eará duogášstuvvojuvvon bustávaid tabellii, muhto várut ahte eai leat seammalágan bustávat juohke gurgadusas.

Go bargobihtá lea ráhkaduvvon, čovdet earát dáid.

s. 48-49: **15. Gos dát lea? Galle báikki don dovddat?**

► a)

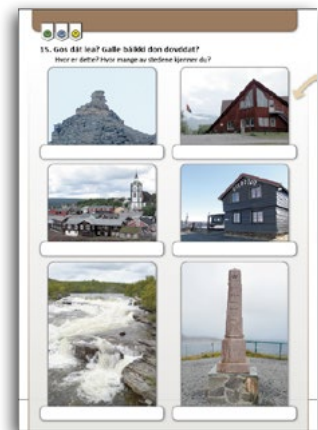
Oahppit sáhttet áinnas geahčadit govaid oaidnindihtui dovdet go muhtin govaid. Teaksta veahkkeruvttuin leat árvádusat maid sáhttá čoavdit jus oahppit eai dovdda govaid, ja jus dárbu de sáhttet geavahit Interneahta veahkkin.

Čoavddus:

1. Erenoamáš vári namma lea Olmmái, ja dat lea Olmmáivákkis.
2. Rukses viessu lea Nihkkáluovttas Ruočas.
3. Vilges girku lea Plassjes/Rørrosas.
4. Gildetun lea Nuovasmuotkkis Návuoas.
5. Geavņņis/Skoltefossen lea Máttá-Várjagis.
6. Kong Oscar-bázzi lea Davvenjárggas.

ULBMIL LEA Ahte Oahppit Galget

- lohkat ja áddet cealkagiid
- gávdnat teavstta ja gova mat heivejit oktii
- čállit rivttes báikenama govaide

s. 49: **16. Nagodatgo 12 rievttis vástádusa?**

Dát bargobihtá lea hástalus: Geografiija-jearahallangilvu Sámi birra. Dás ožžot oahppit ávkki maid dásásii leat oahppan geografiija ja báikenamaid birra. Bargobihtá sáhttá čoavdit okto nugo gihppagis, dahje oahppit sáhttet bargat guovttis ja guovttis. Dasa lassin lea dás molssaevttolaš evttohus mo bargobihtá sáhttá čoavdit.

Njálmmálaš párra-gilvu: Geografiija-jearahallangilvu

Oahppit juhkkujuvvojit páraide ja barget bargobihtá teavstta haga (vedlegg nr. 6). Oahpaheaddji lohka ovttá ja ovttá gažaldaga ja dasa čuoovvovaš vástádusalternatiiva, ja oahppit merkejit mii lea riehta vástádusa. Ulbmil lea ahte guldalit oahpaheaddji, muhto maiddá ovttasbargat gávdnat čovdosa.

ULBMIL LEA Ahte Oahppit Galget

- lohkat dahje guldalit ja áddet duohtacealkagiid
- iskat máhtus Sámi geografiijas

Joavkogilvu: Geografíija-sáttatviehkan

Bargobihtá sáhtta čovdit vehá fysalaš ja leaktovugiin lágidettiin sáttatviehkama. Dát vuohki gáibida vehá ráhkkaneami ja saji, stuorra luohkkálanja, feaskkir dahje lášmmohallanlanja. Oahppit juhkkovuojoit joavkkuide (2-4 oahppi joavkkus), ja juohke joavku oázžu vástádusárkka mas leat vástádusevttohusat ([geahča mielddus 7](#)). Nuppe geahčín lanja leat koarttat bargobihtáiguin, okta gihpa juohke jovkui. Go gilvu álgá, viehkala oahppi juohke joavkkus viežžat koartta, váldá jovkui geat ovttaoavilis cehekkeit vástádusa kortii. Dasto viehkala boahhte oahppi viežžat ođđa koartta. Go joavkkus leat 12 vástádusa, de dárkkista oahpaheaddji vástádusaid. Jus buot leat riehta, vuoitá joavku, muhto jus leat boasttut, de lea ránggáštusviehkan juohke boasttu vástádusas, ja fertejit geahččalit vástidit fas ođđasit. Joavkkus geas vuosttažin lea 12 riehta, lea vuoti.

Čovddus:

		H	U	B
1	Giebmegeáisi lea	Finnmárkkus	Suomas	Ruožas
2	Hálti lea	Gáivuonas	Suomas	Guovdageainnus
3	Davvenjára lea	Davvenjára gielddas	Hámmárfeastta gielddas	Porsáŋggu gielddas
4	Ittunjára lea	Finnmárkkus	Davvi-Romssas	Lulli-Romssas
5	Lapphaugen lea	Girkonjára	Davvi-Romssas	Lulli-Romssas
6	Mollejus lea	Nordlánddas	Guovdageainnus	Gáivuonas
7	Iisavári lea	Nordlánddas	Guovdageainnus	Gáivuonas
8	Ruŋgugáisi lea	Kárašjogas	Ivgus	Loabágis
9	Čorgašnjára lea	Finnmárkkus	Davvi-Romssas	Gaska-Romssas
10	Gálggojári lea	Ivgu suohkanis	Gáivuona suohkanis	Omasvuona suohkanis
11	Ákšovuonjehkki lea	Gaska-Romssas	Oarje-Finnmárkkus	Nuorta-Finnmárkkus
12	Várnjára lea	Nordlánddas	Oarje-Finnmárkkus	Nuorta-Finnmárkkus

Viidásat bargu *Báikenamat fáttáin*:

Go leat bargan báikenammabargobihtáiguin gihppagis, de heive bures geavahit breahhtaspealu *Váris várrái*. Dán spealus besset oahppit bargat eambo geografijain ja báikenamaiguin Sámis, ja besset hárjehallat lohkat ja ovdanbuktit njálmmálaččat. Spealu sáhtta maiddá seastit dassái go leat bargan eambo *Váriin 4* oassefáttáiguin (lottit, guolit ja šattut).

s. 50-51: 17. Kulturhistorjá

Bargobihtá sáhtta álggahit dainna ahte oahppit jurddašallet bajilčállaga birra: *Mii lea kulturhistorjá?* «Bison»-listtu boahpte siiduin soitet gávdnat evttohusa vástadusaide, ja ovdamearkkaid mii lea kulturhistorjá.

BISON:

Bilder – Innledning/Ingress – Sammendrag – Overskrifter – Nøkkelord, sámegielat BISON veršuvnda, maid lea álki muitit, lea GÁLBI:

Govat – Álgu – Loahppa – Bajilčállagat – Imaštallansánit)

Kulturhistorjá doaba lea rievdan áiggiid mielde. Otná servvodagas lea kulturhistorjá oassin kulturdieđus mii lea olbmo juohkebeaivválaš kultuvrras. Guovddáš fáttát leat:

«folkelege idear og forteljartradisjonar, materielle og sosiale sider ved folkekulturen, samt overgangen til det moderne samfunnet og dei kulturformene som finst der. I dag er byen eit like viktig studieemne som landsbygda. Notida er like sentral som fortida, og budskapen som moderne medium formidlar, er eit like interessant forskingsfelt som budskapen i eldre tradisjonar».

(sitáhta: <http://www.uib.no/fag/kulturvitenskap/24767/kulturvitenskap>)

a)-bargobihtá oktan govaiguin čájeha ovdamearka man birra kulturhistorjá sáhtta leat. Dát lea vuodđun b)-bargobihtái, gos sáhttibehtet háleštit kulturhistorjá birra ja kulturhistorjjálaš árvvus báikkiid birra, álgovuorus iežat lagasbirrasis/guovllus.

Čoavddus a):

1. *biergoborat – kjøttgroper*
2. *johtalus – trafikk/kommunikasjonsåre*
3. *bivdogoađit – jaktgammer*
4. *soahteroggi – skyttergrav*
5. *bivdoráhkkanusat – fangstanlegg*
6. *bivdu – jakt*
7. *boares orohat – gammel boplass*
8. *boazodoallu – reindrif*
9. *čáhcefápmu – vannkraft*
10. *goddebivdu – villreinjakt*
11. *hávdeeanan – gravsted*
12. *bálvvosbáiki – offerplass*
13. *skuhterláhttu – skuterløype*
14. *jávrebivdu – ferskvannsfiske*
15. *dálkkasšattut – medisinplanter*

ULBMIL LEA AHTE OAHPPIT GALGET

- oahppat kulturhistorjás
- oahppat muhtin sánid mat muitalit kulturhistorjá birra
- ságastallat iežas guovllu historjás

17. Kulturhistorjá

a) Riia riemtes sáme- ja dárogietnáiid okti. Seil samenes navet og samst and som betyr det samme.

1. biergoborat	trafikk/kommunikasjonsåre
2. johtalus	skyttergrav
3. bivdogoađit	reindrif
4. soahteroggi	kjøttgroper
5. bivdoráhkkanusat	jaktgammer
6. bivdu	jakt
7. boares orohat	gammel boplass
8. boazodoallu	fangstanlegg

9. čáhcefápmu offerplass

10. goddebivdu vannkraft

11. hávdeeanan skuterløype

12. bálvvosbáiki gravsted

13. skuhterláhttu ferskvannsfiske

14. jávrebivdu medisinplanter

15. dálkkasšattut villreinjakt

b) Njálmmáid bárrabargu: Ságastallat a) bargobihtá kulturhistorjáiid ovdalu birra. Maid sánid leat guovddáš leidet kulturhistorjás? Váitenge deháld sánet? Muhtin guppesogave: Sniak om kulturhistorjebegrepet. Hvilke av ordene er aktuelle i forhold til egen kulturhistoria? Mangler det vilge ord?

50 Váriin 4

c) Čáe sánid maid deárbálan go gálgget muitalit leat kulturhistorjá birra. Seilv ordene du trenger når du skal formulere en egen kulturhistorie.

d) Njálmmáid bárrabargu: Geahčaleahekk muhtin báikkáid kulturhistorjá birra muhtin deárbá. Veahkkín geahčaleahekk sánid maid leatppi lállán. Muhtin pappogave: Prae á formulere historide om lokal kulturhistorie. Som tilgjengelige kan dere bruke ordene dere har skrevet.

51

► b) ja c)

Dát guokte bargobihtá lea oaivvilduvvon dego liegganeapmi d)-bargobihtái gos oahppit galget mitalit iežaset guovllu kulturhistorjjás. Álggahan gažaldahkan sáhttá leat: *Leatgo mis dakkár kulturhistorjjálaš báikkít dáppe min guovllus?*

Dalle livččii lunddolaš ahte fitnat muhtin dákkár báikkiin, čállit dán birra, ja áinnas njálmálaččat ovdanbuktit. Geahča bargobihtá evttohusa siidu 87 ja 92.

► d)

Muhtin oahppit soitet dárbbášit minstarcealkagiid dahje cealkkaálggahusaid veahkkin, ja dáid lea buorre távvalii čállit.

Ovdamearka:

*Mu suohkanis lea ja
 (báikenamma + lokatiiva) lea
 Mon lean oainnán (maid) (gos).*

s. 52-53: Lávostallan

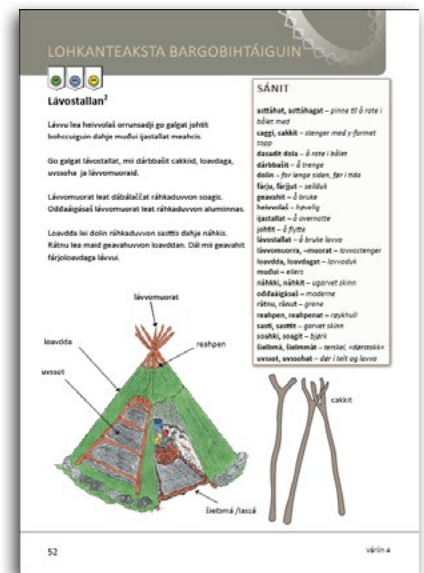
Dá lea ovdamearka seagáš teavsttas gos teaksta ja govva gaska-neaset dievasmahttoba. Teaksta ja govva gaskkusta váldoprinsihpaid mo cegget ja bierggastit árbevirolaš lávu, mii lea dehálaš ásodat boazosápmelaččaide. Oahppit geat ovdal leat bargan *VVVain*, dovdet várra gova ja muhtin doahpágiid *Goadástallan* fáttás, danin go árbevirolaččat lei bierggasteapmi goađis ja lávus hui ovttá láchkai.

Jus lehpēt ceggen árbevirolaš lávu olgobarggus, de lea dát seagáš teaksta buorre geardduheapmi, ja oahppit sáhttet ieža bargat teavsttain ja čuovvovaš bargobihtáin, áinnas ruovttu-bargun. Jus ii leat leamaš *Lávostallan* dahje *Goadástallan* fáddá ovdal, de berrejit bargat dáinna searválagaid.

Teaksta lea álggaheapmi čuovvovaš bargobihtái.

ULBMIL LEA AHTE OAHPPIT GALGET

- oahppat árbevirolaš lávugeavaheamis
- oahppat doahpágiid árbevirolaš lávugeavaheamis

s. 54-55: **18. Lávostallan**

Dá bargobihtá gullá tekstii mii lea siidu 52-53.

► a)
Čoavddus:

		Duohta	Gielis
1.	Dolla lea cahkkehuvvon.	G	L
2.	Olmái čohkká loaiddu.	Á	O
3.	Lávus leat golbma duolji.	A	F
4.	Duljiid vuolde leat duorggat.	I	E
5.	Sokkiin leat ránut.	D	S
6.	Árrangeađggit leat boaššus.	E	D
7.	Gáfegievndi heangá rikkis.	K	U
8.	Gohppogássa lea boaššus.	S	A

Čoavddasátni: Loaiddu

► b)
Čoavddus:
KITCAK – CAKKIT – y-stenger
VOLADDA – LOAVDDA – lavvodu
TUVSSO – UVSSOT – dør
RÁRNA – ÁRRAN – ildsted, bålplass

► c)
Dát lea vehá váddásut, go dás galget čállit olles cealkagiid.
Buorre veahkin lea teaksta mii lea siidu 52-53.

Vástadusevttohusat:

1. Mii dárbbasit cakkiiid, loavdaga, uvssuid ja lávvomuoraid.
2. Lávvomuorat leat dábálaččat ráhkaduvvon soagis.
3. Mii geavahit fárvjoloavdaga dál.
4. Nohkkanseahkaid ja biergasiid mii bidjat sokkiide.
5. Lávu guovdu lea árran.
6. Mii henget gáfegievnni riggái.
7. Boaššus leat gievkkanbiergasat nugo gohput, gáfegievndi, gáfeseahkka, báđit ja tallearkkat.

► d)
Oahppit sáhttet áinnas geavahit illustrašuvnnaid siidu 52-53, ja vástadusaid c)-bargobihtás veahkin.

Evttohus viidásut bargguin Lávostallan fáttáin:

- Barget *Lávostallan 1* ja *Lávostallan 2* sátneoahppan-koarttaiguin okto, páras dahje joavkkus.

ULBMIL LEA AHTE OAHPPIT GALGET

- lohkat ja áddet álkes čuočču-husaid lávvoeavaheamis
- dovdat sániid
- viežžat relevánta dieđu teavsttas ja vástidit gažaldagaid
- muitalit lávvoeavaheamis

18. Lávostallan

a) Duohta vai gielis? Geahča geava ovdit siiddu. Fálka eller fleip? Se på illustrasjonen på forrige side.

	Duohta	Gielis
1. Dolla lea cahkkehuvvon.	G	L
2. Olmmái čohkká loaiddu.	A	O
3. Lávus leat golbma duolji.	A	F
4. Duljiid vuolde leat duorggat.	I	E
5. Sokkiin leat ránut.	D	S
6. Árrangeađggit leat boaššus.	E	D
7. Gáfegievndi heangá rikkis.	K	U
8. Gohppogássa lea boaššus.	S	A

Čáie cealkaga mas geavahit (soavdusátni):

b) Dás leat njealje lávostallan, muhto buhtávet eai leat riektá maššálgáid. Čerge buhtávet, ja sárge riektes dárvvostallan.

Mer er fire end som lovbråk, men bokstaven er heller til høyre. Sett bokstaven i riktig stilling, og sett staven til den riktige ordet.

KITCAK	_____	lavvotuk
VOLADA	_____	ildsted, bålplass
TUVSSO	_____	y-stenger
RÁRNA	_____	dør

54 Váriin 4

18. Lávostallan

c) Váidit geavahit olles cealkagiid. Sárge på spørsmålene med hele setningen.

1. Muid mii dárbbasit go galget lávostallat?
2. Mas leat lávvomuorat dárbálaččat ráhkaduvvon?
3. Makkár lávvoeavdege mii geavahit dál?
4. Gosa mii bidjat nohkkanseahkaid ja biergasiid?
5. Mii lea guovdu lávu?
6. Mosa mii henget gáfegievnni?
7. Mii leat boaššus?

d) Njállmmái bárrabergu: Geahččeahkái muittat lávostallama birra muđiit ruđkái. Muittat gávvoeavdege. Páras árran lea muđiit lávu.

55

s. 56: 19. Sáivaguolit

Jus lea leamaš sáivačáhceguoliid fáddán olgoskuvllas, de lea dát álkes bargobihtá eatnasiidda. Sáivačáhceguolit ledje fáddán maiddái *Váriin 3*, ja oahppit geat ovdal leat bargan *Váriin 3*, soitet muitit muhtin namaid.

▶ a)

Oahppit geat muitet guollenamaid ovdalaččas gal jođánit gávdnet namaid njealjehasas, ovdal go geavahit sátnelistu gávdnan dihtii eanetloguhámiid. Oahppit geat eai leat ovdal bargan namaiguin, soitet háliidit čovdit bargobihtá nuppe guvlui: Álggos geavahit sátnegirjji gávdnan dihtii namaid, ja dasto gávdnat dáid njealjehasas.

Čovddus:

Á	F	L	I	Š	Š	O	P	V	N
L	V	U	O	S	K	K	U	L	A
C	U	O	M	T	F	U	O	C	C
Č	A	S	I	D	Á	P	M	O	T
U	V	S	I	E	N	T	Č	Č	A
O	V	A	L	U	R	P	Ž	H	C
V	I	E	N	J	Á	H	K	Á	L
Ž	O	C	Č	Č	V	Á	Š	V	I
A	Š	Š	T	O	D	F	F	G	O
H	Á	R	R	I	U	L	I	A	Č

*abbor – vuoskku, vuskonat**gjedde – hávga, hávggat**harr – hárri, hárriit**lake – njáhká, njáгат**laks – luossa, luosat**røye – rávdu, rávddut**sik – čuovža, čuovžžat**ørret – dápmot, dápmohat***ULBMIL LEA AHTE OAHPPIT GALGET**

- oahppat sáivačáhceguoliid namaid
- hárbhallat sátnelistu geavahit

- lohkat ja áddet oanehis áššeteavstta sáivačáhceguoliid birra
- viežžat áššáigullevaš dieđuid áššeteavsttas
- hárbhallat fágaášiid njálmmálaš ovdanbuktimis

FÁDDÁVUODUSTUVVON BARGOBIHTÁ

19. Sáivaguolit

Ál buhtáimovnis leat gáivvi sáivačáhceguolit. Das ja šáde dasat rievdtes leat. Čále maiddái sátnid mánggastohku. Geavahit sátnegirji veahkin jus dan dárbbálat. I beahttemat er det šáde skáite leikkesátnelst. Eru dem og skriv namene på riktig måte. Skriv forstørrelsen også, og bruk ordet på riktig måte.

Á	F	L	I	Š	Š	O	P	V	N
L	V	U	O	S	K	K	U	L	A
C	U	O	M	T	F	U	O	C	C
Č	A	S	I	D	Á	P	M	O	T
U	V	S	I	E	N	T	Č	Č	A
O	V	A	L	U	R	P	Ž	H	C
V	I	E	N	J	Á	H	K	Á	L
Ž	O	C	Č	Č	V	Á	Š	V	I
A	Š	Š	T	O	D	F	F	G	O
H	Á	R	R	I	U	L	I	A	Č

Florsk (ubest. entall)	Nominativ entall	Nominativ flertall
abbor –	_____	_____
gjedde –	_____	_____
harr –	_____	_____
lake –	_____	_____
laks –	_____	_____
røye –	_____	_____
sik –	_____	_____
ørret –	_____	_____

b) Sátnelst: Mat gullid leat jávriin ja jogan din guovllus? Merke guollenamaid sátnelstátn. Sammen: Hvilke fisker finnes i vann og eter i deres område? Merk fiskene med farger.

56 Váriin 4

▶ c)

Oahppit čujuhuvvojit *Loga eanet*-oassái siidu 104. Dás gávnnat teavstta iešguđetlágan sáivačáhceguliide. Bargobihtát leat dán teavstta vuodul.

Čoavddus:

1. ...gávdno dá báleamos duottarjávrriin dannego liiko galbma čáhcai? **RÁVDU**
2. ... riegáda etnui muhto vuolgá merrii stuorrut? **LUOSSA**
3. ... manná measta álo gođđat seammá etnui gosa ieš riegádii? **LUOSSA**
4. ... lea min stuorámus boraguolli, ja sáhtá deaddit badjel 10 kg? **HÁVGA**
5. ... gođđá eanas golgi čázis, ja eallá sihke jávrriin ja jogain? **DÁPMOT**
6. ... lea rávdu, muhto eallá mearas? **VALAS**
7. ... lea dápmot, muhto sáhtá eallit sihke sáivačázis ja mearas? **GUVŽÁ**
8. ... lea áidna dorskeguolli sáivačázis? **NJÁHKÁ**
9. ... lea unna luossaguolli vaikko das ii leat rukses cuohpa? **ČUOVŽA/HÁRRI**
10. ... lea unna luossaguolli mas lea stuorra hárji čielggis. **HÁRRI**
11. ... lea njálgá biebmoguolli mas leat bastilis sákkit ja hárji čielggis? **VUOSKKU**

▶ d)

Oahppit sáhttet geavahit teavstta siidu 104-106 álgovuorrin dán bargobihtái. Sii geat nákejit eambo sáhttet maidái eará gálduid geavahit.

Evttohus viidasut bargguin *Sáivaguolit* fáttáin:

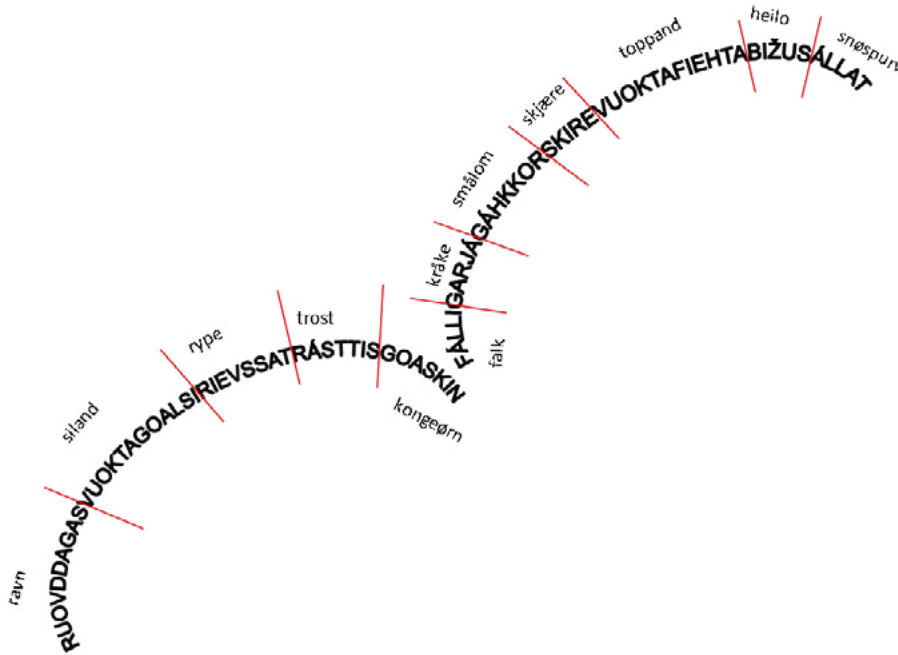
- Barget *Sáivaguolit* sátneohppankoarttaiguin okto, páras dahje joavkkus. Bagadusa gávnnat [dáppe](#).
- Ohcet *Sáivaguolit* www.ovttas.no.
- Spellet *Várrelabyrinth*. Bagadusa lea [dáppe](#).
- Lohket teavstta *Luossabivdogoansta Kárášjogas* siidu 107.

s. 58-59: **20. Lottit váris**

Oahppit geat dovdet lottiid namaid ovdalaččas, siidjiide soaitá leat dát álkes bargobihtá, ja sii geat eai máhte dáid, sáhttet geavahit loddeplánšša veahkin.

► a)
Čoavddus:

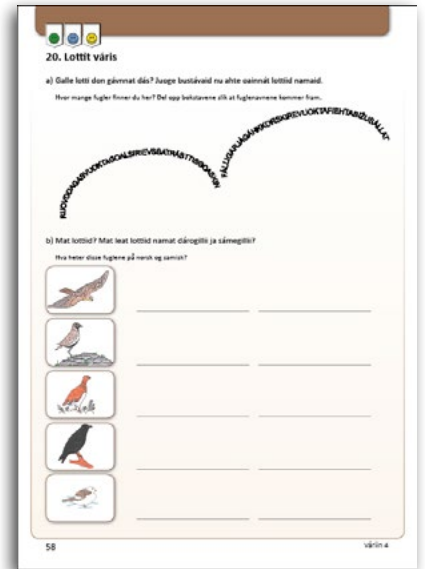

ULBMIL LEA AHTE OAHPPIT GALGET

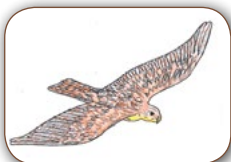
- oahppat várrelottiid namaid

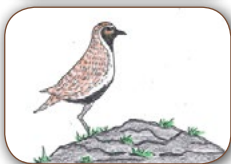
- lohkat ja áddet dieđuid lottiid birra
- čállit namaid riehta

► b)

FÁLLI – FALK

BIŽUS – HEILO

RIEVSSAT – RYPE

RUOVDDAGAS – RAVN

ÁLLAT – SNØSPURV

c)

Čoavddus:

											10			
											V			
											U			
1	G	I	7	R	O	N								
			U				2	G	Á	H	K	K	O	R
3	V	U	O	D	J	A	T							K
														T
	U		V					R						
	O		D					J				9	R	A
	K		D				4	F	Á	L	L	I		F
	T		A											E
	A		G					8	B					V
5	G	O	A	S	K	I	N							S
	O		S											S
	A													U
	L													S
6	S	K	I	R	E									A
	I													T

c) Ruostelassáin

VEALLUT = VANNEIT

- Ilves on mikä väri?
- Siihtimän väri?
- Lohi on kiviä ja...
- Huijari on...
- Linnut...
- Huijari on...

ČEAGGUT = LOODDEIT

- Čáhpes...
- Čáhpes...
- Čáhpes...
- Lohi...
- Lohi...
- Lohi...
- Ropos...

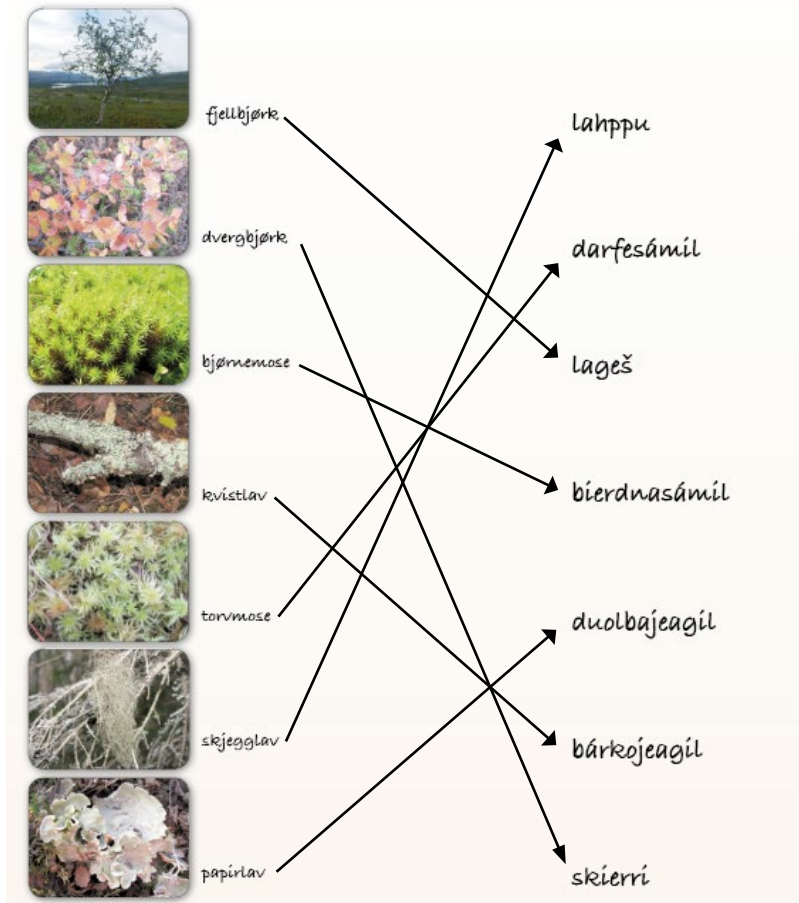
Evttohus viidásut bargguin **Lottit várís fáttáin:**

- Barget **Lottit várís** sátneoahppankoarttaiguin okto, páras dahje joavkkus. Vuohkečilgehusa gávnnat [dáppe](#).
- Spellet **Várrelabyrinth**. Vuohkečilgehusa gávnnat [dáppe](#).

s. 60-62: **21. Šattut várís ja duoddaris**

Jus dis leat leamaš fáddá šattuid birra olgoskuvllas, de lea dát ja maiddá čuovvovaš bargobihtát álki. Jus ehpet leat, de sáhtta leat dát váttis ollugiidda, ja dalle leat šaddoplánššat ávkkálaččat. Oahppit geat leat bargan *Váriin 3* girjjiin ovdalaččas, soitet muittin muhtin namaid.

Čoavddus:

b) Čoavddus:

		várvárpá, jonat, alášrássi, sarridat, alitnarti, noarsa, čáhppesmuorjijt
sarridat	čáhppesmuorjijt	
		
jonat	noarsa	alášrássi
		
várvárpá	alitnarti	

ULBMIL LEA AHTE OAHPPIT GALGET

- oahppat namaid várre- ja duottaršattuin
- lohkat, dovdat ja čállit šaddo-namaid

21. Šattut várís ja duoddaris

a) Dieđágo kámuš namaid sámegeat? Sárgo riivtes nama ja geava átti. Vea du hva giiteame leatn pát čumiš? Sam ovdá mealem nasa og báide.

	fjellbjørk	lahppu
	dvergbjørk	darfesámil
	bjørnemose	lageš
	kvistlav	bierdnasámil
	tarvmose	duolbajeagil
	skjeggjav	bárkojeagil
	papirlav	skierrí

b) Čáhe riivtes namaid geaváide. Šáiv riigá namn til bilderna.

		várvárpá, jonat, alášrássi, sarridat, alitnarti, noarsa, čáhppesmuorjijt
		
		

Muhtimiidda lea *gurpi* amas biebmo sátni, danin go eatnašat geavahit dán noađđin/gurpin maid mii guoddit sealggis. Sátni lea ollu geavahuvvon Gárasavvon-guovllus. Gurpi lea ráhkaduvvon ferdnejuvvon bohccobierggus ja buoiddis, sáltestuvvon ja gurpan levssosbuoiddi cuozza sisa. Dát gurpi dahje stuorra márfi suovastuvvo. Go lea borran láchkai de sáhtta vajahastit ja bännos báistit, ja ollugiidda lea gurpi mátkeniestin. Namma boahdá das mo dát lea ráhkaduvvon. Sátni gurpat mearkaša giessat, čatnat dahje gurpat oktii. (*Gurpi* gávdno Konrad Nielsen ja Mikael Svonni sátnegirjiin dušše *buoidegurpi*.)

► **Side 70-71:**

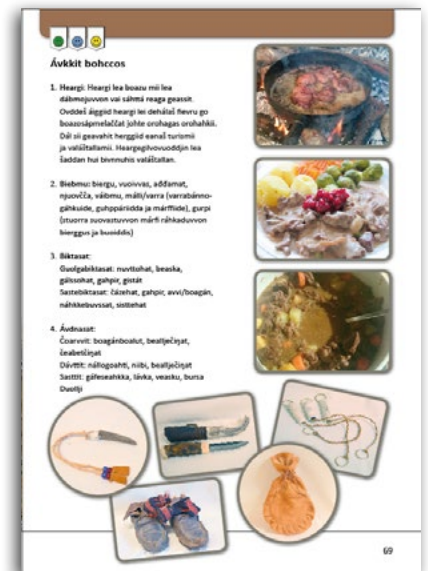

Dát lea hui álkes teakstamálla mii muitala vehá boazoealáhusa jahkodaga. Oahppit geat dovdet vehá boazodoalu ovddežis, sáhttet lohkat teavstta ieža. Jus dát lea ođas eatnašiid, de ávžžuhat ahte lohkahehtet teavstta ovttas, vai buohkat leat ádden, danin go dát teaksta lea vuodđun čuovvovaš bargobihtái. *Boazodoalu*-sátnelistu siidu 125 lea veahkin.

Fuomáš! Siidu 70 leat dađibahábut golbma meattáhusa: ČAKČA ii čállo guhkes a:ain, (guoská maiddá ČAKČADÁLVI, ČAKČA ja ČAKČAGEASSI).

Mii šállošat dán. Bivdet áinnas oahppiid divustit dán gihppagis.

Loga eanet-oasis siidu 108-109 gávdno artihkal mii lea eanet dievaslaš ovdanbuvtta dán mállii.

s. 72-76: **23. Boazodoallu**

Dán bargobihtás leat merken dušše a)- ja b)-bargobihtá ruoná modjenjálmmiin. Dát lea bargohivvodaga dihtii, ii ge dan ahte leat váddásat. Oahppit geat muđuid válljejit ruoná modjenjálmmi sáhttet áinnas geahččalit buot bargat, jus nákkejit.

► a)

Bargobihtá lea ovddit bihtá ruoná modjenjálmmi vuodul ráhkaduvvon, nu ahte buot oahppit berrejit nákcet dán.

Vástádusevttohus:

1. *Bohccot guhtot eanas jeahkáliid dálvet.*
2. *Geasset bohccot guhtot urttaid, rásiid, suinniid ja lasttaid.*
3. *Njeallje mánu jagis muitalit boazodoalu birra: cuonjománnu, miessemánu, borgemánnu ja golggotmánnu.*

ULBMIL LEA Ahte Oahppit Galget

- viežžat relevánta dieđu iešguđetlágan áššeteavsttain
- vástidit gažaldagaide
- áddet muhtin guovddáš doahpa-giid boazodoalus
- máhttit bidjat iešguđetlágan doaimmaid ja dáhpáhusaid ealáhusas rivttes jahkodahkii

- oahpat guovddáš vearbbaid boazodoalus
- dovdat ja oahppat namaid muhtin lahtuin bohccobearrašis
- geardduhit/oahppat genitiivva geavaheami

Evttohus viidásut bargguin *Boazodoallo* fáttáin:

- Geahččet oasi **Reinlykke**-ráiddus: <https://tv.nrk.no/serie/reinlykke>. Dát TV-ráidu lea boazosámi bearraša birra Guovda-geainnus.
- Geahččet oasi **Åtte årstider** ráiddus: <https://tv.nrk.no/serie/aatte-aarstider/DMPF71001611/sesong-1/episode-1>. Dát TV-ráidu lea boazosámi bearraša birra Plassjes.
- Geahččet oasi dan nu gohčoduvvon hiljjánis-TV-sáddaga **Reinflytting minutt for minutt** pá: <https://tv.nrk.no/serie/reinflytting-minutt-for-minutt>.
- Loga girjji *Boazu* (Allas-Labba, Britt Sara: *Boazu*. Sámi oahpahusráđđi/Sámeskuvlastivra/Sámiid Skuvlenáššiid Ráđđi).
- Loga divtta *Goahtoeanan*, Paulus Utsi (siidu 103).
- Loga teavstta *Boazodoalu jahki*, siidu 108-109.
- Barget sátnoahpahallankoarttaiguin *Boazodoallu 1* ja *2*, okto, páras dahje joavkkus.
- Galledehpet boazosámi bearraša, ja geavahehpet galledeami liiban čállit divtta, jearahallama, reportáša dahje artihkkala.

s. 77:

**Lohkanteavsttat ja čállinbargu,
24. Lohkat, ságastallat ja muitalit**

Álggahanteaksta bajimuččas čoahtkáiigeassá maŋŋebargomuttu skuvllas, ja introdusere čállinbargobihtá mii leat okta dáin loahpahan bargobihtáin *Váriin 4:s*.

Bargobihtá 24 lea jurddašuvvon dahkot oahpaheaddjin ovttas. Dát lea ráhkkaneapmi teakstačállimii 25. bargobihtás.

► a)

Dás čujuhuvvo čuovvovaš lohkanbihtáide, ja oahppit, áinnas oahpaheaddjin ovttas válljejit makkár teavsttain háliidit viidásat bargat:

*Meahcceskuvla Gálggojávrris**Njealját ja maŋimus gearde Gálggojávrris**Meahcceskuvla ja kulturhistorjá Gálggoovllus*

Fiskes teaksta lea váddásut, danin go lea oalle guhki ja leat muhtin váttis sánit.

► b)

Njálmmálaš bargobihtá heive bures maŋŋá go oahppit leat bargan lohkanbargosttain – ja maid dáin lea leamaš lohkanbihtán ruovttus. Hállanbulljarasa cealkagat soitet ávkkálaččat go galget álggahit ságastallama.

ULBMIL LEA AHTE OAHPPIT GALGET

- lohkat ja áddet teavstta sisdoalu
- ođđasit muitalit maid leat lohkan
- geavahit teavstta álgun sagastit iežas vásihusaid birra
- oažžut inspirašuvnna čállit ieža

LOHKANTEAVSTTAT JA ČÄLLINBARGU

Go meahcceskuvla lea nohkan, Ommenávákká skuvlla oahppin lea maŋŋebargu áhččá. Álggahat bargat ruttuid ja lihtiid, ja bargat bargastit ja lihtiid maid leat geavahan meahcceskuvla. Dá viidat lea gárvvii, de lea áigi redigeret filmma, ságastallat, barget bargobihtáid ja speallat speauid. Loahpas si čállit teavsttain meahcceskuvla birra.

Sámegiellaohppit čállit teavsttain sámegiella. Soahtte sáidduin leat goitma teavsta maid si leat čállin.

24. Lohkat, ságastallat ja muitalit

a) Válgje teavsta oaidu 78-82 maid ággut lohkat. Loga teavsta dákkis. Válgje si teavsta pá oaidu 78-82, og lei den grundig.

b) Rávkabargu: Ságastall teavsta birra. Maid dait lohki lohkat? Paratit: Snak om seksen. Hva har dere lest?

Midn løknen ahte ... Teaksta muitala ahte ...

c) Joavkobargu: Muital maid di lohket bargan váldet meahcceskuvla/riidábeivvid. Lehtetgo bargan maidge duon suttáča go Ommenávákká skuvlla oahppit?

Frage: Ferst og oppsummer hva dere har gjort på kvelden/ i løpet av timen/dagene. Har dere gjort noe av det samme som elevene på Mandalen skole?

Meahcceskuvla mid leat ... Mu miida meahcceskuvla lea ... dárvvgo ...

77

>>>

c)

Dás lea oaivil ahte oahppit ožžot hárhjhallama relateret maid leat lohkan ja maid iežas vásihusas. Dáinna lágiin sáhtta teaksta leat veahkkeneavvun (sánit ja dadjanvuogit) háleštit iežas vásihusain, ja hálešteami oktavuodas movttiidahttit oahppiid čállit olgoskuvlla birra (vrd. bargobihtá 25).

s. 78-79: Meahcceskuvla Gálggojávrris

Dát lea álkes teaksta maid juohkehaš berre máhttit lohkat, almmá veahki haga. Reportáša šánjeris lea bajilčála, ingreassa, láibeteaksta, govat ja govateavsttat. Šánjera ulbmil lea muitalit doaimmaid ja vásihusaid, ja áinnas addit lohkkái dán dovddu dego ieš livččii lean leamaš doppe.

Oahppit sáhttet bargat teavsttain skuvllas, ja áinnas oahpahallat lohkat ruovttus eambbo.

Mii evttohat dán teavstta dego minsttarin iežaset reportášii (gč. bargobihtá 25). Sáhttibehtet čállit joavkkus gos oahppiin leat ovddasvástádus iešguđet fáddái, dahje oahppi okto čállá, dahje jovkkožiin.

s. 80-81: **Njealját ja manjimus gearde Gálggojávrris**

Dán teavsttas lea gaskamearalaš váttisvuodaceahkki. Šánjera leat válljen gohčodit fáddáartihkalin, go dát artihkal lea unnit objektiiva go fágaartihkal. Fáddáartihkal lea eanet persovnnalaš ja čállon čáli iežas áddejumi ja vásihusaid vuodul.

Oahppi sáhtta bargat teavsttain skuvllas, ja áinnas oahpahallat lohkat ruovttus eambbo. Dán teavstta sáhtta geavahit inspirašuvdnan ja maiddái minsttarin oahppiide geat ieža háliidit čállit áššeteavsttaid vásihusaidis vuodul.

ULBMIL LEA AHTE OAHPPIT GALGET

- hárhjhallat lohkanmáhttu ja lohkanáddejumi
- oahpásmuvvat reportáša šánjerii
- geahččat ovdamearkka mo álkes fágateavstta ráhkada teavsttain ja govain
- movttiidahttot ja ráhkadit minstara maid sáhttet geavahit go ieža čállet seammalágan teavsttaid

ULBMIL LEA AHTE OAHPPIT GALGET

- hárhjhallat lohkanmáhttu ja lohkanáddejumi
- oahpásmuvvat reportáša šánjerii
- geahččat ovdamearkka mo álkes fágateavstta ráhkada teavsttain ja govain
- movttiidahttot ja ráhkadit minstara maid sáhttet geavahit go čállet seammalágan teavsttaid ieža

10. luohká oahppo-čáli:
Njealját ja manjimus gearde Gálggojávrris

Mu nama lea lá, muon váccán 10. luohká. Ommávuokki skuvlas. Min skuvlas mu leat meahcceskuvlla juohke čavčča, dán jagi mu leimmet Gálggojávrris.

Vuottat gearde go ledjen Gálggojávrris, váccen vuottat luohká. Datte oahpen goahččat ja oahpašuvdnan birra, ja muimmet. Muon erenemáid go vuottat gearde galgen lávras nohkkat, ja eahkedis lei isoras arvedáki.

Go váccen njealját luohká mu leimmet Gálggo fas. Muon ahte mu lei luondávuohka maid nuoráiduvla lei ráhkadan muide.

Go váccen njealját luohká mu leimmet Gálggo fas. Muon ahte mu lei luondávuohka maid nuoráiduvla lei ráhkadan muide.

Dán čavčča han lei njealját gearde go ledjen meahcceskuvlla Gálggojávrris. Oll' váccen lei nuoráiduvla, ja muon lei ollu muonváccen muonváccen muide.

Ovdágo válgimmet, de mu lei ovdábergu vuohka. Datte plásimet luondávuohka ja ráhkademmet bargobiháid muonváccen. Muon leat maid logadit vireluttat, geologie ja kulturhistorja birra, ja ráhkademmet gort muonváccen oahppit dat fátáid geakadasi.

80 váriin 4

s. 82-86: Meahcceskuvla ja kulturhistorjá Gálgoguvllus

Dát lea fágaartihkal mii muitala muhtin kulturmuittuid birra mat leat Gálgu-guvllus. Artihkal heive bures álgo ságastallamii kulturmuittuid ja daid árvvuid birra. Dás sáhtá buohtastit eará guovllu kulturmuittuid birra mat leat áitojuvvon, dahje billašuvva, čáhcefámus dahje eará luonddu sisabahkkemiid geažil.

Oahppit geat válljejit teavstta, sáhttet bargat dáinna skuvllas, ja áinnas lohkat teavstta ruovttus. Teavstta sáhtá geavahit inspirašuvdnan ja minsttarin oahppiide geat ieža háliidit čállit fágaartihkkala. Čállinbargobihtá lea siidu 87.

ULBMIL LEA AHTE OAHPPIT GALGET

- hárjehallat lohkanmáhttu ja lohkanáddejumi
- geahčat ovdamearkkaid mo čállit áššeteavsttaid (fágaartihkal) báikkálašhistorijá ja kulturmáhtu vuodul
- oahppat *Gálggu*-guovllu birra ja kulturmuittuid mat leat guovllus

s. 87: 25. Čállinbargu

Mii leat válljen bidjat viiddimus čállinbargobihtá girjji lohppii, ja oassin maŋgebarggu loaheapmis. Oaivvildat ahte lea ovdamunnin oahppiide ahte leat bargan earálágan bargobihtáiguin ovdal go álget čállinbargguin, dan dihtii vái ožžot inspirašuvnna ja ovdanbuktinvugiid, maid sáhttet geavahit čáledettiin.

Oahppit sáhttet čállit PC:in, vai šaddet oadjebassan geavahit sámegeiel auto-divvuma, ja áinnas geavahit digitála sátnelastuid, ovdamearkka dihtii: <http://sanit.oahpa.no/sme/nob/> dahje [http://533.davvi.no/ordbok_norsam.php?finn=golle%](http://533.davvi.no/ordbok_norsam.php?finn=golle%25). Lea dárbašlaš oahpahit mo veahkeneavvut doibmet, jus eai leat ovdal dáid geavahan.

Jus oahppit háliidit ovtasbargat teaksta čállimin, de heive bures geavahit digitála ovtasčállinveahkkeneavvagiid, ovdamearkka dihtii OneDrive – Office 365. Dás sáhttet mánggas bargat ovtain dokumeanttain almmá divodit ja čatnat dáid oktan dokumeantan maŋjá.

Teavstta berre «almmuhit», ovdamearkka dihtii seaidneáviisan, ja henget dán gos buohkat oidnet (ii dušše sámegeieloahppiide), dahje digitála hámis jus skuvllas lea oktasaš digitála geavahanvuogádat. Muiet ahte galgá leat jerron lohpi váhnemiin jus almmolaččat geavahepet oahppiin govaid (ii guoskka skuvlla siskkáldas geavaheamis).

ULBMIL LEA AHTE OAHPPIT GALGET

- čállit teavsttaid iežas vásihusaid vuodul
- geavahit sániid ja dajahusaid maid leat oahpan *Váriin 4* bargadettiin ja dán vuodul čállit iežas teavsttaid
- geavahit iešguđetlágan veahke-neavvuid čállinbargui
- geavahit vuodđu grammatihka ja riektáčállinjuolggadusaid

25. Čállinbargu

Geavat bargobihtáid ja lohkanveavttaid inspirašuvdnan, ja čále teavsta ieha meahcceskuvlla vuodul.

Bráá sággane og veahkkene som inspirašuvnna! Ii áššedat eige leat mat ovdamearkkaid sággane, fering, ovdamearkkaid.

Isašbargu:

- Čále ovdamearkkaid govveveavttáid.
- Čále ovdamearkkaid arhkkálaš kulturhistorijáid báikkáid birra.

Báikkabargu:

- Leago ovdamearkkaid fávorráttáid váris? Čále teavsta báikká birra.

Oktobargu:

- Čále ieha reportáid.
- Geavat bargobihtá 10 dáigge 12 veahkán ja čále mátkerovve stuovlaiváid.
- Válgge govve ieha meahcceskuvlla ja čále muitalusa má heive.
- Jeahkela eare čále meahcceskuvlla birra. Čále jeahkela.
- Čále muitalusa mas dáid sániid geavahit: beavvildat, jaggi, gorrá, doastat, rišat, tuokkat, govve, áid.

Oktobargu:

- Čále reportáid buro mátkki birra.
- Čále arhkkálaš leahttejuvvon meahcceskuvlla birra.
- Čále muitalusa muhtun báikká birra.
- Jeahkela buro mátkki buro mátkki birra. Čále jeahkela.
- Čále muitalusa mas váremátkerovvegeavvut leat dehahtat.

Muitte veahkkeneavvut geavahit! Muš ieha jeahkela!

Jus laminere dahje skoadasta kontáktabáhpárin seaidneáviissa ja dan maid áigu almmuhit, de sealluha bargguid buorebut, ja ollugat besset atnit ávkin dáid bargguid boahhte áiggis. Bargguid sáhtta manit áiggis ovdamearkka dihtii ráhkadit čájálmassan skuvllas.

Oahppit geat rahčet sámegeiela čállit, soitet movttiiduvvot geavahit *Book Creator* app:a (gávdno sihke neahtabrehtii ja PC:i). Oahppit sáhttet ovdamearkka dihtii ráhkadit digitála girjji iežaset olgokuvlla birra, dan sadjái go seaidneáviisa reportáša, dahje sáhttet ráhkadit báikkálaš kulturhistorjjá birra girjji. Eambo dieđuid ja mo viežžat, gávnnat dás: <http://www.statped.no/fagomrader-og-laringsressurser/finn-laringsressurs/sprak-og-tale/book-creator/>

s. 88-89: 26. Njálmmálaš hárhjehusat

► a)

Dán bargobihtás galget oahppit ráhkadit muhtin gažaldagaid ráhkkanan dihtii ságastallamii dahje jearahallamii muhtin eará oahppi. Jearransániit siidu 14 leat ávkkálaš veahkkeneavvun, muhto oahppit sáhttet maiddái ráhkadit gažaldagaid *go*-sániin, nugo ovdamearkkas.

Sii geat eai vel máhte ráhkadit gažaldagaid *go*-sániin, fertejit oažžut oahpahusa dása, ja mo vástidit *go* jearaldagaid.

Seammás go oahppit ráhkadit gažaldagaid, de fertejit smiehtadit maid leat bargan olgokuvllas, ja dát šaddá b)-bargobihtái liegganeapmi, gos sáhttet vástidit eará oahppi gažaldagaid.

► b)

Dát bargobihtá bágge oahppiid háleštít. Hallan-bulljarasat govvidit mo álggahit ságastallama guovtti oahppi gaskka. Álggos jearrá A, ja B vástida, ovdal go B fas jearrá Á:s. Ja de vástida A, ovdal go fas A sáhtta jearrat B:s ođđa gažaldaga.

Gávdno maiddái gárvves jearrankoarta gihpa maid sáhtta geavahit olgokuvlla ságastallama birra, dahje dušše hárhjehallat jearrat ja vástidit gažaldagaide. Koarttat gávdnojit [dáppe](#).

► c)

Dán bargobihtás galget oahppit addit nubbi nubbái sárgunbagadeami. Loahpas galgaba goappašagat leat sárgun goappat ge gova seamma ládje, muhto iešguđet ge hámis. Dát lea vuogas bargobihtá maid sáhtta geavahit stašuvdnaoahpahasas.

Ovdal go bargá dán bargobihtá, de lea ovdamunnin gearduhit muhtin guoskevaš postposišuvnnaid ja dajaldagaid, ovdamearkka dihtii:

ULBMIL LEA AHTE OAHPPIT GALGET

- hárhjehallat jearransániid ja jearranhámiid «go» sániin
- áddet ja vástidit gažaldagaid
- govvádallat iežas vásihusaid birra
- geavahit postposišuvnnaid ja dajahusaid mat govvejit saji
- improviseret ja dramatiseret

- Čájehehpet digitala girjji maid oahppit leat ráhkadan Book Creatorin.

Cavgilat ahte sáhtta čájehit ovdamearkka dihtii čállošiid ja govaid olgoskuvllas eará verddeskuvllaoahppiide/joavkkuide Skype bokte.

s. 93-95: 30. Máhtátgo luonddumátkenjuolggadusaid?

▶ a)

Dás lea ulbmil lenget sáme- ja dárogiel cealkagiid, mat mearkkašit sullii seamma. Ii leat dárbu áddet buot sániid ahte nákcet dán. Dát lea buorre hárhjehussan áddet sániid ja dajahusaid dan konteavsttas gos leat.

Čoavddus:

1. Planlegg turen og meld fra hvor du går.
2. Tilpass turen etter evne og forhold.
3. Ta hensyn til vær- og skredvarsel.
4. Vær forberedt på uvær og kulde, selv på korte turer.
5. Ta med nødvendig utstyr for å kunne hjelpe deg selv og andre.
6. Ta trygge veivalg. Gjenkjenn skredfarlig terreng og usikker is.
7. Lær deg kart og kompass, og bruk det. Vit alltid hvor du er.
8. Vend i tide. Det er ingen skam å snu.
9. Spar på kreftene, og søk ly om nødvendig.

▶ b)

Dát lea váddásut vuohki mas lea dušše sámegiel teaksta. Dás galget oahppit bidjat oktii dajaldagaid vai njuolggadusat šaddet ollislaččat.

Čoavddus:

1. Pláne mátkki bures ja dieđit gosa manat.
2. Heivet mátkki eavttuid ja guovllu ektui.
3. Válde vuhtii dálke- ja uđasdieđihemiid.
4. Don galggat leat ráhkkanan garra dálkkiid ja buollašiid dustet, maiddái oanehis mátkkiin.
5. Válde mielde dárbblaš reaiduid jos šaddá dárbu veahkehit iežat ja earáid.
6. Válle oadjebas ruvtuid. Dovdat uđasváralaš guovlluid ja rašis jienaid.
7. Oahpa ja geavat kártta ja kompássa. Don galggat álo diehtit gos don leat.
8. Jorgal áiggil. Ii leat heahpat jorgalit.
9. Seastte fámuid ja gávna suoji jos dárbu.

ULBMIL LEA AHTE OAHPPIT GALGET

- oahpásmuvvat várrehoddenjuolggadusaide

- gávdnat imperatiiva, gerunda ja passiivavearba ovdamearkkaid
- geardduhit cealkkaanalysa ja analyseret muhtin cealkagiid

30. Máhtátgo luonddumátkenjuolggadusaid?

a) Dátgoaleaskka ii leat riektá mássáloga. Čále riekttes loga cealkagiid. Don mearke teaksta er ohte i riektte mearke. Šatnii riektte loga searvege.

1. Pláne mátkki bures ja dieđit gosa manat.	Lær deg kart og kompass, og bruk det. Vit alltid hvor du er.
2. Heivet mátkki eavttuid ja guovllu ektui.	Vær forberedt på uvær og kulde, selv på korte turer.
3. Válde vuhtii dálke- ja uđasdieđihemiid.	Tilpass turen etter evne og forhold.
4. Don galggat leat ráhkkanan garra dálkkiid ja buollašiid dustet, maiddái oanehis mátkkiin.	Ta trygge veivalg. Gjenkjenn skredfarlig terreng og usikker is.
5. Válde mielde dárbblaš reaiduid jos šaddá dárbu veahkehit iežat ja earáid.	Spar på kreftene, og søk ly om nødvendig.
6. Válle oadjebas ruvtuid. Dovdat uđasváralaš guovlluid ja rašis jienaid.	Planlegg turen og meld fra hvor du går.
7. Oahpa ja geavat kártta ja kompássa. Don galggat álo diehtit gos don leat.	Ta med nødvendig utstyr for å kunne hjelpe deg selv og andre.
8. Jorgal áiggil. Ii leat heahpat jorgalit.	Vend i tide. Det er ingen skam å snu.
9. Seastte fámuid ja gávna suoji jos dárbu.	Ta hensyn til vær- og skredvarsel.

b) Riektte mearke cealkagiid ohte. Sárga etahje fále loga. Šatnii mearke ohte searvege ved å sette strek eller skrive inn.

1. Pláne mátkki bures	_____ maiddái oanehis mátkkiin.
2. Heivet mátkki	_____ Dovdat uđasváralaš guovlluid ja rašis jienaid.
3. Válde vuhtii	_____ ja dieđit gosa manat.
4. Don galggat leat ráhkkanan garra dálkkiid ja buollašiid dustet.	_____ eavttuid ja guovllu ektui.
5. Válde mielde dárbblaš reaiduid.	_____ ohte- ja uđasdieđihemiid.
6. Válle oadjebas ruvtuid.	_____ ii leat heahpat jorgalit.
7. Oahpa ja geavat kártta ja kompássa.	_____ ja šaddá dárbu veahkehit iežat ja earáid.
8. Jorgal áiggil.	_____ ja gávna suoji jos dárbu.
9. Seastte fámuid.	_____ Don galggat álo diehtit gos don leat.

54 Váriin 4

▶ c)

Dán bargobihtás čujuhuvvo siidu 116 *Loga eanet*-oassái, gos ollislaš várrehoddennjuolggadusat leat sámegillii. Dát hárjehus lea vuosttažettiin oaivilduvvon oahppiide geat áddejit gerunda, passiivavearbbaid ja cealkkaanalysa ovddežis.

Čoavddusevttohus:

1. Imperatiivahámi ovdamearkkat: Pláne, Heivet, Válde, Vállje, Oahpa, Jorgal
2. Gerunda: plánedettiin, jođedettiin
3. *Válde plánedettiin alo vuhtii luonddu.*
– *Ta alltid hensyn til naturen mens du planlegger.*
*Árvvoštala jođedettiin dilálašvuodaid dego dálkki ja duovda-
giid ja heivet plánaid daid ektui.*
– *Vurder forholdene underveis, både vær og område, og
tilpass planene etter det.*
4. Passiivavearbbaid ovdamearkkat: heivejuvvot, plánejuvvon, regulerejuvvon
5. *Ovdamearkka dihtii: Vázzinleaktu galgá heivejuvvot su
mielde gii vázzá njoazimusat...*
– *Farten i gruppa må tilpasses den svakeste i følget, ...*

V O
Geavat kárta ja kompássa.

V A
Páhkke jierpmálaččat.

V O
Muitte ahte dálki muhttašuvvá johtilit váris.
S V A A

4) Loga-eamet oassái siidu 116 sáhtit lohkat *Loga eanet* várrehoddennjuolggadusaide. Loga eanet oassái siidu 116 kan du lese forklaringene til fellesreglene. Les teksten nøye.

1. Gárennago veartbaid mat leat imperatiivahámi? Čále ovdamearkkat.

2. Gárennago veartbaid man lea gerundageaš (-dettiin)? Čále ovdamearkkat.

3. Jorgal gerundageašiid diirgilit.

4. Gárennago veartbaid mas lea passiivageaš?

5. Jorgal passiivageašiid diirgilit.

6. Mat cealkkašuvvot leat dán cealkkan? Čále ovdamearkka dihtii 5 subjektta bajábealli, V verbála bajábealli, A adverbála bajábealli ja O objektta bajábealli.

Geavat kárta ja kompássa.

Páhkke jierpmálaččat.

Muitte ahte dálki muhttašuvvá johtilit váris.

95

s. 96: 31. Maid dieđát Ivguvuovddi birra?

Dát bargobihtá čoahkkáigeassá oasi mii lea mitaluvvon Ivgubađa birra. Oahppit geaid mielas leat dát váttis, sáhttet árvádaddat, danin go čoavdda bustávat leat buorre veahkkin.

Čoavddus:

		Duohta	Gielis
1.	Ivguvuovddis lea 2. máilmmisoađi ruoššafáŋggaid muitobázzi.	K	B
2.	Suopma dat álggii hukset biillageainnu Ivguvuovdái.	O	U
3.	1970-logus ledje plánat dulvadit Gálggojávrrri 18 m.	L	Š
4.	Gálgoguvllus leat sihke boares orohagat, bálvvosbáiki ja hávdeenan.	T	P
5.	Gálggojávrris lea čáhcefápmorusttet.	U	Á
6.	Goddebivdu lei dábálaš gitta 1900-logu álgogehčái.	L	R
7.	Dušše Norgga badjeolbmot leat geavahan guovllu.	N	M
8.	Kulturmuittut Gálgoguvllus leat ráfáiduhtton.	U	I
9.	Romssa universiteahtas lea ossodat Ivguvuovddis.	I	E
10.	Ivguvuovddis lea skuhterláhttu.	T	H
11.	Baalsrud-hoallu lea Ivguvuovddis.	Á	U

Čoavddasátni: Kulturmuittu**ULBMIL LEA AHTE OAHPPIT GALGET**

- lohkat ja dulkot čuoččuhusaid

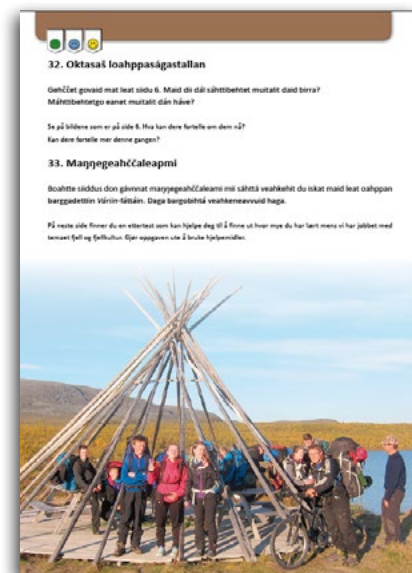
s. 97: 32. Oktasaš loahppaságastallan

Geavahehpet oahpásmuvvangovaid siidu 6 álgo ságastallamii. «Álkes» vuohki bargobihtás lea ahte oahppit galget mitalit govaid birra, ja váddásut vuohki lea dramatiseret juoga govaid vuodul. Oahppit sáhttet áinnas bargat joavkkus álggos, ja sáhttet geavahit hutkáivuoda ja govvádallat govaid sisdoalu.

Oktasaš čoahkkáigeassimis letne vásihan go buohtastalla álgu *Váriin 4:s*, ahte oahppiin leat álkit háleštit, ja lea stuorát sátnehivvodat ja eanet ságastallet. Lea dehálaš čalmmustahttit dán ovdáneami vai oahppit ieža fuomášit dán. Ovdáneapmi lea stuorra movttiidahttinoassin viidásut giellabarggun.

ULBMIL LEA AHTE OAHPPIT GALGET

- mitalit dahje dramatiseret ja vásihit vejolaš giella ovdáneami
- smiehtadit iežas giellalaš ovdáneami birra

s. 98-99: 33. Maŋnegeahččaleapmi

Ovdal go čađahehpet maŋnegeahččaleami de lea dehálaš deattuhit ahte dát ii leat gilvu oahppiid gaska, muhto vejolaš-vuohta juohkehažžii gávnnahit maid leat oahppan barggadettiin *Váriin 4:in*.

Oahppit geavahit álggos muhtin minuhtaid maŋnegeahččaleami čađaheamis gos geahččalit muitit muhtin sámegeiel sániid ja dajahusaid maid leat oahppán *Váriin 4:s*. Go oahppit eai šat máhte ja dieđe eanet, berre oahpaheaddji veahkin muittuhit gos son dadjá muhtin dárogielet sániid mat gullet daid iešguđet ge osiide. Guođe osiid ja sániid mainna ehpet leat bargan.

Muittát go ...

- muhtin loddenamaid sámegeillii: *rype, falk, ørn, snøtiting/ snøspurv, ravn, kråke, heilo*
- muhtin eallinamaid sámegeillii: *rein, lemen, gaupe, ulv, bjørn, jerv*
- muhtin sávivagulliidnamaid sámegeillii: *ørret, røye, laks, sik, lake, harr, abbor, gjedde*
- muhtin kulturhistorjjásániid sámegeillii: *gammel boplass, offersted, vannkraft, reingjerde, villreinjakt, fangstanlegg, kjøttgrop, gruvedrift*
- muhtin lávvosániid sámegeillii: *lavvostenger, lavvoduk, ildsted, navn på døra, «kjøkkenet», og soveplassen i lavvoen*
- muhtin luonddunamahusaid sámegeillii: *fjell, rund fjelltopp, flat fjelltopp, spiss fjelltopp, vann, elv, vidde, ur, myr*
- muhtin bargodajahusaid ja doaimmaid goahtesajis sámegeillii: *sette opp lavvo, hente ved, lage bål, hente vann, ta ned lavvoen, rydde leirplassen, hugge ved, koke vann, grille pølser*
- muhtin sániid sámegeillii mat gullet boazodollui: *lasso, simle, kalv, okse, reingjerde, reindriftssame, vinterboplass, sommerboplass, slakting*
- muhtin báikenamaid sámegeillii: *Dás lea buoremus ahte oahpaheaddji geavaha várrenamaid lagasbirrasis.*
- muhtin várrešattuid namaid sámegeillii: *lyng, mose, lav, dvergbjørk, fjellbjørk, molter, blåbær*

Oahppit berrejit geahččalit čállit sániid riekta, muhto jus leat eahpesihkkarat, de galget čállit nugo jurddašit ahte čállo.

Go leat čađahan maŋnegeahččaleami, de lea dehálaš ahte oahppit buohtastahitet iežaset bohtosiid ovdageahččaleamis. Eanaš oahppit ožžot posiitivvalaš máhttodovddu ja jáhkku ahte leat oahppan juoga. Oahppit geain leat leamaš unnán ovdáneapmi sáhttet jurddašallat manin: Mo lea leamaš iežas bargoárja? Leat go doarvái vuđolaččat bargan bargobihtáiguin, vai leat go dušše «suovastan» čađa vai gerget?

>>>

ULBMIL LEA AHTE OAHPPIT GALGET

- smiehtadit iežas oahppama birra
- geahččalit iežas sátnehivvodaga

Árvvoštallan:

Maŋnegeahččaleapmi ii mital oahppiid giellahálddašeami birra, muhto lea lihká buorre vuohki mihtidit sátnemáhttu ovdáneami. Mii leat ráhkadan **čálalaš geahččaleami Váriin 4:i**, jus háliidat čálalaš geahččaleami duodaštuššan giellamáhttui. Geahččaleapmi ii govčča buot mihtuid *Váriin 4:s*, muhto oktan bargobihtáiguin, maŋnegeahččalemiin ja oahppiid oassálastin spealuiguin ja ságastallamiiguin, de addá dát buori árvvoštallan-vuođu.

Mielddus nr 13:s gávdnabehtet geahččaleami mii lea heivehuvvon sámegiel 3-oahppiide, ja nummar 14:s lea seammálaganaš, muhto vehá váddásut, mii lea heivehuvvon sámegiel 2-oahppiide. Geahččalemiide lea meroštallon 45 minuhta áigegeavaheapmi.

s. 102-121: Loga eanet!

Loga eanet-oasis leat iešguđetgelágan teavsttat mat leat oaivilduvvon liige lohkan sidjiide geat jođánit barget, dahje dárbbášit lasi hástalusaid earet váldo oasi teavstta. Mis leat eanaš teavsttat alihin ja fiskadin merkejuvvon, muhto maddái ruonán. Mielddus 5:s gávdnojit bargobihttát teavsttaide..

ULBMIL LEA AHTE OAHPPIT GALGET

- ságastallat sisdoalu birra
- oahppat eanet luonddu ja kultuvrra gullevašvuođa birra vákkiide
- geavahit teavsttaid vuođđun njálmmálaš ja čálalaš gulahallamii

s. 100: Dikta: Dolla, Sátnevádjasat, Diiddat

Dán siidu leat čohkken iešguđetlágan teavsttaid dolastallama birra, mii lea dehálaš oassin sámi kultuvrras: dikta, muhtin sátnevádjasat ja diiddat. Divtta lea muhtin oahppi čállán. Stuurra oassi divttas čállui dollagáttis skábmamánu 2014:s eahketveaigge. Mis lei dán oktavuodas olgoskuvla 70-jagi čalmmustahttin Davvi-Romssa ja Finnmárkku bággoeváhkus. Soaitá ahte dikta lea inspirašuvdnan earáide?

Bargobihtáin leat maddái reflekšuvdnagažaldagat teavsttaide, ja bargobihttá mas oahppit galget oktii heivehit cealkagiid sátnevájasin.

ULBMIL LEA AHTE OAHPPIT GALGET

- lohkat ja ságastallat hámi ja sisdoalu birra lyrihkas
- lohkat sátnevádjasiid ja diiddaid ja ságastallat sisdoalu birra

s. 101: Mitalus: Buorre goansta

Dát teaksta lea klassihkalaš hemálašmitalus, ja lea hui álki. Dán sáhttá lohkat dan oktavuodas go lehpit bargamin luonddu-namahusaiguin. Siiddus maid lea muhtin sátnevádjasat.

Bargobihtáin gávdnojit maddái álkes ruossalassánit ja muhtin cealkagat maid galgá jorgalit.

ULBMIL LEA AHTE OAHPPIT GALGET

- lohkat mitalusa
- dovdat sániid ja dajahusaid goahtehuksemis

s. 104-106: Artihkal: Sáivaguolit

Dát artihkal lea fáktadieđut sáivaguliid birra. Čujuhuvvo dán artihkkalii 19. c)-bargobihtás, muhto gávnojit maiddá liige bargobihtát [mielddus 5.](#)

Bargobihtá 1:s lea ulbmil gávdat sáivaguliid eará substan-tiivvaid gaskkas. Jus oahppit ivdnejit rivttes ruvtuid, de ihtá muhtinlágán modjenjálbmi.

Čoavddus bargobihtá 1:ii:

boazu	áldu	miessi	čearpmat	návdi	albbas	dorski
goaskin	rávdu	állat	rieban	stáinnir	dápmot	sáidi
bálddis	noarsa	sarvvis	heargi	čuoika	muogir	huvlu
duottar	sallit	eatnu	sarrit	gáisi	guiru	loaidu
čielgi	caggi	čohkka	čuovža	riggi	čearru	jokŋa
čuru	sieidi	jiehkki	gorži	skážas	oaivi	soggi
várán	hárri	goddi	boska	juovva	luossa	jávri
bákti	borri	hávga	vuosku	njáhká	čahca	gurra

Bargobihtá 2 lea Duohta vai gielis-bargobihtá. Oahppit sáhttet čálalaččat okto bargat dáinna, dahje sáhttibehtet dahkat dán jearahallangilvun. Dalle juohkkit oahppiid joavkkuide (2-3 oahppi joavkkus), ja sii barget bihtá almmá bargobihtáteavsttain. Juohke joavku oažžu duohta/gielis koartta (gávnnat [dás](#)), ja oahpaheaddji lohka ovttá ja ovttá čuoččuhusa. Oahppit merkejit rivttes vástádusa bivttascivconin, juobe duohtan vai gielisin. Dás berrejit bures guldalit oahpaheaddji, muhto maiddá ovttasbargat gávdat čovdosa. Loahpas čoahkkáigeassibehtet ovttas ja lohkahehtet čuoččuhusa.

Čoavddus:

		Duohta	Gielis
1	Hávga gullá luossanállái.		X
2	Vuskonis lea rukses cuohppa.		X
3	Rávddus lea stuora hárji čielggis.		X
4	Čuovža riegáda etnui.		X
5	Guvžá lea rávdu mii eallá mearas.		X
6	Valas lea dápmot mii eallá mearas.		X
7	Hávga lea min stuorimus boraguolli.	X	
8	Njáhká lea áidna dorskeguolli mii eallá sáivačázis.	X	
9	Njágás lea bastilis sákkit čielggis.		X
10	Luossa, dápmot ja rávdu leat bivnnuhis biebmoguolit.	X	
11	Hárri sáhtá deaddit 10 kg.		X
12	Luossa sáhtá deaddit 40 kg.	X	

ULBMIL LEA AHTE OAHPPIT GALGET

- lohkat artihkkala
- oahppat sáivaguliid birra
- lohkat/guldalit čuoččuhusaid

s. 107: Luossabivdogaansta Kárášjogas

Teaksta lea heivehuvvon ja álkiduvvon veršuvdna humoristtalaš teavsttas mii gávdno dás <https://www.nrk.no/sapmi/65.-m-ovt-luosa-godda-samegillii-1.12110111>. Oahppit geat leat lohkan teavstta, sáhttet áinnas guldalit vel dán maŋŋá.

Bargobihtás besset oahppit hárhjehallat eambo muhtin sániid, čilget sisdoalu, ohat seaguhuvvon sániid, ja jorgalit muhtin cealkagiid.

ULBMIL LEA AHTE OAHPPIT GALGET

- lohkat (guldalit) muitalusa
- háleštit sisdoalu birra

s. 108-109: Artihkal: Boazodoallu jahki

Dát lea fákta artihkal boazodoalu birra, ja lea eanet dievasmahtton veršuvdna dan málles mii lea siidu 70-71. Bargobihtá 23 sáhtta geavahuvvot dán teavstta oktavuodas, ja gávdnojit maiddá muhtin liige bargobihtát **mielddus 5:s**: Dás gávnnat duohta/gielis-bargobihtá ja muhtin grammatihkkabargobihtáid.

Oahppit sáhttet bargat duohta/gielis bargobihtá okto čálalaččat, dahje sáhttibehtet dahkat jearahallangilvun. Dalle juohkket oahppiid joavkkuide (2-3 oahppi joavkkus), ja sii barget bihtá almmá bargobihtáteavsttain. Juohke joavku oažžu duohta/gielis koartta, ja oahpaheaddji lohka ovta ja ovta čuočuhusa. Oahppit merkejit rivttes vástádusa bivttascivconin, juobe *duohtan* vai *gielisin*. Dás berrejit bures guldalit oahpaheaddji, muhto maiddá ovttag bargat gávdnat čovdosa. Loahpas čoaŋkkágeassibehtet ovttag ja lohkahehtet čuoggái.

ULBMIL LEA AHTE OAHPPIT GALGET

- lohkat artihkkala
- oahppat vehá boazodoalu-ealáhusa birra

Čoaiddus:

		Duohta	Gielis
1	Boazosápmelaččat guođohit bohccuid birra jagi.	X	
2	Dálvet boazosápmelaččat johtet ealuin mearragáddái.		X
3	Álddut guddet dábálaččat ovta miesi miessemánus.	X	
4	Misiin leat ollu vašálaččat.	X	
5	Go miesážat leat sturron ja fallon, de badjeolbmot johtet ealuin geasseorohakkii.	X	
6	Geasseorohat lea duoddaris.		X
7	Giđđageasi sii lávejit mearkut misiid beljiide dahje gilkoriiguin.		X
8	Turisten lea dábálaš geassebargu.	X	
9	Skábman lea sarvvesnjuovvanáigi, go dalle leat bohccot stuorrát ja buoiddit.		X
10	Ragatáigi lea čakčat.	X	
11	Dálveorohat lea seammá sajis dálvvi miehta ja boazosápmelaččaid váldoorohat.	X	
12	Dálvet lea njuovvanáigi.		X

s. 110-111: Mitalus: Giđđaeahket duoddaris

Dát lea mitalus mii lea ustivuoda ja frijavuoda birra. Mii leat bidjalan muhtin luonddunamahusaid tekstii, nu ahte heive bures liige lohkamin dán oassefáddái, muhto sáhtá lohkat maiddái eará oktavuodain.

Bargobihtás leat ruossalassánit gos oahppit fertejit fuomášit substantiiva- ja vearbasojaheami, ja muhtin giellabargobihtát gos lea ulbmil gávdnat luonddunamahusaid, postposišuvnnaid ja adjektivvaid teavsttas.

ULBMIL LEA AHTE OAHPPIT GALGET

- lohkat mitalusa ja ságastallat sisdoalu birra
- dovdat luonddunamahusaid

s. 112-115: Mitalus: Máttaráhkku mitala soađiáiggi birra

Dá teaksta lea čállon mitalussan, ja sisdoallá dieđuid baggoevakuerema birra 1944:i čavčča Davvi-Romssas ja Finnmárkkus. Teaksta lea guovtti oasis, ja sáhtá bures heaitit ovdal fiskes modjenjálmmi, jus oahppi mielas lea menddo guhkki (muhto de eai beasa diehtit mo loahpas manná).

Máttaráhkku gii mitala lea duohta olmmoš. Son mitala iežas vásihusaid dramatihkalaš skábma- ja juovlamánus nugo son muitá. Teavstta sáhtá čatnat maiddái eará báikkiide, daningo gávdnojit ollu sullasaš mitalusat nu go dát. Ammal muhtin oahppit soitet mitalit fulkkiid birra geat vásihedje soađi?

Bargobihtás leat *duohta/gielis*-čuoččhusat, jearaldagat tekstii ja ruossalassánit.

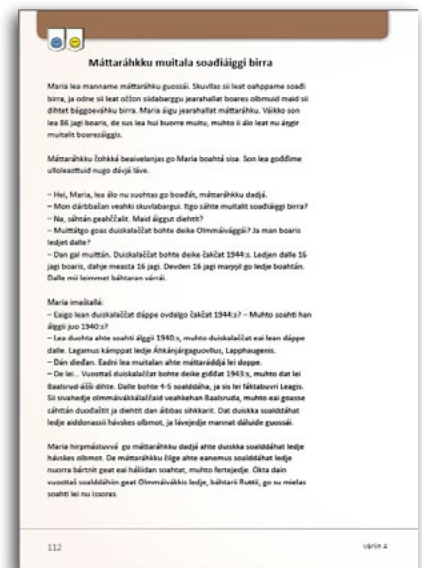
Cavgileapmi: Gehččet maiddái oasi NRK-sáddagis *Høsten de mistet alt* mii lea bággoevakueremis Davvi-Romssa ja Finnmárkku boaldimiid birra:

<https://tv.nrk.no/serie/hoesten-de-mistet-alt/DNPR68005014/31-10-2014>

Dokumentára [Elivas reise](#) lea mitalus mii lea sullasaš dan maid máttaráhkku mitala.

ULBMIL LEA AHTE OAHPPIT GALGET

- lohkat mitalusa ja ságastallat sisdoalu birra
- dovdat fáktadieđuid čáppagirjjálašvuoda teavsttas
- oahppat nuppi máilmmisoađi birra ja bággoevakuerema birra Davvi-Romssas ja Finnmárkkus

s. 116-118: Luonddumátkenjuolggadusat

Dán tekstii gávdnojit bargobihtát siidu 93-95. Oahppiin gain leat kapasitehta lassi bargui dán oassefáttá birra, ávžžuhuvvojit lohkat mitalusa *Njuolggobálggis Ráisduttarháldái* mii heive bures dán oktavuhtii. Oahppit sáhttet ovdamearkka dihtii oažžut bargun gávdnat «luotta» várrehoddema birra teavsttas: Makkár várrehoddennjuolggadusaid leat olbmot dán mitalusas vuhtiiváldán? Lea go son nu ahte leat vajálduhtán maidege?

ULBMIL LEA AHTE OAHPPIT GALGET

- lohkat fágagirjjálašvuoda
- oahppat várrehoddema

s. 119-122: **Muitalus/Novealla:**
Njuolggobálggis Ráisduottarháldái

Dát teaksta heive bures *Luonddumátkenjuolggadusat* oassefáddái lassi lohkan, muhto sáhttá maiddá lohkat eará okta- vuodain.

Dát teaksta lea novealla, gos deaividat oappáziid/vieljažiid- mánáiguin Kine ja Sindre, geaid muhtimat soitet muitit *Vákkiin 4* ja *Vuonain 4* girjijis. Dán háve leat Sindre ja su bearaš, geat orrot lulde, boahtán geasselupmui Kine bearraša lusa geat áset Davvi-Norggas, ja dán vuoro áigot dollet várremátkái. Sindre lea gávnahan ahte sii vázzet Ráisduottarháldái, mii gullá Suoma alimus várrái Háltái. Dohko lea guhki ja lossat vázzit, nu ahte dušše Kine, Sindre ja čeahci (Sindre áhčči gii lea Kine čeahci), vulget. Earát áigot orustit oaggut Áhkkejávrris dan botta go čaffadat gorgnejit aláži. Vuolga lea biilamátkki huksehus- geainnu mielde Gáivuonvuovddi bajás.

Oahppit geat liikojit vázzinmátkkiide gal dovdet muhtin dáid dilálašvuodaid teavsttas: ráhpis eatnamat, sierramielalašvuoha ruvttos, váiban juolggit, aláš mii ii leat lihká aláš, ja muhtin gii álot diehtá buoremusat...

Mii leat välljen merket teavstta dušše fiskesmodjenjálmmiin danin go dat lea oalle guhkes teaksta, ii leat nu erenoamáš váttis gal, nu ahte oahppit geat muđuid välljejit alit modjenjálmmi sáhttet áinnas geahččalit. Lea ovdamunnin jus ovttaš barget teaksta lohkan. Dii gávdnabehtet gažaldagaid bargobiháin mat čeahkkáigesset muitalusa, ja hástala oahppiid jurddašallat teavstta málle ja sisdoalu birra.

ULBMIL LEA AHTE OAHPPIT GALGET

- lohkat muitalusa
- jurddašallat šánjeriid birra, sisdoalus, huksemis ja váikkuhan- gaskaoamit

5. Olgobargu

Doaibma/Fáddá

Mii vuolgit meahcceskuvlii

Báikenamat

Luonddunamahusat

Báikkálaš mitalusat

ULBMIL LEA AHTE OAHPPIT GALGET

- hárjehallat kárta lohkat
- oahppat muhtin sámi báikenamaid
- dovddiidit muhtin báikkálaš mitalusaide
- geardduhit/oahppat muhtin sániid maiguin luonddu válddahallá

Ovdabargu/Ávdnasat

Čálit kártaoasáža mii vuosiha guovllu gosa galgabehtet ja mas leat sámi báikenamat, ovdamearkka dihte dás www.norgeskart.no, dahje lasit báikenamaid muhtin govvi guovllus.

Laminere kártaid (2 ja 2 oahppi sáhttet atnit seamma kárta) ja váldet daid fárrui.

Sáhtta leat ávkkálaš atnit fárus sátnelistu mas leat áššáigullelaš luonddunamahusat (geahča ovdamearkka dihte [dáppe](#)). Jus dis lea nu vuorbi ahte dovdbabehtet máhttoolbmo, guhte máhtta báikkálaš mitalusaid guovllu birra gosa galgabehtet, de fertebehtet áinnas su bovdet fárrui olgoskuvlii.

Giellabarggahanguoigalusat

Oahpes ášši lea ahte ohppiid leat váttis oažžut giela geavahit busses, biillas dahje váccedettiin.

Sáhtta goitge plánet báikkiid gos bisnána mitalit báikkálaš mitalusaid, dahje gos oahppit ohppet luonddunamahusaid ja sámi báikenamaid maid «ovddal bohtet» jođedettiin.

Go vácci lehpit jođus, de lea ohppiin dájvá hoahppu ollet dohko gosa galgabehtet, ja sáhtta váttis doalahit sin čoahkis. Danin sáhtta ávkkálaš ráhkadit stašuvnnaid geainnu nala (seahtá merket kártii), gos bisánehpit ja čoahkkanehpit oahppat báikenama ja guovllu luonddunamahusaid, dahje gullat báikkálaš mitalusaid.

Lávvu lea maiddá vuogas čoahkkananbáiki jus lea heajos dálki dahje jus lea joavdelas áigi. Dáppe sáhttet breahhtaspealu speallat dahje bargat sátnoahppankoarttaiguin mat gullet fáddái.

Oahppit galget maiddá njeaidit lávu ja čorget lávvosaji go leat loahpahan orruma – gearddut lávvosániid maiddá dál ge.

Doaibma/Fáddá

Goahtesadji

Ovdabargu/Ávdnasat

Leiraskuvlla dahje fáddábeivvi (-beivviid) lágideami diibmoplána berre čálihuuvot A3-formáhtii, laminerejuvot ja hengejuvot dollasadjái, mii lea lunddolaš čoahkkananbáiki.

Sátnelistu *Goahtesaji barggut ja doaimmat váris* berrejit maid hengejuvot dahje biddjojuvot nu ahte oidnojit bures dollasajis, dahje sáhttebehtet ráhkadit iežadet plánššaid sániin ja dajahusain mat didjiide heivejit buorebut.

Giellabarggahanguoigalusat

Dán fáttás máhttet mánga oahppi juo mánga sáni, erenoamážit jus sii leat bargatn *Váriin 3:in* ovdal. Go mii čoahkkanit dola birra, de lea vuogas dalle diktit ohppiid geavahit sániid ja dajaldagaid maid máhttet – aiddo fal dan dihtii vái dovdet ahte sii máhttet.

Mii sáhttet geardduhit sániid ja dajahusaid

- oppalaččat gohtensaji birra
- maid dárbbasat dola bijadettiin
- makkár biergasiid oahppit dárbbasit go vulget mátkái
- makkár bargguid galget čadahit

Mii sáhttit maiddá hárhallat ođđa sániid ja dajahusaid

- makkár eará doaimmaid mii galgat bargat mátki oktavuodas
- barggadettiin iešguđetgelágan doaimmain, ovdamearkka dihtii mii galgá dáhpáhuuvot ovddasguvlui, *manjá gaska-beaivve, eahkedis, ihtin* dahje *donbeaivvi*.

ULBMIL LEA AHTE OAHPPIT GALGET

- geardduhit, oahppat ja geavahit sániid ja dajahusaid goahtesaji birra ja dan doaimmaide

Ovdamearkkat:

- Mat leat goahtesajis?
- Goahtesajis leat lávut, lávkkat, árran, báhti, čáhcelihti...
- Maid mii dárbbasit go galgat dolastallat?
- Mii dárbbasit árrangedggiid, beassi, muoraid ja riššaid.
- Sáhtátgo viežžat ...?
- De sáhtán.
- In sáhte dannego...
- Gilletgo ...
- De gillen.
- In gille.
- Gii sáhtta..?
- Mon sáhtán....
- Mat dus leat lávkkas?
- Lávkkas mus leat ullobáidi, arvebiktasat, nohkanseahka...
- Maid mii galgat bargat go leat borran gaskabeivviid?
- Maid mii galgat bargat ihttin – ovdagaskabeaivvi?

Doaibma/Fáddá**Boazodoallu****Njoarosteapmi****Ovdabargu/Ávdnasat**

Dán fáttá čađahat logaldallamiin ja go galledat boazodollii, jus nu heive. Vejolaš galledeapmi boazodolliin ferte ovda-gihtii šiehtaduvvot, ja berre maiddái šiehtadit muhtimiin gii sáhhtá logaldallat boazodoalu birra, áinnas muhtima gii dovdá báikkálaš boazodoalloealáhusa. Lea ovdamunnin jus oahpaheaddji ovdagihtii lea soahpan logaldallin man birra háliidit diehtit, ja makkár veahkkeneavvut sáhhtet váikkuhit ohppiid ahte eanemus lági mielde atnet ávkki oahppanjovssus. Logaldalama sáhhtá čađahit galledettiin boazodolliid, dahje gohtensajis árbevirolaš lávus.

Evttohusat logaldallan fáddái:

- Siida-doaba, boazodoalloorohat
- Maid borrá boazu?
- «Boazobearraša» lahtuid namat
- Makkár ávkki ožžot boazosápmelaččat bohccos (hearggit, biepmut, bivut, duodji)
- Birrajagiorohat vai iešguđetlágán guohtuneatnamat?
- Boazodoallojahki (guottetáigi, mearkun, ragat, njuovvan, jed.)
- Válde- vai liigeealáhus?
- Ealáhusa hástalusat

Visualiserenevttohusat:

Iešguđetge lágán duojit, kárta mii čájeha iešguđetge guohtuneatnamiid dahje orohagaid, flippover dahje plánša mii govve ovdamearkka dihtii jahkodaga ja gárddástallama.

Čáppa illustrašuvdna mii čájeha gárddástallama gávdnat *Mu govvasátnegirji* (Lisa Helander, Samisk utdanningsråd 1997). Dás leat maiddái eará illustrašuvnnat mat leat boazodollu fáddái čatnon: njuovadeapmi, lávostallan, márfun, dipmaduodji, garraduodji.

Boazodolliid galledeami oktavuodas, dahje muhtin boazodoalli galleda goahtesaji, de láve leat njoarosteapmi hui bivnnut doaibma ohppiide. Jus galgá lihkostuvvat dáinna doaimmain, de berrejit doarvá suohpanat ja čorvosat maid galgá darvehit, ja hárvánan njoarosteaddji gii máhhtá čájehit ja mitalit njoarosteami birra.

ULBMIL LEA AHTE OAHPPIT GALGET

- oahpásmuvvat boazodoalloealáhusain
- dovdat muhtin guovddáš doahpágiid mat leat gullelaš ealáhussii (sáme-giella 3-ohppiide)
- oahppat muhtin guovddáš doahpágiid mat leat gullelaš ealáhussii (sáme-giella 2-ohppiide)

Ovdamearkkat áige-guovdilis sániin:**Bohcconamahusat:**

áldu, miessi, čearpmat, varit, eallu

Jahkodat:

giđđajohtin, guottetbáiki, geasseorohat, gárddástallan, miessemerkon, njuovvan, ragatáigi, dálvejohtin, dálveorohat

Biebmu:

biergu, vuoivvas, adđamat, njuovča, váibmu, varra

Biktasat:

Guolgabiktasat (nuvttohat, beaska, gálssohat, gahpir, gistta)

Sastebiktasat (čáhcehat, gahpir, avvi/boagán, náhkkebuvsat, sisttehat)

Ávdnasat:

duollji, čoarvvit, dávttit, sasttit

- oahppat manin ja mo sámit geavahit suohpana
- geardduhit/oahppat muhtin sániid njoarosteamis

Njoarostan-sániit:

suohpan (lasso), njoarostit (å kaste lasso), valahagas (over skuldrene), suhppet (å slenge, kaste)

Manjá go buot oahppit leat beassan geahččalit, de sáhttet oahppit ieža geahččalit friija doaibman manjá. Molssaevtto-laččat sáhtta lágidit stafeahtha gos oahppit vuoruid mielde vihket merkejuvvon láhtus, ja dasto joavdá «stadionii» gos lea njoarosteapmi (ovdamearkka dihtii njoarostit 5 háve), ja viehká vejolaš ránggáštus vuoruid, ja dasto joatká viehkat vel oanehaččat ovdal go molsu oahppi.

Giellabarggahanguoigalusat

A: Duššo sámegielloahppit joavkkus:

Daningo eanaš min guovllu ohppiin leat unnán duogášdieđut dán fáttás, de ferte leat álkes giella sámegielat logaldallamis. Oaidnit dárbbaslažžan atnit dárogieala veahkkegiellan, sáhtta vaikko eanaš oassi oahpahas leat dárogillii, muhto logaldalli/oahpaheaddji sáhtta áinnas geardduhit ja guovdilastit muhtin sámegielsániid maid oahppit sehtet oahppat.

B: Iešguđetgielat ohppidjoavkkut (sihke sáme- ja dárogieala)

Čohkke sámegielat ohppiid jovkui ja atte sidjiide sámegillii oahpahusa nugo A:s, dan bottu go dárogielat oahppit ožžot oahpahasaset dárogillii.

C: Hui unnán sámegielloahppit dárogielat joavkkus:

Dás sáhtta atnit dárogielat lágideami vuolggasadjin, muhto sámegielloahpaheaddji seahtá čuovvut ČohppiidisÈ ja sárdnut sámegiela nu ollu go vejolaš. Sámegielloahpaheaddji ja oahppit sáhttet áinnas oahpahit earáide áigeguovdilis sániid ja dajahusaid.

Doaibma/Fáddá

Nástebálggis/Luonddubálggis (Dádjadeapmi meahcis)

Ovdabargu/Ávdnasat

Dát lea dakkár doaibma masa eanaš oahppit bures liikojit. Doibmii ferte bures ráhkkaniid ovdagihtii ja dan sáhtta lágidit nástedádjadeapmin dahje luonddubálggisin mas oahppit barget smávit jovkkožiin (2-4 oahppi) bargobihtáid čoavdit.

Nástedádjadeamis lea dihto gávnadanbáiki ja gait joavkkut fertejit ain fitnat gávnadanbáikkis ovdalgo besset viidáseappot. Bargobihttáboasttat leat ovdagihtii bidjon feara gosa ja gávnadanbáikkis leat gait koarttat mat cavgilit gos boasttat leat. Gait joavkkut álget aktanis, ja go vuolgga lea, de välljejit joavkkut koartta mii čilge gos boasta lea, váldet fárrui koartta ja vulget ohcat bargobihtá. Go bargobihtá leat čoavdán, de fertejit oahppit máhccat gávnadanbáikái viežžat ođđa boastačilgehusa, vai gávdnet boahhte bargobihtá.

ULBMIL LEA AHTE OAHPPIT GALGET

- ipmirdit álkes bagademiid
- dádjadit luonddus kárttain dahje bagademiiguin (dárogillii dahje sámegillii)
- dovdat/máhttit namaid lottiin/šattu-in/elliin/guliin
- ovtasbargguin čoavdit váttisvuodaid
- (-juogadit sámegielmähtu dárogielat ohppiiguin)

Bargobihtáid vástádusa/čuoggá čálista vástáduskortii dađistaga.

Nástedádjadeamis sáhhtá atnit sihke teorehtalaš bargobihtáid (fáttát nugo: eallit, šattut, luonddunamahusat, báikenamat), njálmmálaš dahje eanet geavatlaš bargobihtáid (ovdamearkka dihte lávvoceggen, čáhceviežžan, dollabidjan ja čáhcevuoššan). Ane muittus ahte nástedádjadeapmi, mas leat ollu njálmmálaš dahje geavatlaš bargobihtát, gáibida oalle ollu liigeolbmuid geat sáhhtet leat dárkkisteaddjin/bearráigeahččin boasttain. Dás lea lunddolaš ahte sámegeieloahpaheaddji ovttasbargá ovdamearkka dihte lášmohallanoahpaheddjiin ja ovttas ráhka-deaba bargobihtáid ja čađaheaba doaimma, ja ahte gávdnaba vehkiid, ovdamearkka dihte váhnemiid, geat sáhhtet leat bearráigeahččin boasttain.

Luonddubálgá lea álkibut čađahit daningo dan vuodđun leat teorehtalaš bargobihtát ja danin gáibida unnit olbmuid čađaheapmái. Detájlaplánen ja čađaheapmi lea gitta das makkár oahppijoavku lea. Bargobihtáid doalvu olggos ovdagihtii. 1. bostii bidjáge cavgileami mii doalvu ohppiid 2. bostii, ja 2. boasttas lea cavgileapmi mii doalvu ohppiid 3. bostii. Cavgileami mii muitala gos 1. boasta lea, dan oažžu álggus. Ohppiid sádde bálgá nala joavkkuin ja joavkkuid gaskka ferte veaháš gaska.

Beroškeahhtá maid válljebehtet: Muiitet háhkat vuoittojuovkui ja jedđenbálkkašumiid earáide.

Evttohusat:

- Popcornat maid sáhhtá ráhkadit árrangáttis eahkes
- Biebmoávdnasat ja reaiddut maiguin sáhhtá ráhkadit svele-gáhkuid/bánnogáhkuid, váffeliid dahje buvrru.

Biebmoráhkadanrávvaga sámegeillii gávdná [dáppe](#).

Mildosiin 8-12 gávdná ávdnasiid maid sáhhtá atnit vuolggasadjin nástedádjadeapmái mas eanaš oahpahus lea sámegeillii. Bargobihtáid ja čilgehusaid gos boasttat leat ferte heivehit báikái gos lehpēt. Čuokkesvuogádat ferte maiddái heivehuvvot báikái ja skáluid, telttá jed. mahtodaga ektui.

Giellabarggahanguoigalusat

A: Duššo sámegeieloahppit olgoskuvlajoavkkus:

Ovdagihtii ráhkadehpet bagademiid ja bargobihtáid sámegeilli, muhto eai ábut beare váddásat.

B: Hui unnán sámegieloahppit dárogielat joavkkus:

Dás sáhttibehtet atnit dárogielat lágideami vuodđun, muhto sámegieloahpaheaddji seahtá čuovvut «ohppiidis» ja sárdnut sámegiela boasttain dan muddui go lea vejolaš.

C: Iešguđetgielat ohppidjoavkkut, sihke sáme- ja dárogielat:

Ráhkát bargobihtáid/bagadeami dárogillii ja seammalágániid sámegillii. Ovttasbargojoavkkut leat de «čielga» giellajoavkkut, ja sámegieloahppit ožžot bargobihtáideaset ja bagademiideaset sámegillii.

dahje

Divtte joavkkuid leat seahkalas joavkun. Ráhkát bargobihtáid main muhtin lea dárogillii ja muhtin sámegillii. Go sámegielat bargobihtáid galget čoavdit, de fertejit sámegielat oahppit váldit liige ovddasvástádusa.

Leat eanet ahte eanet atnigoahtán dán málle, daningo dat nanusmahtta aktavuoda oahppijoavkkus – ja dainna lágiin besset maiddá dárogielat oahppit oahppat binnáš sámegiela.

DOAIBMA/FÁDDÁ**Staðuvnaoahpahus:**

Bivdoráhkkanusat ja biergoborat

Oppalaš kulturhistorjá

Geologiiija

Botanikkka

Ovdabargu/Ávdnasat

Olmáivákki skuvllas lea mis vierrun ahte 10. luohká ohppiin (oahpaheddjiid vehkiin) lea ovddasvástádus oahpahit gaskadás-seohppiide namuhuvvon fáttáid. Logátluohká oahppit juhkkovuvvojit joavkkuide ja juohke joavkkus lea ovddasvástádus sierra fáttás. Ovdabargun skuvllas galgat sii oahppat nu ollu fáttás ahte nagodit gaskkustit dan viidáseappot gaskadásseohppiide olgoskuvllas. Dát leat fágarašttildeaddji diimmut maid «váldá» juohke fágas. Sámegielohppiid juohká daidda joavkkuide ja sii ráhkkanit atnit sámegiela ovdanbuktimiinniset. Eat vuordde ahte galget máhttit logaldallat dakkár lágan fágaáššiid birra sámegillii, muhto ahte galget máhttit atnit ja oahpahit muhtin sámi sániid juohke fáttá siskkobealde.

Doaimma organiseren ja plánen lea dieđusge sorjavaš das man mahtosaš oahppijoavku lea, makkár ahkečoahkkádus das lea ja ohppiid gielladásis. Dieđusge ii leat mihkkege mii caggá gávccát luohká ja ovccát luohká ohppiid váldimis ovddasvástádusa dán oahpaheamis, ja lea maiddá vejolaš ahte logátluohká oahppit

ULBMIL LEA AHTE OAHPPIT GALGET

- oahppat muhtin áššáigullelaš sániid iešguđetge fáttás

Sátnevttohusat:**Staðuvna 1 ja 2:**

- bivdoráhkkanusat (fangstanlegg)
- biergoborat (kjøttgroper)
- goddebivdu (villreinjakt)
- oaffarbáiki (offersted)
- boazodoallu (reindrift)
- čáhcefápmu (vannkraft)

Staðuvna 3:

- jiehkki (isbre)
- geađgi (stein)
- gáisi (tind)
- čohkka (fjelltopp, ofte flat)
- oaivi (rund fjelltopp)
- johka (elv)

Staðuvna 4:

- **Jeahkát/lav:** bárkojeagil (kvistlav), gatna (steinlav)
- **Sámmálat/mose:** darfesámil (torvmose), seadnesámil
- **Dakŋasat/lyng:** livdnju (røsslyng), čáhppesmuorjedatŋas (krøkebærlyng)

>>>

oahpahit gávccát- ja ovccátluohká ohppiid, jos eai galgga mátkkoštit fárrrolaga nuorabut ohppiiguin. Eará vejolašvuohta lea ahte oahpaheaddjis alddis lea oahpahanovddasvástádus gait stašuvnnain, muhto de massibehtet oasi mihtuin mat leat namuhuvvon oahppoplána obbalaš oasis (geahča kapihtal 7:s dán oahpaheaddjibagadusa obbalaš oasis).

Fertebehtet ovdagihtii oahpásnuvvat guovlluin gosa lehpēt vuolgime, vai galgabehtet sáhttit deattuhit elemeanttaid mat guovllus gávdnojit. Ovdamearkan sáhttit namuhit ahte Gálgo-guovllus, gos mii lávet lávostallat, doppe lea sihke boazodoallu, ollu gelddolaš geologalaš bealit ja valjit kulturmuittut. Artihkal *Meahcceskuvla ja kulturhistorjá Gálgoguoavllus* ovdanbuktá oasis dain, ja dat lea oahppigihppaga 82. siiddus. Jurddaš juohke bostii birrasiid 30 minuhtasaš oahpahusa – ja vel lassin áiggi mii gollá boasttaid gaska sirdáseapmái.

Sáhtta áinnas lasihit eanet fágaáššiid, lassin daidda mat ovdanbohtet bovssas mii lea olgeš bealde ovddit siiddus, daningo logaldallamat leat goasii aivve dárogillii. Dás lea vejolaš fátmmaštit eanet gelbbolašvuođamihtuid – erenoamážit luonddufágas, mas ovdamearkka dihte kvartearageologijja lea fáddá mii bures soahpá geologijjastašuvdnii. Ovttas luonddufágaoahpahedjiiin sáhttet oahppit omd. ráhkadit flippovera mii čilge jihkiid lihka-deami ja govt dat leat hábmen eanadaga mii lea min birra.

Luonddufágaoahpaheaddji lea dehálaš doarjjan go 10. luohkás galgá leat geologijjaoahpahas nuorabut ohppiide. Govven: Toril B. Lyngstad.

Muitte atnit fárus diehtoárkkaid/laminerejuvvon sátnelisttuid gait boasttaide:

- Boasta 1 ja 2: [Kulturhistorjá várís](#)
- Boasta 3: Geologijja: [Luonddunamahusat](#)
- Boasta 4: Botaniikka: Diehtoárkkat [Jeahkalat/Sámmálat](#) ja [Liedit/Daknasat](#) – ja áinnas sámi šaddočkakáldat.

Botaniikkaboasttas lea vuogas atnit juoidá mainna šattuid sáhtá deaddit – nu besset oahppit váldit šattuid fárrui skuvlii ja atnit daid maŋŋebarggus (ovdamearkka dihte ráhkadit čájáhusa ja čállit sihke dáro- ja sámegeielat namaid). Čájáhussii sáhtti-behtet omd. bidjat juohke šattu veaháš garraseappot báhpira nala, A5- dahje A6-hámis, ja liibmet vel kontáktabáhpira nala. Loahpas liibmebehtet gait šattuid garra kartonga nala.

Giellabarggahanguoigalusat

lešguđetge stašuvnnas:

- Čielggadehpet ohppiiguin maid vuordibehtet ahte sii galget oahppat, ovdamearkka dihte unnimusat guokte (dahje eanet) ođđa sámegeielat sániid juohke stašuvnnas.
- Geardduhehpet sámegeielat sániid dávjá.
- Atnet visuála veahkkeneavvuid (sárgosiid, govaid, šattuid, cuoiggo feara maid din birra luonddus ja daja daid namaid).
- Divtte ohppiid iežaset válljet guhtemuš sániid galget «coggalit lávkáseaset» ja oahppat. Daid sániid fertejit muitalit oahpaheaddjái ovdalگو besset joatkkat boahtte stašuvdnii.

Dan gaskkas go sirdásehpet stašuvnnas stašuvdnii, de lea vuogas čoahkkáigeassit maid oahppit leat oahppan ja makkár sániid galget muitit.

Doaibma/Fáddá

Luonddubálggis

Ovdabargu/Ávdnasat

Min skuvllas lea 8. jahkeceahki ohppiin ovddasvástádus plánet ja čađahit dan doaimma smávveceahkkái. (Dáhpáhuvvá seammás go 9. luohkká ráhkada biepmu ja 10. luohkká pláne ja čađaha stašuvdnoahpahusa gaskadássái.) Jos din leairaskuvlaoahpahusa/fáddábeivviid oasseváldit leat aivve nuoraidskuvlaoahppit, de leage lunddolaš nannet dán doaimma.

Doaimma organiseren ja plánen lea dieđusge sorjavaš oahppi-joavkku mahtodagas, ahke- ja gielalaš čoahkkádusas ja ohppiid gielladásis.

ULBMIL LEA AHTE OAHPPIT GALGET

- geardduhit áššáigullelaš sániid ja frásaid mat leat *Váriin 1:s* ja *2:s*
- plánet ja organiseret doaimma nuorabut ohppiide

Oahppit, geain galgá ovddasvástádus luonddubálgás, juhkojuvvojit joavkkuide ja juohke joavkkus lea ovddasvástádus dihto meari boasttaide. Dat leat fágaraštildeaddji diimmut maid «várdá» gait fágain. Sámeielat ohppiid juohká iešguđetge joavkkuide ja sis (ovttas sámeieloahpaheddjiin) lea ovddasvástádus das ahte luonddubálgás vuhtiiváldo maidái sámegealla. Lávostallansajis gávdnet oahppit vuogas saji čađaheapmái, hengejit boasttaid ja dahket heivehemiid báikki ektui, jos orru dárbblaš. Luonddubálggis smávvasuvlii sáhtá áinnas lágiduvvot dainna lágiin ahte lea oahcebálggis mas leat geavatlaš ja teorehtalaš bargobihtát mat leat gullevaččat ohppiid lohkanmearrái ja oahppomihtuide. *Váriin 1* ja *2* oahpaheaddjibagadusas gávdna bargobihtáevttohusaid.

Giellabarggahanguoigalusat

A: Duššo sámeieloahppit joavkkus:

Bargobihtát ja bagadusat leat sámegealli, muhto eai ábut leat beare váddásat. Čađat ferte sámeielat olmmoš leat lahkosis gii sáhtá veahkin.

B: Iešguđetgielat ohppiidjoavkkut: (sihke sáme- ja dárogielat)

Seahtá ráhkadit bargobihtáid/bagadusaid dárogealli, ja seammá lagažiid sámegealli. Ovttasbargojoavkkut sehtet leat «čielga» giellajoavkkut, ja sámeielat oahppit sehtet oažžut bargobihtáid ja bagadusaid sámegealli. Dan sáhtá ovdamearkka dihte čoavdit nu ahte dárogielat bargobihtáčuolus lea ovttá bealde árkkas ja sámeielat nuppi bealde – ja de válljejit lágideaddjit beali dan vuodul makkár joavku boahtá.

Fáddáevttohusat:

- Eallit váris
- Lottit váris
- Gohtesadji
- Lávkkas

Doaibma/Fáddá

Málestapmi

Ovdabargu/Ávdnasat

Málestapmi lea vuogas doaibma mas sáhtá ovttastit geavatlaš bargguid njálmmálaš doaimmaiguin ja kulturmáhtuin. Min skuvllas lea álo 9. luohká ohppiin ovddasvástádus biepmu ráhkadit buohkaide geat leat searvvis leiraskuvlaoahpahusas (birrašiid 150 olbmui). Dat bargu gáibida oalle ollu plánema, ovdabarggu ja ávdnasiid, muhto lea oassin fágas biepmu ja dearvvašvuhta. Dainna lágiin lea málestapmi váldofáddán 9. luohká ohppiide juohke leiraskuvlaoahpahusas, muhto gait eará luohkain eai leatge ČdárbbášaŃ gievkkanbargguide searvat.

>>>

Mainna lágiin biepmu ja biebmoráhkadeami guovdilastá lea gitta organiseremis. Dieđusge lea maid vejolaš organiseret biebmoráhkadeami eará ládje go govt mii dahkat, omd. juohkit oassálastiid joavkkuide, ja ahte juohke joavkku siskkobealde lea soames geas lea ovddasvástáduš biebmoráhkadeamis. Dat mii das lea heitot, lea ahte de Člásses muhtin olbmuid gievkkanbargui dalle go maid leat eará doaimmat.

Lávet cegget sierra gievkkanlávnu, gos vurkkodit gievkkanreaidduid ja aktasaš biepmuid. Dat lávnu lea maiddá guovddáš biebmoráhkadeapmái ja aktasaš borramiidda.

Vuosttaš beaivvi ráhkadit álo «mátkemállása» dahje «gollojuohkinmáli» (geahča mildosa [Bagadusat](#)). Dalle lea juohke oasseváldi váldán fárrui muhtin biebmoráhkadeami ja 9. luohká oahppit ráhkadit biepmu. Nuppi beaivvi láve skuvla máksit gaskabeaibiepmu. Váris láve ges dávjá bohccobiergu, maid oastit báikkálaš boazosápmelaččain, ja muhtomin lea mis leamašan vuorbi go leat beassan oastit sáivaguliid maid 9. luohká oahppit leat ráhkadan.

Leat ráhkadan [sátnelistu](#) mas leat dábálaš vearbbat maid atná biepmuid ráhkadettiin. Laminere sátnelisttu ja váldde fárrui, dan ferte henget heivvolaš sadjái gievkkanlávnu, vai oallugat oidnet dan biepmuid ráhkadettiin.

Guoigalus:

Nan Persena čállán gihpa, *Biđus*, addá álkes ja álkit ipmirdahti biebmoráhkadanrávvaga ja čilgehusa das govt biđdá. Das lea maiddá govvasátnelistu mii vuosiha reaidduid ja biebmoráhkadeami maid dárbbasa.

Muitte gávppašit vuodđoávdnasiid aktasaš borramiidda – ja bordit fárrui dárbbasaš gievkkanreaidduid: ruittuid, guvssiid, fironiid, skálu/gári man sisa dáiggi bidjá dahje muorjemeastu fierru, gealvaid, bassansáibbu, bassanborstta jed.

Giellabargahanguoigalusat

- Henge oidnosii diehtoárkkaid mat vuosihit áššáigullelaš sániid ja dajahusaid.
- Ane sámezielat biebmoráhkadanrávvagiid/bargočilgehusaid.
- Ane giela aktiivvalaččat biepmuid ráhkadettiin ja boradettiin.
- Gearddut sániid ja dajahusaid moanat gerddiid.
- Jeara jearaldagaid maid oahppit fertejit vástit.

ULBMIL LEA AHTE OAHPPIT GALGET

- oahppat biebmoráhkadeami ja bargoreaidduid namaid
- oahppat vearbbaid mat válddahit doaimmaid mat leat čadnon biebmoráhkadeapmái
- ságastallat biepmuid ja biebmoráhkadeami birra

Frásaovdamearkkat:

Boradettiin:

- Maid don jugat?
- Maid don borat?
- Gii lea vuoššan/bassán/ráhkadan biepmu?
- Mat leat mállásis?
- Liikotgo...
- Sáhtátgo saddet/geiget munnje...
- Giitu biepmu ovddas!
- Gaskabeaivvit leat hui njálgát!
- Leage buorre!

Biepmuid ráhkadettiin:

- Mii dát lea?
- Makkár biergu/guolli dát lea?
- Maid don dagat?
- Maid don čuohtat?
- Maid don basát?
- Maid don vuoššat?
- Maid don gárvvihat?
- Sáhtátgo bidjat...
- Sáhtátgo leiket...
- Man guhká ferte duodat?

DOAIBMA/FÁDDÁ

Lávlagat ja stoahkan

Ovdabargu/Ávdnasat

Leairaskuvlaoahpahusas leat mis álohii lávlumat ja/dahje stohkosat maid lágídit gait luohkáid ohppiide fárrolaga. Oallut ohppiid mielas leat stoahkandiimmut buot suohhtasepmosat leairaskuvlaoahpahusas, go dalle lea boarrásit mánáin ovddasvástádus aktiviseret dahje guoimmuhit nuorabuid. Dakkár doaimmaid ferte ovdagihtii plánet. Juoge áinnas ohppiid joavkkuide ja atte sidjiide skuvllas liibba plánet makkár doaimmain sis lea miella válldit ovddasvástádusa. Lávét dadjat ahte juohke joavku ferte plánet ja ráhkkanahhtit unnimusat 3 iešguđetlágán doaimma mat bistet birrasiid 45 minuhta. Daidda lassín láve mis dávjá aktasaš boddu lávlumiin. (FUOM! Áiggi fágarasttildeaddji doaimmaid plánemii seahtá válldit fágarasttildeaddji áiggi, ii fal sámegieliimmuin).

Organiseren ja lágideapmi lea sorjavaš das man galle oasseváldi leat ja govt oahppijoavku lea giella- ja ahkečoahkkádusa dáfus.

Evttohusat doaimmaide:

murjen, muitalanboddu, nibben/čoskkabáلكun, nJORostallan, gilpen, áđđestallan ja eará lágán stohkosat (geahča evttohusaid boahhte siiddus)

Dramatiseren: Mitalusa *Dolastallan* heive bures dramatiseret. Nuoraidceahki sámegieloahppit sáhttet hárrjehallat ja dramatiseret dan smávvaskuvlla sámegielohppiide. Lea maiddái vejolaš ahte iešguđet agát oahppit dahket dan fárrolaga joavkkus.

Giellabarggahanguigalusat

Fertebehtet ieža árvoštallat man garrasit áigubehtet sámegiela guovdilastit dain stoahkan- ja doaibmabottuin. Sámegielat oahppit gaska- ja nuoraidskuvladásis sáhttet áinnas lávlut sámegillii, dahje stoahkat álkes giellastohkosiid ovtta smávvaskuvlla sámegielohppiiguin. Molssaevttolaččat sáhtta maid árvoštallat nu ahte jos oahppit leat beivvi miehtá stimulerejuvvon fágain ja gielain, de sáhttet stoahkanbottut leat «friddjaboddun» main sosiála oassi lea deháleabbo go giellaoahpaheapmi.

Ohppidjoavkkus mas leat duššo sámegielat oahppit, sáhttet gait stohkosat, lávlagat ja doaimmat leat sámegillii, dahje oasit leat sámegillii. Seaguhuvvon ohppidjoavkkuin sehtet sámegiel-oahppit beassat searvat stohkosiidda ja doaimmaide ovtta «earáiguin». Sámegieloahpaheaddjit sáhttet vaikko plánet ovtta dahje eanet doaimmaid maid buohkat dahket sámegillii, maiddái oahppit geain ii leat sámegiella.

ULBMIL LEA AHTE OAHPPIT GALGET

- searvat stohkosiidda ja lávlumiidda
- plánet ja organiseret doaimmaid earáide

Lávllaevttohusat:

- *Váriin 1: Illu lea mielas og Rievssahat*
- *Váriin 2: Meahci eallit og Bierdna nohkká*
- *Váriin 3: Okta guolli vuodjá, Divrrit og Eallu lea dál gárddis*

Lávlagiid gávdná [mielddusin](#) dás, gos maiddái leat eará lávlla- ja hoahkanevttohusat mat sáhttet soahpat.

«Dábálaš» stohkosiid maid mánát ovdalaččas dovdet sáhhtá veaháš rievdademiin atnit giellahárjehallamis. Dá leat evttohusat:

Tante Knute sáhhtá ovdamearkka dihte šaddat *Goaskki čuolbman, Ádjá čuolbman* dahje *Eagi čuolbman*, mainna sáhhtá hárjehallat sohkasániid.

Háia boahtá sáhhtá rievdat eará stoagusin, čadnon dasa maid háliida hárjehallat: *Návdi boahtá* stohkosiin sáhhtá ovdamearkka dihte hárjehallat dahje geardduhit elliidnamaid (omd. buoidda, sáhpán, goddesáhpán, miessi). *Bivdi boahtá* stohkosiin sáhhtá seamma vugiin hárjehallat namaid lottiin ja elliin maid sáhhtá bivdit (omd. giron/rievssat, sarvva ja njoammil), ja *Hávga boahtá* stohkosiin sáhhtá hárjehallat guollenamaid (ovdamearkka dihte rávdu, dápmot, njáhká ja čuovža).

Bierdna nohkká soahpá buoremusat stoahkat nuoramus ohppiiguin. Akta oahppi galgá leat bierdna, ja eará oahppit čužžot riekkisin birra su guhte veallá eatnamis ja oadđá. Oahppit rieggás lávlot Bierdna nohkká, ja go lávlla nohká, de bierdna čuoččaha ja rohku ja dohppe muhtin oahppi. Son gean bierdna lea dohppen, sáhhtá bierdnan leat boahte háve.

Gonagas gohčču heive sidjiide geat leat veaháš boarráseappot ja geain leat eavttut ipmirdit gohččumiid maid ožžot. Das galgá gonagas gohččut earáid dahkat feara maid. Gonagas dadjá «*Gonagas gohčču*» ovdal gohččuma, ja oahppit galget dahkat maid gohčču. Jos gonagas ii daja dien vuos, ja oahppit goitge dahket maid gohčču, de šaddet sii dán vuorus olggos. Soaitá leat buorre jurdda čielggadit man guhkes «mahkaluššanáigi» galgá leat, ovdalgo stoagus álgá. Molssaevttolaččat sáhhtá mañemus olmmoš guhte riehta dahká, leat son gii šaddá olggos. Son guhte báhcá mañemussan, vuoitá (ja beassá vaikko leat gonagas boahte háve).

Evttohusat gohččumiidda:

- ... mana gievkkanlávva lusa.
- ... mana viežžat čáhpesmuorjedakŋasa.
- ... mana guokte lavkki maños.
- ... čohkket!

Lea dehálaš ahte gohččumat eai leat beare váddásat. Jos soames oahppi lea gonagas, de sáhhtá áinnas oahpaheaddji leat «kabineahттаčálli» guhte veahkeha gonagasa hábmet gohččumiid. Ane sániid ja dajahusaid maid oahppit dovdet.

Kimma stoagus lea muitostoagus mainna sáhhtá sániid oahppat/geardduhit ja mainna seammás hárhallá visuála muittu. Dá lea evttohus mii heive jovkui mas leat 3-6 oahppi: Bija 6-10 dávvira (máhkaš geđggiid, iešguđetlágán šattuid, gáffala, govaid lottiin, guliin) vuloža nala. Mađi eanet dávvirat, dađi váddáseabbon šaddá. Cuige koarttaide, daja namaid ja gearddut dassážiigo buohkat máhhtet daid. Siđa ohppiid viehkat mohkáža, ja dan bottu válddát eret ovttá dávvira vuložis. Go oahppit máhccet, de galget dadjat sámegiellama dávviris mii váilu. Son guhte nagoda dan vuosttažin beassá boahhte vuoru váldit eret ovttá dávvira. Jos vel sirddaša dávviriid gaskkohagaid, de šaddá vel váddáseabbon. Lonut muhtin sániid maŋŋil 3.-4. vuoru. Guoigalus: Sátneohppankoarttaid sáhhtá atnit baiccago dávviriid maid lea váttis gávdnat (lottiid, guliid), sáhhtá maiddái atnit sátnebánjkoarttaid mat gullet *Váriin 1:i* ja *2:i*.

Báikkis báikái lea stoagus mas hárhallá sámi báikenamaid. Soahpá buoremusat gaska- ja nuoraidceahki ohppiide. Geahča čilgehusa boahhte fáttás, *báikenamat*.

Doaibma/Fáddá

Sámi báikenamat

Almmiguovllut (kárta ja kompássa)

Ovdabargu/Ávdnasat

Fáddá ii leat bidjon diibmoplánii, muhto fátmastit dan diimmuin go leat vázzime (Gálggojávraí ja Sallojávraí, dahje eará sajiide). Kártta guovllus fertet ovdagihtii ohcat ja áinnas lamineret. Jos ii gávdno vuogas kárta mas leat sámi báikenamat, de sáhhtá ieš sárgut álkiduvvon kártta. Ráhkát áinnas kártta juohke oahppái, dahje sáhhtet dieđusge 2-3 oahppi juogadit ovttá kártta. Seamma kárttain sáhhtá hárhallat almmiguovlluid.

Tuvrakárta adno go galgá hárhallat kompássa atnit, ja dat lea geavatlaš bargobihtta.

Báikenamaid oahppan sáhhtá maiddái lágiduvvot rumašlaš doaibman. Beth Boysen (Boysen, 1989) válddahallá stohkosa man namma lea *Toget gár*, maid binnáš heivehemiin sáhhtá atnit sámi báikenamaid hárhallamii. Leat välljen gohčodit min veršuvnna *Báikkis báikái*, ja dan sáhhtá roahkka stoahkat olgun go lehpit mátkkis. Ovdagihtii fertet välljen 10-15 sámi báikenama maid háliidat ahte oahppit galget oahppat. Čále nama stuorabustávaiguin A4-ávkii, galgá akta namma juohke ávkii. Árkkaid seađášit lamineret, vai bissot ollisin jos vel soaitáge njuoskkas olgun. Stoagus heive 6-10 oasseváldái ja dárbbášehpet čohkkánvuloža juohke oahppái, lassin báikenammaárkkaide.

ULBMIL LEA AHTE OAHPPIT GALGET

- oahppat muhtin dihto báikenamaid
- atnit lokatiivva ja illatiivva
- geardduhit/oahppat muhtin luondunamahusaid (omd. *čohkka, oaivi, gáisi, jávri, johka*)
- geardduhit almmiguovlluid:
davvi – davás
lulli – lulás
oarji – oarjjás
nuorta – nuorttas

>>>

Giellabarggahanguoigalusat

Atnet kártta vuodđun guorahallat báikenamaid. Bivdde ohppiid gávdnat muhtin dihto namaid kárttas. Makkár dieđuid addet namat (Luonddunamahusaid? Olbmuid namaid? Eará?).
Atnet kárttaid vuolggasadjin hárjehallat almmiguovlluid.

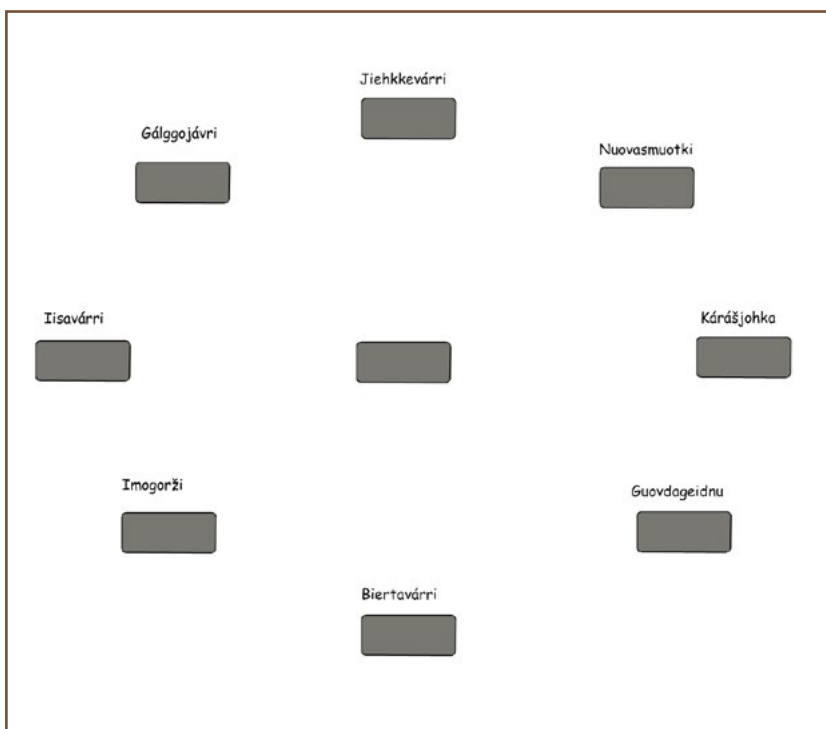
Ovdamearka:

Mii leat dál Guolašjávrris. Man almmiguvlui mii fertet vuolgit jus áigut ...?

Stoahkat Báikkis báikái

Bordde čohkkánvuložiid stuora gierdun mas lea birrasiid 10 mehtera rádius, vai daid gaska gártá buorre gaska. Akta čohkkánvuloš galgá leat guovddážis. Juohke čohkkánvuloža, mat leat gierddus, báldii bijat muhtin báikenama (ii guovddáži). Oasseváldit vázzet dasto okte (dahje eanet gerddiid) gierddu birra, namalassii *báikkis báikái*, ja hárjehallet namaid.

Go oahppit leat eanaš namaid oahppan, de sáhtta stohkosiin álgit: Juohke oasseváldi čohkkeda sierra čohkkánvuloža nala. Son guhte guovddážis čohkká (vuosttaš vuorus oahpaheadji), čurve ovdamearka dihte: «*Skuhter vuodjá Gálggojávrris Guovdageidnu*». De galgaba soai geat čohkkába Guovdageainnus ja Gálggojávrris lonuhit sajiid, ja seammás geahččala son guhte lea guovddážis ollet ovddemussan juoppá báikái. Son guhte massá sajis, čohkkeda guovddáži ja čurvesta mii boahhte háve galgá dáhpuhuvvat, omd. «*Áddjá vázzá Ráisa-vuovddis Buvrovutnii*».

Doaibma/Fáddá**Dolgevuoggabivdu****Ovdabargu/Ávdnasat**

Reaidut dolgevuoggabivdui. Báikkálaš bivdo- ja guolástansearvvis soitet reaidut luoikat ja soitet vaikko bagadallin vuolgit? Vai soitet dis muhtin váhnemat geat sáhttet máhtto-olmmožin leat?

Giellabarggahanguoigalusat

Dát lea álgovuolggalaččat geavatlaš bargobihtá, muhto jos dis leat doarvái resurssat, de sáhtá giellahárjehallamiid dahkat dan doaimmas maidái.

Doaibma/Fáddá**Meallut káno****Ovdabargu/Ávdnasat**

Dán doaimma sáhtá duššo čađahit jos nagodehpet háhkat reaiduid: Doarvái kánuid, meliid ja gádjunliivvaid olles ohppiid-jovkui ja bagadallái.

Atnet muittus ahte ovddasvástideaddji rávisolmmoš ferte sihkarvuodakurssa čađahan.

Giellabarggahanguoigalusat

Dát lea maidái álgovuolggalaččat geavatlaš bargobihtá, muhto jos dis leat doarvái resurssat, de ii leat mihkkege mii caggá din lasiheames giellahárjehusaid dása maid. Sáhtá ovdamearkka dihte bagadallat ohppiid gosa galget meallut.

ULBMIL LEA AHTE OAHPPIT GALGET

- oahppat áššáigullelaš sániid ja fráasaid
- dovddiidit dolgevuoggabivdui

Ovdamearkkat:

- Vearbbat: bálkestit, geassit, bivdit
- Substantiivvat: dolgevuoggabivdu, dolgevuogga, oaggunstávrá, vuoggaskáhpí
- Sáivaguliid namat: ovdamearkka dihte dápmot, rávdu, njáhká

ULBMIL LEA AHTE OAHPPIT GALGET**Oahppat muhtin sániid mat čilgejit guovlluid, nugo:**

- ovddos, maŋos, ruovttuluotta, deike, dohko

Guldalit, ipmirdit ja atnit bagadusaid, nugo:

- Boađe deike!
- Ale meallu nu guhkás!
- Boađe ruovttoluotta!
- Čuovvu mu!
- Boađe gáddái!

Ohppiid mielas meallun lea hávskes ja hásta-leaddji doaibma. Govven: Edel Monsen.

Doaibma/Fáddá**Alfabehtabivdu váris****Ovdabargu/Ávdnasat**

Bargobihtá heive vuohkkasit olgoskuvlla loahpageahčen, go besset atnit ja čoahkkáigeassit sániid ja dajahusaid maid leat oahppan. Doaimmas galget hárhallat alfabehta seammásgo gávdnet sániid luondus mat álget iešguđetge bustávas.

1. molssaeaktu:

- Válde fárrui árkkaid ja čállinreaidduid.

2. molssaeaktu: (heive bures go ii leat fiertu)

- Čálit ja laminere bustávakoartagihpu juohke jovkui. Koarttaid gávnna [dáppe](#).
- FUOM! Juohke koarttas leat moanat bustávat, vai garvá váttisvuoda mii čuožžila das go muhtin bustávat háreve/eai goassege leat ovddemus sánis ja ahte muhtimiid lea váttis earuhit.

Giellabarggahanguoigalusat

Doaimma sáhtá áinnas gilvun lágidity:

1. molssaeaktu:

Juohke joavku oažžu árkká masa galgá čállit sámi alfabehta. Dasto galget juohke bustávvi gávdnat dávvira, sárgut juoidá dahje čállit sáni mii das álgá. Joavku mii lea atnán eanemus bustávid, dahje ožžon eanemus čuoggáid dihto áigemeari siskkobealde (ovdamearkka dihte 30 minuhtas), vuoitá. Ovdagihtii fertebehtet šiehttat muhtin njuolggadusaid, ovdamearkka dihte:

- Dohkkehit duššo sániid main lea gullevašvuoha várrái.
- Substantiivvat mat leat gávdnon dávvirin (eai sárgojuvvon dahje čállon) addet 2 čuoggá.
- Sánit mat leat sárgojuvvon dahje čállon addet 1 čuoggá, muhto jos leat vearrut čállon, de addet duššo 0,5 čuoggá.
- Bustávat mat háreve/eai goassige leat ovddimus sániin (Đ,Ŋ,P,T,Ƴ, Z, Ž) oažžu atnit sániid siste (dahje sáhtá diktit ohppiid iežaset fuobmát ahte lea veadjemeahtun gávdnat sániid mat álget dain bustávin).

2. molssaeaktu:

Dán variántta dahká njálmmálaččat. Juohke joavku oažžu bustávkoartagihpu. Juohke kortii galget oahppit fuobmát ovttá sáni mas lea gullevašvuoha várrái. Fertejit nappo gávdnat sáni mii álgá muhtin bustávas mii koarttas lea. Joavku mii vuosttažin oaivvilda ahte sáhttet atnit gait koarttaid, čurvejit «Alfabehta», ja joavku vuoitá jos leat čoavdán bargobihtá. Jos goitge eai nagot dadjat sáni juohke kortii, de oažžu boahhte joavku mii čurve «Alfabehta» geahččalit.

ULBMIL LEA AHTE OAHPPIT GALGET

- geardduhit sámi alfabehta
- geardduhit ja atnit sániid main lea čanastat várrái
- ovttasbargat ja strategalaččat jurddašit

1. molssaeaktu:

- ovttasbargat ja jurddašit strategiija (maid gánnáha: ohcat, sárgut vai čállit?)

2. molssaeaktu:

- ovttasbargat ja guovdilastit muitima

Čoavddusevttohusat:

Albbas – Áldu – Biergoborat – Cakkit – Čearpmat – Darfesámi – (geaĐgi) – Ehtemasat – Fángaleaira – Goaskin – Hávdeana – Idni – Jiehkki – Kárášjohka – Luomi – Meallut – Noarsa – (joŊat) – Oaggut – (čáhcefáPmu) – Riggi – Sarrit – Šielbmá – (duoTTar) – (RuoƳFa) – Uvlu – Vuoskku – váZZit – vieŽŽat-